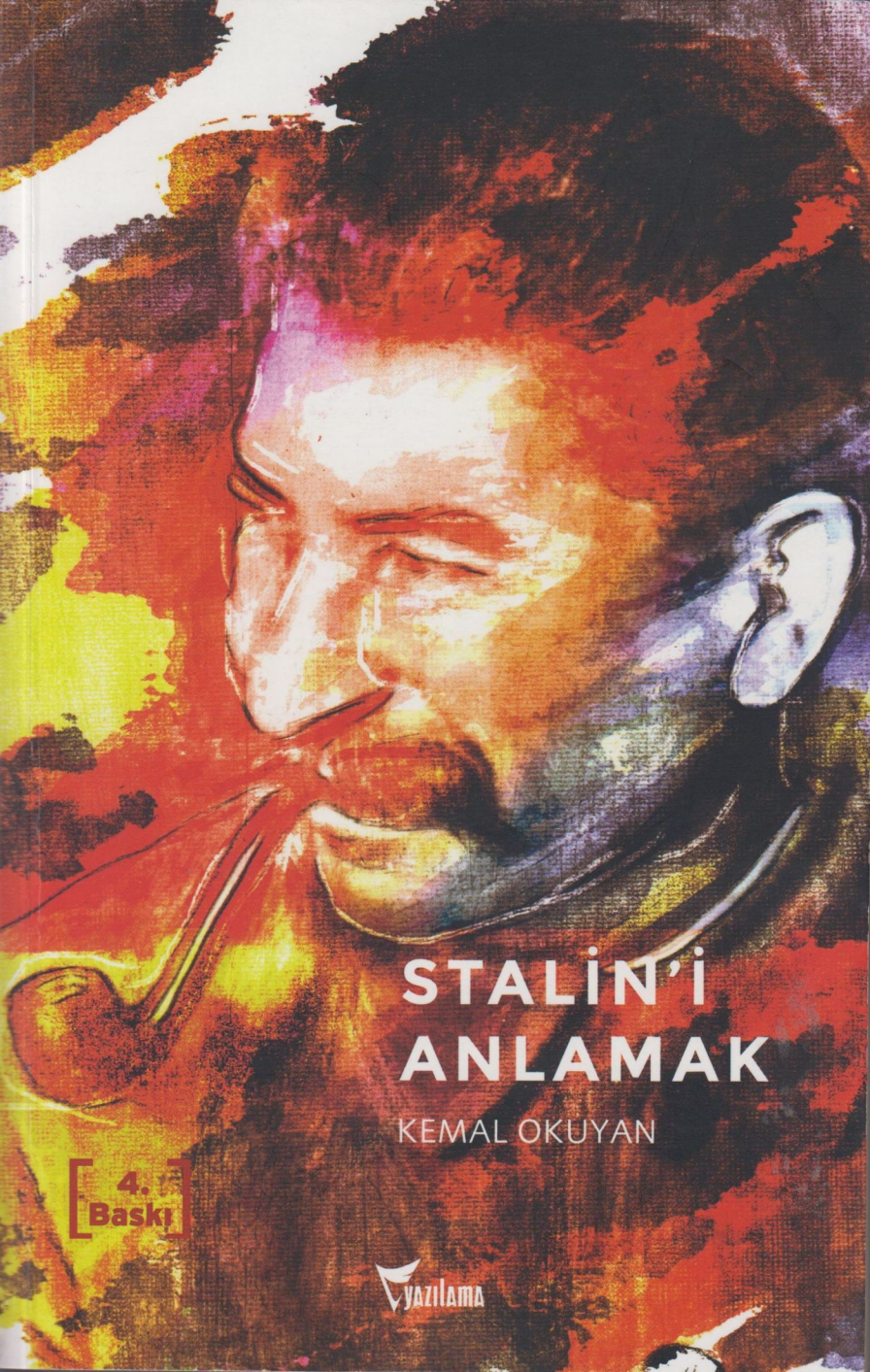

STALİN'İ
ANLAMAK
KEMAL OKUYAN
4. Baskı
Yazılama

Stalin'i Anlamak

Yazılama Yayınevi: 19
Kuruluştan Çözülüşe: 4

Stalin'i Anlamak

Kemal Okuyan

Kapak Tasarımı
Levent Karaoğlu

Önceki Baskılar
Birinci baskı: Ocak 1998 (Gelenek Yayınevi)
İkinci Baskı: 2001 (Gelenek Yayınevi)
Üçüncü Baskı: Ekim 2008 (Yazılama Yayınevi)
Dördüncü Baskı: Ekim 2013 (Yazılama Yayınevi)

ISBN
978-605-5892-08-1

Baskı
Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi C Blok No: 244
Topkapı - İSTANBUL (0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)
Sertifika No: 12156

İrtibat
Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sok. Betül Han.
No:9/13
Kadıköy – İSTANBUL

0 216 338 52 59
www.yazilama.com
iletisim@yazilama.com

Stalin'i Anlamak

Kemal Okuyan

Yazılama

Kemal Okuyan - 1962'de doğdu. İlk ve ortaokula Ankara'da devam ettikten sonra, Bornova Anadolu Lisesi'ni bitirdi. Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi okudu. Genç yaşta Türkiye İşçi Partisi saflarına katıldı. 1986 yılında *Gelenek* dergisini çıkaran ekipte yer aldı. Sosyalist Türkiye Partisi, Sosyalist İktidar Partisi ve Türkiye Komünist Partisi'nde çeşitli görevlerde bulundu.

Halen TKP MK üyesi ve *soL* gazetesi genel yayın yönetmeni olan Okuyan'ın başta *Gelenek* dergisi olmak üzere değişik yayın organlarında çok sayıda makalesi yayınlandı. 1 Ekim 2012 tarihinden itibaren *soL* gazetesinde günlük yazıları yer alan Okuyan, *Sovyet Dış Politikasında İlk Yıllar, "Ne Yapmalı"cılar Kitabı, Stalin'i Anlamak, Türkiye'de Sosyalizmin İktidar Arayışı, Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler* ve *Ergenekon ile AKP Arasında Sıkışan Sol, Türkiye Solunun Yurtseverlik Sınavı* adlı kitapların da yazarıdır.

İçindekiler

Önsöz: Anlamak 7
Üçüncü baskı öncesinde 13
Destalinizasyon egzersizleri 15
Hedefi güncelleştirmek 23
Ücret sorunu: Eşitliğe giden zahmetli yol 35
Sosyalist kuruluşun hassas meselesi: Değer yasası 47
Üretimde istikrar arayışı 57
İktidar alındı... Kavga devam ediyor 63
NEP'ten çıkış... Zorla gelen güzellik 73
Bir örgüt emekçisinin öyküsü: Stalin'in yükselişi 85
Bir vasiyet ve... Bir devrimcinin kişiliği 95
Destalinizasyonun 2. Savaş Masalı-I 105
Stalin'e rağmen! 105
Destalinizasyonun 2. Savaş Masalı-II 137
Başkomutana rağmen! 137
Bir büyük trajedi: Kuruluş şiddeti 155
Stalin diplomasisi: İhtilalci gerçekçilik 185

Önsöz: Anlamak

İnsanları anlıyor musunuz? Bir durum karşısında verdikleri tepkileri, karşılaştıkları sorunlar karşısında niye öyle davrandıklarını, hangi olayda nasıl tavır aldıklarını, neden öyle düşündüklerini anlıyor musunuz? Niye sevdiklerini, niye nefret ettiklerini, niye üzüldüklerini, niye heyecan duyduklarını, niye küstüklerini, niye gittiklerini, niye kaldıklarını anlıyor musunuz? Ya tüm bunları ve onlarca diğerlerini nasıl ve ne zaman yaptıklarını...

Hayatın kadim soruları bunlar. İnsanları anlamak da yaşamın temel sorunsallarından birisi...

Dahası, anlamanın ne olduğu konusunda hızla ve kolayca anlaşmamız da pek mümkün değil ve bununla bağlantılı olmak üzere neyi ne kadar anladığımız da tartışmalı.

Ama çabamızın kalıcı olduğu konusunun pek tartışılır bir tarafı yok. İnsanların hayata bakış açıları çok farklı olabilse de, herkesin bir şeyleri anlamaya çalıştığı muhakkak.

Anlamak yaşamakla eşdeğer bir eylem. Neyi, niye ve ne kadar anladığımızdan bağımsız, anlamadan, anlamaya çalışmadan yaşamak mümkün değil. Ancak madem ki, anlamak yaşamakla eşdeğer bir eylem ve anlamadan yaşamak mümkün değil, neyi, niye ve ne kadar yaşadığımız, neyi, niye ve ne kadar anladığımızla bağlantılı.

Anlamak zorundayız.

İnsanları anlamak, niye sevip niye nefret ettiklerini, niye üzülüp niye sevindiklerini, niye küsüp niye barıştıklarını, niye heyecanlanıp niye ilgisizleştiklerini, niye gidip niye kaldıklarını ve tüm bunları ve onlarca diğerlerini nasıl ve ne zaman yaptıklarını anlamaya çalışmak zorundayız.

Çünkü yaşamak böyle mümkün.

Yaşamak bugüne dair bir eylem olamaz. İnsan yalnızca bugünle tanımlanamaz. Bizim birey olarak bir geçmiş ve geleceğimiz olduğu gibi, ait olduğumuz insanlığın da bir geçmiş ve geleceği var ve hepimiz o ortak geçmiş ve geleceğin bir parçasıyız. Yaşamak için anlamak gerekiyorsa ve yaşamak böyle mümkünse, o ortak geçmiş ve geleceği de anlamak zorundayız.

Ortak geçmiş ve geleceğimizi, tarihi anlamak, insanı anlamaktır. İnsanı anlamadan da tarihi anlayamazsınız. Tüm tarih sınıf mücadelelerin tarihidir ve tarihi insan yapar.

İşte marksizm her şeyin en başında bir tarih görüşü olduğu ve bunu şu ana kadar görülmüş en bütünsel ve kapsamlı şekliyle yaptığı için, insanı anlamak için de eşsiz bir yoldur. Marksizmin tarih'i insanların tarihidir. O tarihte Tanrılar, soyut güçler, metafizik açıklamalar olmadığı gibi, sömüren ve ezenlerin görüşlerine de yer yoktur.

İnsanı, kendi kaderini ellerine almaya, tarihi yapmaya çağırmak, insanı bir tarih görüşünün merkezine koymak insanı anlamaya çalışmak değil de nedir?

İnsanı anlamaya çalışmak yaşamak, yaşamak ise değiştirip dönüştürmektir. İnsanı bu hayattan ve parçası olduğu ve yazdığı tarihten bağımsız anlamaya çalışan felsefenin sonu gelmiştir artık. Felsefenin öldüğü yerde, tam o bittiği noktada marksizm başlar. Çevresini değiştirmeye çalışan insan, diğer insanları ve tarihi anlarken, kendisini de anlar. Yaşamak bir anlama çabasıysa, varoluş da anlamakla tarif edilebilir.

Doğumla varoluş eşanlamlı değildir. Çocuklarına sahip çıkan, yaradılışı göklerin katından yeryüzüne indiren insan aydınlanmayla doğmuştur. Kadim bir sorun olan anlamanın da insan katına inmesi aynı zamana denk gelir. Tanrılar ve doğaüstü güçler olmadan doğayı ve insanı anlama uğraşı, bağımsız bir varoluş için mücadeledir. Bu mücadele marksizmle kazanılacaktır.

Felsefe öleli çok oluyor; kıymeti kendinden menkul, belirsiz ve sahipsiz, somut bir dayanağı olmayan ya da Tanrısal ve doğaüstü anlama çabası da felsefeyle birlikte öldü. Sonlu varoluşumuza mana katmak için felsefeye ihtiyacımız yok artık. Ölümle barışmamız, felsefenin ölümüyle mümkün hale geldi.

İnsanları anlıyor musunuz?

Yaşamak için, tarihi yapmak için, varolmak için anlamak, anlamak için yaşamı ve tarihi değiştirmek ve dönüştürmek zorundayız. Kolay mı? Hiç değil...

Kolay olduğu için değil, zor ama mümkün olduğu için, zorunda olduğumuz için değil, böyle yaşamak istediğimiz için anlamaya çalışıyoruz.

Aydınlanma birey olarak insanın doğuşunu müjdeliyordu, sonrasında felsefenin ölümüyle birey insanlıkla, insan insanlarla buluştu. Çevresine ve tarihe müdahale eden insan kolektif bir varlıktı. İnsanları anlamak bireysel olduğu kadar toplumsal bir olgu haline geldi. Birlikte mücadele eden, birlikte hareket edenler, insana dair duyguları, sevgi ve nefreti, üzüntü ve sevinci, korkuyu ve ilgiyi anlamak için de daha şanslıydılar. Anlarken yaşamak için de... Tarihi insanlar birlikte yapacaktı.

Tarihi yapmak tarihi anlamakla mümkündür. Geçmişi anlamadan geleceği dönüştüremezsiniz; büyük ve tasviri belki de mümkün olmayan bir mirasın parçasıyız, bu mirası bilmek zorundayız çünkü her gün bu mirasla yaşıyoruz.

Ancak bir bütün olarak tasviri imkansız kılacak kadar büyük bu mirasın diğerlerine göre daha önemli anları, bu anların diğerlerine göre öne çıkan insanları var. Tarihi anlamak bu anların ve bu insanların üzerine düşünmektir. Tarihi yazmak ise bu anları ve insanları seçmekle başlar. Her anlama çabası, değiştirme ve dönüştürme eylemiyle bağlantı kurulduğu sürece, öznel bir yan içerir. Tüm tarih sınıf mücadelelerin tarihidir ve dolayısıyla her sınıf kendi tarihini yazar.

Tarih yazılmaya başlandıktan sonra, artık kelimeler eylemlerden daha belirgindir. Tarihin yazımı tarihin kendisinden elbette daha anlamlıdır çünkü tarih ancak yazılarak ve anlatılarak anlaşılır. Geçmişteki tüm eylem ve olaylar, bugün farklı bir şekilde sıraya dizildiklerinde, bir teori veya tezin ışığında tekrar düzenlendiklerinde, bir fikrin etrafında kümelendiklerinde anlam kazanırlar.

Stalin'i anlamak... Kemal Okuyan böyle diyor ve okurlarını Stalin'i anlamaya çağırıyor. Tarihin ve bizim mirasımızın en önemli insanlarından birisini anlama çabasının her zaman değerli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu uğraşın güncel olup olmadığı sorusunun yanıtının bir noktadan sonra manası yoktur. Ancak bu seçimin her durumda öznel bir tarafı var-

dır ve Kemal'in tercihi bilinçlidir.

Stalin'i anlamak, 20. yüzyılı, bu yüzyıldaki sınıflar mücadelesinin genel dinamiklerini, reel sosyalizmi, İkinci Savaş'ı ve bu yüzyıldaki tüm bu büyük olay, süreç ve olguların parçası olmuş insanları anlamak için hayatidir. Burada amaç; bu yüzyılı Stalin üzerinden veya Stalin vesilesiyle okumak değildir. Tarihsel kişilikler böyle anlaşılamaz; böyle anlaşıldıklarında asıl amacımızdan, insanları ve tarihi anlamak hedefimizden uzaklaşırız.

Bunun en güzel örneklerinden birisi Türkiye'deki kemalist tarih yazımıdır. Cumhuriyetin kuruluşunu, gelişmesini ve bugün çözülüşünü, Mustafa Kemal üzerinden okumakla, ne Mustafa Kemal anlaşılabilir, ne de bu cumhuriyeti kuran ve yaşatan insanlar; aynı okumayla bugün cumhuriyeti bir yere taşıyacak insanları anlamak da mümkün değildir.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap, bir insanı anlamaya çalışırken yalnızca maharetle bu tuzaktan kaçmıyor, bunun için bir yöntem de öneriyor. Hayatını devrim ve sosyalizm mücadelesine adamış, bu mücadele içinde uzun yıllar boyunca devasa sorumluluklar üstlenmiş bir marksisti, ama hiç unutulmasın bir insanı, marksizmin donattığı bir yöntemle anlamaya çalışıyor. Böylece, hep karşılaştığımız gibi felsefe zamanına geri dönmüyor, bir ölüyü diriltmeye kalkışmıyor, ölüyü diriltmediği için de kişileri ve olayları idealize etmiyor ve korkmadan taraf oluyor. İnsanları anlamanın, insanları anlayarak tarihe müdahale etmenin ve tarihe müdahale ederken insanları anlamanın başka bir yolu olmadığını bilmenin rahatlığı bu...

Değiştirip dönüştürerek anlıyor ve ancak anlarken yaşayabiliyoruz. Stalin'i anlamak da işte bu muazzam uğraşın bir parçası. En büyük ve en önemli parçası olduğunu söylemiyoruz, ancak mutlaka bir parçası ve bir parçası olduğu için vazgeçilemez ve yine en az diğer parçaları kadar önemli.

Stalin'i de anlamak zorundayız.

Tarihe sitem edilmez; olmuş bitmiş olayları geri döndürme, zamanı geri alma şansımız da yok. Bu olayları anlatan tarihçiye de o olaylardan dolayı kızamazsınız. Kemal Okuyan'a da kızmayın. Moskova Mahkemeleri'nden sonra yaşanan çılgınlığa hayıflanmamak, nasıl böyle oldu diye kızmamak mümkün mü? Ama kızmayın işte, Kemal kendisine kızılmasından hiç korkmadan, kızmaya değil anlamaya çağırıyor. Yalnızca o süreci değil,

kolektivizasyonu, sanayileşmeyi, örgüt içi mücadeleleri, büyük zaferi, dünyanın en muazzam kuruluş deneyimini de...

Bir insanın sevdiğiniz ve sevmediğiniz yanları olabilir, beğendiğiniz ve beğenmediğiniz yanları da. Ama bir insanı tüm bunlarla birlikte anlarsınız. Stalin'i de anlamanın başka bir yolu yok. Stalin döneminde yaşananların tamamı için içiniz rahat olmayabilir. Bu kitabın sizin içinizi rahatlamak gibi derdi yok zaten. Tarih böyle okunmaz, insanlar böyle anlaşılamaz. Niye öyle olduğunu anlayın yeter, sonrası zaten size kalmış...

Bu, dünyadaki tüm kötülüklerin bir nedeni olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine, bir kötülük olup olmadığını anlamak için çaba harcamak gerekiyor. Stalin'in ve Stalin döneminin şanssızlığı da bu işte; bir insan olarak Stalin kötü ya da iyi, bir türlü bu etiketlerden azade anlaşılamıyor. İyi veya kötü etiketlere esir olmadan bu işi yapmanın yolu ise kesinlikle tarafsızlıktan geçmiyor.

Stalin'i anlamaya çalışın. Bunu yaparken, bizzat onun insanları anlamaya çalışmasını kesinlikle ihmal etmeyin, çünkü tam orada bir insan var. Hiçbir insanı anlamak kolay değil. Eşini kaybeden, çocuklarıyla arasını bir türlü düzeltemeyen, yıllarca beraber mücadele ettiği ve çok güvendiği yoldaşlarının yarı yolda bıraktığı bu insanın diğer insanları nasıl gördüğü, onları nasıl anladığına dair bu kitapta çok sayıda ipucu bulacaksınız. Bu kitabın değeri, ilk kez ortaya çıkarılmış yeni belgeler ya da orijinal kaynakların bizim dilimizde ilk kez taranmasından kaynaklanmıyor; gerekli olup olmaması çok tartışılır ama başdöndüren bir veri zenginliğinden söz etmek de mümkün değil. Kemal Okuyan'ın bu çalışması önerdiği yöntem ve bu yöntemle elde edilen insana dair ipuçları nedeniyle önemli bir çalışma.

Böylesi bir çalışmada insana dair daha fazlasının yapılabilme ihtimali çok düşük. Bundan sonrası sanatı ilgilendiriyor ve sanatın alanına giriyor. Sanat işte bunun için, insana dair bu ipuçlarını bambaşka bir düzeyde sergilemek ve bu ipuçlarını yeniden inşa etmek için var. Ama belirli tarihi kişiliklerin bu konuda özellikle talihsiz olduğu görülüyor. Bu talihsizlik bir raslantı değil elbette. Stalin'in kendi ülkesinde bile, bir sanatçının ihtiyacı olan ipuçlarını toparlaması, sonra bu ipuçlarını kullanarak derin bir insan portresi çizmesi o meşum kongrede yaratılan havadan sonra çok kolay olmasa gerek.

Sanatın alanına girmeden, bu kitaptaki ipuçlarından bir devrimci portresi çıkıyor mu? Kesinlikle evet...

Bu portrenin zaafları, güçlü yönleri ve elbette kendine özgü sayısız yanına rağmen bu kadar tanıdık ve evrensel olması insanoğlunun müthiş bir özelliğine işaret ediyor. Bir insanı anladıkça, insanları anlama ihtimalimiz artıyor, tarihi anladıkça gelecek hakkında düşünebiliyoruz.

Bu portre tanıdık ve evrensel olduğu sürece güncellik tartışması anlamını yitiriyor. İnsanı anlama çabamız aralıksız sürüyor. İnsana dair her şey güncel kalıyor.

İnsanı anlamak yaşamı anlamaktır ve yaşamak ancak böyle mümkündür.

Ülkeye ve dünyaya, devrime ve sosyalizme, mücadeleye ve örgüte, isyana ve kitlelere dair soruların sonu yok. Hepsini yanıtlamamızın olanağı da...

Bu soruları ve yanıtlarını üretmeye devam edeceğiz. Ama tıkandığımızda bakacağımız yeri ve önümüzü neyin açacağını bu isyan ve direniş günlerinde daha iyi biliyoruz. İnsanlara bakacağız.

İnsanları anlamak zorundayız.

Özgür Şen
Eylül 2013

Üçüncü baskı öncesinde...

Kitabın ilk baskısı 1998'de gerçekleşti. "Onca sorun varken, nereden çıktı Stalin üzerine kitap yazmak" diye kendi kendime sorduğum bir soruyla girişmişim "Neden Stalin'i Anlamak" başlığını attığım Önsöz'e. Yıl olmuş, 2008. O zaman verdiğim yanıt hâlâ geçerli olabilir ama sorunun kendisi anlamsızlaştı. Çünkü onca sorunla birlikte, Stalin de bir "sorun" olarak var olmaya devam ediyor! Tartışılıyor, seviliyor, nefret ediliyor, merak uyandırıyor, ölümünden yarım asır sonra yaşananlardan sorumlu tutuluyor, yarım asır sonra ölümünden bir "kurtarıcı" olarak görülüyor. Kremlin duvarının dibindeki mezarında yanı başına sessizce bırakılan karanfillerle yatıyor.

Anlamak demiştim... Becerebildim mi, bilmiyorum.

Aradan geçen on yıl boyunca ulaştığım ek kaynaklar, Stalin'i anlamak için doğru bir yöntem seçtiğime dair inancımı pekiştirdi. Zaten hedefim yeni buluşlar peşinde koşmak değil, Stalin'in yaşadığı ve sorumluluk aldığı kesitteki önemli dönemeçler ve olaylar arasındaki bağlantıyı mümkün olduğunca sağlıklı bir biçimde kurmaktı. Bu nedenle, gözden geçirirken, ifade sıkıntılarını gidermeye çalıştım, bazı yeni notlar düştüm ama kitabın sistematiğine dokunma gereksinimi hiç hissetmedim.

Sözünü ettiğim yeni kaynaklardan bazıları bu yıl Türkçe'ye kazandırılan ilginç kitaplar. Molotov'un anıları basıldı, Stalin döneminin Tarım Bakanı Benediktov ile yapılmış söyleşi yayımlandı, Gromıko'nun anıları da şu sıralar çıkmak üzere. Bunlar ve bütün diğer metinlerde "insan kaynakları" giderek daha fazla ilgimi çekiyor. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş mücadelesinin olağanüstü ve aynı zamanda pek sıradan insanların ön-

derliğinde yürütüldüğünü biliyorum ama her defasında şaşırıyorum. Her yerde böyle oldu, olacak ve üzülmemek mümkün mü! Büyük işlere kalkışan, olağanüstü insanların sıradanlaşması, eşikten düşenlerin alçalması.

Gromıko olağanüstü bir devlet adamıdır. Sovyet dış politikasında sağlam bir referans noktasıdır ama sıradandır; Marilyn Monroe ile karşılaşmasını anlatırken koskoca bir ülkenin, Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanlığını yapan biri olduğunu unutur, "5 metre kadar yakınımdaydı, çocuklarıma Monroe ile gerçekten konuştuğumu söyleyebildim" der. Eh işte, Marilyn'e kendini ezdiren, anılarını basmak için anlaştığı batılı yayınevinin "Stalin'e biraz küfret" talebini geri çeviremez. Monroe da önemlidir, batılı okurun Gromıko'yu beğenmesi de...

Stalin'le işleri zormuş, Stalin'in de işi zormuş...

Zorbaymış, belki acımasız ama hiç alçalmamış, hiç sıradanlaşmamış.

Benim anladığım budur...

Ekim 2008

I
Destalinizasyon egzersizleri

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki karşıdevrim süreci, bu kitabın kapsamında yer almıyor. Karşıdevrimin tarihsel arka planı ve siyasi aktörleri, şimdiye kadar değişik vesilelerle, değişik boyutlarıyla incelendi.[1] Reel sosyalizm pratiğine ilişkin sorumlu ve yaratıcı bir konumlanışın, kendini teorik olarak ifade etmekte zorlandığını düşünmüyorum. Sosyalizmin 20. yüzyıl deneyimi konusunda ortaya çıkacak yeni veri ve argümanların, bugün söylenenleri büsbütün geçersiz kılacak bir "giz" barındırdığına da inanmıyorum.

Yine bu kitapta, post-Stalin dönem yer almıyor. Ancak, Stalin tartışmalarında mesafe alabilmek için, bu tartışmalarda yeni unsurları devreye sokan, konuya ilişkin tartışmalara ek başlıklar açan destalinizasyon girişimlerine kısaca değinmek gerekiyor.

Bilindiği gibi, 1956 yılına kadar "Stalin'le hesaplaşma", SSCB içinde cılız, SBKP içinde ise neredeyse münferit vakalardan ibaretti. Gerçek anlamıyla bir hesaplaşma, SBKP'nin 20. Kongresi'nde Nikita Hruşçov'un şaşırtıcı konuşmasıyla başladı. 1930'ların başından itibaren Stalin'in etrafında oluşmaya başlayan ilk halkada yer almasa bile, kendisine bu halkanın hemen yakınlarında bir yer bulan Hruşçov'un, Sovyet toplumundaki sıkışmayı aşmak için seçtiği bu radikal yol, mucidinin ikinci sınıf bir lider olmasının da etkisiyle, hemen başlangıçta olağanüstü bir kaosa yol açtı. Yalnız Sovyetler'de değil, bütün dünya komünist hareketinde bölünme,

[1] Kendi adıma "Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler" başlıklı kitabımdan söz edebilirim (3. Baskıya not)

hayal kırıklığı, küskünlük ve karamsarlık yaratan bu "şok" konuşma, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin militanlarına, özetle, "aldatıldınız" diyordu. 1922-1953 yılları arasında bir ülkenin kaderini fazlasıyla eline almış bir liderin, aslında yeteneksiz, kaprisli, bencil ve en önemlisi de kriminal bir kişi olduğu ilan ediliyordu. Hruşçov konuşmasını inandırıcı hale getirebilmek için, kendi tanıklığını veya partililerin çoğu örnekte sınama şansı bulamayacakları "derin" belgeleri yardıma çağırıyordu.

Aralara abartılı öyküler serpiştirilen bu küçük tarih yazımı denemesinin sonuçları büyük oldu. Sovyetler Birliği halklarının 1930'larla birlikte kendi elleriyle yaratmış olduğu özgüven, yerini kuşku ve tedirginliğe bıraktı. Eğer çözülüşü Garbaçov ve arkadaşlarının başlatıp bitirdiği bir komplo olarak ele almayacak ve tarihsel bir bağlama yerleştireceksek, üzerinde en fazla durmamız gereken yıllardan biridir 1956.

Ancak yine de bir nokta iyi anlaşılmalı: Kapitalistleşme sürecinin Hruşçov döneminde başladığını söylemek mümkün değil. Aynı şekilde, Sovyet toplumunda düzeni tehdit eden unsurların belirmeye başlamasını da tek başına Hruşçov'un başlattığı süreçle açıklamak olanaksız. Ama, bu dönemin, daha sonra gelen karşıdevrimci dalgaya sağlam bir altyapı sunduğu da tartışılamayacak bir gerçek. Bu altyapı, Hruşçov şokunun Sovyet toplumunun siyasal (ve dolayısıyla ideolojik) dengelerinde yaptığı değişimde aranmalı. 20. Kongre, eksiği ve fazlasıyla ülkeyi sosyalist kuruluş rotasında tutan siyasal gücü büyük ölçüde paralize etmiş ve sosyalizmle barışıklıklarını bu siyasi güce borçlu olan, bu güç olmadan sosyalizmi ilerilere taşıyacak iradeyi sağlamaktan aciz bir koalisyonu ön plana çıkarmış. Bu koalisyonda teknokratlar ve aydınlar ağırlıktaydı.

Hruşçov'un sözünü ettiğim gücü bu kadar kolay geri plana itebilmesi, bu gücün Stalin dönemindeki yoruluşuna da bağlıdır. Ardı ardına son derece keskin virajlar alan, savaşta kaybedilen 20 milyon insanın yükünü üzerinde hisseden ve 30 yılın alışkanlığıyla Stalin'siz yapamayan bu gücün öne çıkan kadroları arasında, liderlik vasıflarına sahip tek bir kişi bile yoktu. Başka problemleri olan Lavrentiy Beriya'yı saymazsak, Malenkov, Varoşilov veya Molotov'un, sosyalist kuruluşu canlandıracak bir girişime önderlik edebilecek özellikler taşımadıkları rahatlıkla söylenebilir. Bir bakıma Hruşçov'u maliyeti çok yüksek bir deneme konusunda serbest

bırakan, ortaya çıkan bu yönetsel boşluktur.

Hruşçov'un bu maliyetin boyutunu fark ettiğini hiç sanmıyorum. 1930'ların, 40'ların yükünü sırtlayan (İkinci Dünya Savaşı'ndaki performansı özellikle dikkat çekicidir) kadrolardan biri olarak keskin dönüşlere alışkın olan Hruşçov'un, Stalin dönemini baş aşağı çevirecek son bir iradi müdahalede bulunurken, geçmişteki kazanımların artık toprağa kazındığını sanması son derece doğaldır. Sosyalizmin maddi altyapısı, Hruşçov'un oynamaları ile sarsılmayacak kadar sağlamdır! Hruşçov benzer bir dayanıklılığı parti için de öngörmekte ve çok değil birkaç gün sonra yapacağı aptalca konuşmanın öncesinde bakın neler demektedir:

> "Partimizin birliği yıllar ve on yıllar boyunca oluştu. Pek çok düşmana karşı mücadele içinde gelişti ve sağlamlaştı. Trotskistler, Buharinistler, burjuva milliyetçileri ve öteki en aşağılık halk düşmanları, kapitalist restorasyonun şampiyonları, partimizin Leninist birliğini içerden bozmak için umutsuzca çaba gösterdiler ve partimizin birliği karşısında hepsinin başları ezildi." [2]

Bu konuşmaya bakılırsa, Hruşçov'un Sovyetler Birliği tarihinde geride kalan onlarca yıla dair kayda değer bir derdinin olmaması gerekir! Ve aynı kongrede daha sonra yaptığı konuşmayla birleştirilince, Stalin'in suçlarına ve hatalarına karşın, parti hattına sahip çıkılması gerektiğini, parti tarihinin büyük kazanımlarla bezendiğini ileri sürmektedir Hruşçov. O halde sorun basittir, Stalin'den kaynaklanan olumsuzluklar düzeltilecek, parti kendini arındıracaktır. Destalinizasyon böyle başladı ve hiç de böyle gelişmedi!

Bir kere Stalin'in partiyi canlı ve inançlı tutmaktaki rolü fazla küçümsenmişti. Hruşçov'un keyfi bir biçimde silkelediği parti, uzun bir dönem kendine gelemedi. Yıllarca Stalin'e güvenen bir toplumsal ortamda siyaset yapmaya alışan parti kadroları, kendilerini Hruşçov'un tutarsız önderliğine teslim ettilerse de, Hruşçov, büyük lafların adamı olduğunu, ama büyük işler yapamayacağını hemen belli etti. 20. Kongre'nin şokunu hafifletmek yerine istikrarsız davranışlarıyla yalnızca Sovyetler'i değil,

[2] Hruşçov'dan aktaran Isaac DEUTSCHER; "Tarihin İronileri", Belge yayınları, 1991, çev: Yavuz Alogan, s. 9

bütün sosyalist ülkeleri bunalıma sürükledi. Öyle ki, kendisini yönetimden indiren Podgorniy, Kosigin, Brejniyev ekibi, Sovyet toplumunun huzurunu bozacak her şeyden kaçınmayı marifet saydı! Sovyet toplumu sosyalizm kavgasına yabancılaştı...

Oysa, dinginleştirilen toplumda, dipten dibe düzen dışı eğilimler güçleniyordu...

1956 sarsıntısının asıl sonuçları, trajik boyutları, sonradan ortaya çıkacaktı...

Hruşçov'un destalinizasyon kampanyasının kilit kavramı, "kişi putlaştırması"ydı. Bu kavramın hiçbir şey açıklamadığını birçok marksist ileri sürdü. Ama zaten Hruşçov'un "Stalin'siz Stalin dönemi" felsefesinin böyle "boş" bir kavrama ihtiyacı vardı. İlginçtir, Garbaçov'un liderliğindeki karşıdevrimin son aşamasına kadar, Sovyetler'de bu kavram popülerliğini hiç yitirmedi. Ancak, artık bu kavrama eşlik eden daha anlamlı yaklaşımlar vardı: Stalin yıllarının en önemli dönemeci olan "kolektivizasyon" sürecine ilişkin değerlendirmelerde düpedüz Buharincilik yapılmaya ve sosyalist kuruluşun iradi zorlamalarla gerçekleşmesinin ne kadar yanlış olduğu anlatılmaya başlanmıştı. Garbaçov döneminde bu sağcı yaklaşım yaratıcı marksizm kisvesi altında pazarlanıyordu. Denge kuramları yeniden piyasaya sürüldü, "piyasa sosyalizmi"nden bahsedilmeye başlandı, planlama mekanizmasının tabana yayılması sloganı altında desantralize sosyalist kuruluş modelleri kurulmaya çalışıldı.

Perestroyka döneminin ömrü kısa süren garabetleri bu kitabın kapsamını aşıyor. Ancak burada önemli bir noktaya işaret etmeden devam etmek istemiyorum:

Stalin yalnızca 70 yıllık bir kesitin 30 yılını yönettiği için değil, bütün bu 70 yıla damgasını vuran önemli atılımların tamamını yönettiği için de lanetlendi ve karalandı. Hruşçov'un cahilce ve beceriksizce süzmeye kalktığı büyük endüstrileşme döneminin bütün değerli kısmı, Stalinsizleştirme kampanyası sayesinde bir kenara atılmış ve Sovyet toplumu açık bir biçimde silahsızlandırılmıştı. Perestroyka'nın hain önderliği ve onların eskortluğunu üstlenen şımarık iktisatçılar, züppe tarihçiler, bu sayede işlerini kolayca gördüler. O dönemde bunların hepsi marksizm pazarlamaktaydı. Karşıdevrimden hemen sonra her biri ya kapağı Batı üniversitelerine attılar ya da Moskova'daki şirketlere danışman oldular. Yere

göğe sığdıramadıkları Stalin tarafından tasfiye edilmiş parti içi eğilimleri kısa sürede unutuverdiler. Canları cehenneme...

Aslında destalinizasyon denemelerinin kaçınılmaz sonuçları daha Hruşçov döneminde görülmeye başlandı. Silahsızlandırılan Komünist Partisi'nin yarattığı siyasal boşluğu dolduran (ve muhtemelen hepsi yine KP üyesi olan) yerel bürokratları yanına alan Genel Sekreter, 1957 yılında attığı desantralizasyon adımı ile Stalin döneminin sosyalizme dönük iradi müdahalelerini baş aşağı çevirmiş oluyordu.

Yerel ekonomik konseylerin (sovnarhozi) kurulmasıyla başlayan ademi merkeziyetçi dönemin sonuçları, oldukça acımasızdı. Sosyalist bir ekonominin ancak ve ancak sektörler baz alınarak planlanabileceğini hesaba katmayan yönetim, dev ekonominin iç bağlantılarında önemli kopukluklara neden oldu. Teknoloji kullanımında dengesizlikler ortaya çıktı, üretim düştü, birçok işletme anamal sıkıntısı çekti, bölgeler arası eşitsizlikler arttı. Sovyet ekonomisi bu kamburu 1965'e kadar sırtında taşıdı.

Hruşçov, benzer bir reaksiyoner girişimi tarımda başlatarak, 1929-33 yıllarında çehresi tamamen değişmiş olan Sovyet kırlarının en ileri mülkiyet biçimini, devlet çiftliklerini kısmen de olsa tasfiye etmeye kalktı. Daha da kötüsü, tarımsal üretim üzerindeki merkezi planlama baskısını hafifleterek kendi başını da yiyen büyük darboğazlara neden oldu.

Ancak, Hruşçov dönemi, kesintiye uğrayan bir kapitalistleşme denemesi olarak görülmemeli. Bu dönemde, genel hatlarıyla sosyalist kuruluş kesintiye uğramıştır ve izleyen dönemlere bu kesintiyi telafi ettirecek bir enerji devretmemiştir. Oldukça anlamlı bir büyüme hızına erişilmesi, uluslararası planda emperyalizme karşı ciddi mevzilerin elde edilmesi, toplumun yaşam standartlarındaki iyileşme, Brejniyev dönemini sosyalist kuruluşun genel ihtiyaçları açısından kurtarmamaktadır.

Birçok olumlu yönüne rağmen Brejniyev, diğerleriyle karşılaştırıldığında bütün bir Sovyet tarihinin en korkak yönetimine başkanlık etmiştir. Hruşçov yıllarının yarattığı hoşnutsuzluğu parti ve toplum yaşantısını canlandıracak ve yeni hamleleri gerçekleştirecek biçimde değerlendirmeyi düşünen bir liderlik kadrosu ortaya çıkmamıştır. Önemli tartışmaların üzerine toprak atılmış, parti, denge arayışlarında kişiliksizleştirilmiştir.

Oysa, 60'ların ilk yarısında, SBKP, "Stalin" başlığı altında toplanabilecek yaşamsal tartışmaları sonuna kadar götürebilecek gücü bulsaydı,

1956 yılında aforoz edilen önderin adı etrafında toplanan güçler, geçmişin kazanımlarına sahip çıktıkları kadar geleceğe de asılsalardı ve kendi kısırlıklarını aşan bir yaratıcı hamleyi önemseselerdi, belki yeni sarsıntılar gündeme gelecek, ama, başıboş bırakılan sosyalist kuruluş süreci tepetaklak olmayacaktı.

Ne yazık ki, Hruşçov döneminden çıkış, zaten iflas eden kimi iktisadi uygulamaların noktalanması ve merkezi otoritenin restorasyonunun ötesine geçmedi. Hruşçov'un tasfiye ettiği bazı kadroların partiye dönmesi, Stalin'e yönelik suçlamaların dizginlenmesi gibi sembolik önlemler sayılmazsa, Sovyet toplumu ideolojik ve siyasal açıdan tam bir sessizliğe mahkûm edildi. Dünyanın büyük bir bölümünde kapitalizm hüküm sürer, iki toplumsal sistem arasında amansız bir mücadele devam ederken, bu kadar büyük etkiye sahip ve merkez alınan bir ülkede, ideolojik ve siyasal sessizlik olur mu?

Elbette olmadı ve sosyalist kuruluşun sesi kısılırken başka sesler duyulmaya başlandı. İlginçtir ki, bu sesler, büyük oranda hâlâ sosyalizmden yanaydı. En azından başlangıçta. Ancak, Sovyet toplumunun henüz sosyalizm için mücadele etmesi gerekirken, ne yazık ki, duyulan, sosyalizm için mücadele etmekten çok, onu yaşamak isteyen entelijansiyanın kavgaya son verilmesini talep eden sesiydi.

Örneğin, 1965 yılında "Stalin döneminin yeniden canlanma olasılığı"na karşı harekete geçen yazar, sanatçı ve akademisyenlerden pek azı antikomünistti. SBKP yönetimine mektup gönderenler arasında yer alan Mihayil Romm'un ilerici kişiliğini hepimiz biliyoruz... İlya Ehrenburg'a her şey denebilir ama sosyalizm karşıtı asla... Kızıl Ordu Korosu'nun en güzel şarkılarına imza atmış Vano Muradeli'nin de Sovyet düzeniyle bir derdi olduğu düşünülemez... Keza Dudintsev, çok açık ki sosyalizme inanmış bir yazardı...[3]

[3] Burada ismini saydıklarım, Stalin döneminde siyasi otorite tarafından "aydın kişilikleri rencide edilmiş" sayısız sanatçıdan yalnızca birkaçıdır. Onların yaşadığı trajediyi kimse küçümseyemez, yaratıcılıklarını doruğa ulaştıran Sovyet düzeni tarafından, düpedüz örselendiler de. Yaşadıklarından sonra onlardan "sağlam" bir siyasal duruş beklemek herhalde anlamsızdır. Bununla birlikte, yarattıkları değerlerin, yaşadıklarının ürünü olduğunu da kabul etmek durumundayız. Sansür ve ödül sarmalında muazzam "ihtimam" gösterilen Sovyet sanatçısı, Stalin sonrasında sahipsiz bırakıldı. Sanıldı ki, devlet olanakları ve "göreli özgürlük" yetecek... Sistem karşıtı uç örnekleri sansürlemek dışında, Hruşçov ve Brejniyev dönemlerinde, Sovyet sanatı, sanatçının insafına terk edildi ve giderek yeniyi, gelişkin olanı aramak yerine Batılı ül-

Ama Sovyet toplumunun sosyalist kuruluş sürecindeki ihtiyaçları, bu insanların sosyalizmle kurdukları ilişkiye hiçbir biçimde indirgenemezdi. 1960'ların, 70'lerin temel sorunu budur: Herkes daha iyi bir sosyalizmde yaşamaktan söz etmiş, ama pek az kişi sosyalizm için gerekli mücadeleye, bu mücadeleyi sürdürecek iradeye değinmiştir. Sonuçta zaten reel olan ile "ütopya" arasındaki bağda önemli deformasyonlar ortaya çıktığı için, burjuva ideolojisi çeşitli biçimlerde "daha iyi bir sosyalizm" yanlılarının yarattığı duyarlılığı kullanarak, bütün toplumsal örgütlenmelere sızabilmiştir.

Hiç kuşku yok ki, "yıkıcı" unsurlar, Sovyet toplumunun zaaflarının, geçmiş hataların, çözülmeyen sorunların yarattığı birikimin oluşturduğu bataklıkta boy atmışlardır. Ancak bu bataklığın kendisi kadar, bu yıkıcı unsurların emperyalistlerin desteğiyle sürdürdükleri karşıdevrimci faaliyet de büyük önemdedir. Dünya komünistlerinin, restorasyonun nesnel dinamiklerinin yanı sıra, bu faaliyetin de tarihini yazacaklarını, bu konuda bazı komünist partilerin elinde önemli belgeler olduğunu biliyorum.[4] Bu belgelerde, yaşananlarda Sovyetler Birliği'nin zayıf noktaları kadar, hainlerinin de önemli rolü olduğu açık bir biçimde görülüyor. Geçerken, sözü, bu hainlerden birine, oldukça pişkin bir figüre vermek istiyorum. Sosyalizm işte bu türden insanlara teslim oldu:

> "Kamuoyunda belli bir inandırıcılığa sahip olmak için bugün hâlâ Lenin'e başvuruyoruz. Ülkede muhafazakâr görüşler hâlâ çok güçlü olduğundan, Lenin'e dayanmak gerektiğini düşünüyorum."[5]

'60'larda "aman Stalin geri gelmesin" diyenler, '80'lerin sonunda ortaya çıkan karşıdevrimci güruhun önünü açmışlardır. Bu dönemi, Yakovlev gibi hainler, günlerinin geleceğini bekleyerek geçirmişlerdir.

Niyet şuydu: "Stalin gelmesin, kapitalizm gelsin..."

---

kelerdeki kültürel ortam ile henüz çocukluk çağındaki Sovyet kültürünün sentezi olan melez ve verimsiz bir anlayış ön plana çıkmaya başladı. (3. Baskıya not)

[4] Bu belgeler yavaş yavaş gün ışığına çıkıyor. Çıktıkça, Sovyetler Birliği'nin başka bir nedenle değil, ideolojik mücadeledeki zaafiyetlerden yıkıldığı da görülüyor. Bu belgelerin hiç değilse bir bölümü mutlaka Türkçe'ye kazandırılmalıdır. (3. Baskıya not)

[5] Aleksandr YAKOVLEV; "Sovyetler Birliği'nde Ne Yapmak İstiyoruz?" (Lilly Marcou ile söyleşi), Afa yayınları, 1991, çev: Çiğdem Kömürcüoğlu, s. 63.

Sosyalizm de, Stalin de geri gelecek...

Garbaçov'cular nasıl gittiyse, Yeltsin'ciler de, Yeltsin'in yerine gelebilecek burjuva iktidarlar da gidecek...[6]

SBKP MK'sı, Ocak 1989'da, Stalin dönemi uygulamalarının "Sovyet toplumunun gelişimini yavaşlattığı, sosyalist idealleri göz ardı ettiği ve partinin prestijini ciddi bir biçimde sarstığı"nı ilan etmişti.[7]

Bu açıklamayla birlikte üç koldan Hruşçov'a rahmet okutan bir anti-Stalin kampanya başlatıldı. Edebiyat, askeriye, tarih ve siyaset cephelerinde sürdürülen bu kampanyanın manga komutanları Ribakov, Volkaganov ve Roy Medvedev'di. Ribakov, Kirov'un katli konusunda polisiye fanteziler üretmeyi; Volkaganov, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sırasında elde ettiği prestiji sarsmayı; Medvedev ise partideki sosyalizm savunucularını "Stalin gerçekleri"yle susturmayı üstlendi.

Ribakov'un edebi değeri konusunda artık zevzeklik eden yok. Unutuldu gitti... Volkaganov, karşıdevrime hizmet etmiş bir subay olmaktan öteye geçemedi... Medvedev ise en fazla, Rusya ölçeğinde marjinal sayılabilecek bir sosyal demokrat partiye bir dönem liderlik edebildi...

Stalin mi?..

"Stepleri, o geniş ufuklar olmaksızın düşünebilir misiniz?
Volga'yı susuz?
Rusya'yı Stalin'siz?" [8]

---

[6] Şimdilerde Rus komünistleri ellerine geçen birkaç fırsatı değerlendiremedikleri için iktidardan oldukça uzak, Putin'in Sovyet düzeninin prestijinden yararlanarak milliyetçi-devletçi bir kapitalist güç yaratma hevesi karşısında ne yapacaklarını tartışıyorlar. Ama orası Rusya'dır, süprizlere ve büyük kavgalara gebe ülke... (3. Baskıya not)

[7] SBKP Merkez Komitesi, "Names That Have Returned", Novosti Press Agency içinde, Pravda Ocak 1989, s. 5.

[8] Anna L. STRONG, "Stalin Dönemi", Onur yayınları, 1988, çev: Alaattin Bilgi, s. 172.

II
Hedefi güncelleştirmek

Konu Stalin dönemi olunca, "tek ülkede sosyalizm" sorununa değinmemek olur mu?

Açıkçası bunu mümkün kılmak, sorunun uzağında durmak için elimden geleni yaptım. Daha önce "tek ülkede sosyalizm" üzerine haddinden fazla yazdığım ve bu konuda Lenin'e başvurmaktan sıkıldığım için, burada, Ekim Devrimi sonrasında Rusya proletaryasının büyük mücadelesinin nasıl bir perspektife denk düştüğünü, farklı bir eksende değerlendirmeye çalışacağım. Bu eksenin "mümkün mü, değil mi" tartışmasını nasıl anlamsız hale getirdiğini göstermeyi umuyorum.

Âdettendir, konuya ilişkin çalışmalarda söze Sovyet deneyiminin marksist teorinin o ana kadarki birikiminin uzanamadığı sorunlara çözüm aradığına işaret edilerek girilir. Bu âdeti bozmayarak, Lenin'den konuyla ilgili bir alıntıyla devam edebiliriz:

> "Bunlar, çözümünü komünist kitaplarda değil, fakat Rusya tarafından başlatılan ortak mücadelede bulabileceğiniz türde sorunlardır." [9]

Bu sözlerin benzerleri, Lenin ve başkaları tarafından onlarca, yüzlerce kez tekrarlanmıştır. Yapılmak istenen, ne sosyalizm hedefini revizyona uğratmak ne de Marx tarafından tarihsel bağlantıları kurulan ve çerçevesi çizilen sınıfsız toplum projesini sümen altı etmektir. Devrimci iktidarın

[9] Vladimir İlyiç LENİN, "Address to the Second All-Russian Congress of Communist Organisations of the Peoples of the East", Progress Publishers, 1977, s.17.

kendi pratiğine yapılan bu vurgu, nihai hedef ile realite arasındaki köprüye dairdir ve aslında 20. yüzyıl marksizmini çok sayıda kanada bölen tartışmalar bu köprünün üzerinde geçmektedir.

Köprünün tasarım ve inşaatını gerçekleştirenlerle, onun sosyalizmin büyüsünü bozduğunu ileri sürenler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları, köprü yıkıldığı için elbette bitmedi. Sosyalizmden vazgeçilmeyeceği için, yeni, daha sağlam ve yıkılmayacak köprüler inşa edilecek. Birileri de "görüntü kirliliği" diye yakınmayı sürdürecek...

Trotskiy'nin bu mızmızlığın başlamasındaki rolü gerçekten de önemli. Yaşamını kapitalizme karşı ölçüsüz bir öfke üzerine kuran, bu öfkeyi işçi sınıfına büyük bir maharetle aşılayan birinin, sosyalizmi somut bir olgu olarak hissetmekteki isteksizliği, gerçekten de büyük bir talihsizlik.

Hissetmediğine karşı takındığı düşmanca tutum ise talihsizlikten çıkmış, ihanete dönüşmüştür. Açıkçası, sosyalist kuruluş sürecinin, köprünün zayıf noktalarını doğal olarak iyi gören, nihai hedef ile realite arasındaki açının kolay kapanmayacağını bilen Trotskiy, bu açıya rağmen yola devam edenlere görgü ve bilgisiyle zulmetmiştir. Siyasal ve ideolojik bir içeriğe sahip olan "sosyalizmi kurma" fikrine karşı giriştiği teorik saldırının acımasızlığı oranında, siyasal açıdan acımasız bir karşılık görmüştür.

Teorik yetkinliği siyasete tahvil edilemeyen Trotskiy, marksist teorinin kısırlaşmasına da yardımcı olmuştur.

Trotskiy, 1931'de Pravda'da, "İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Sovyetler Birliği ekonomisindeki kapitalist öğelerin tamamen kaldırılacağı"nı müjdeleyen Bolşevik Parti yöneticilerine "bunu diyorsanız devleti de ortadan kaldırmalısınız" diye çıkışırken; [10] proletarya diktatörlüğünü pekiştirmekten söz eden Stalin'i "eğer öyleyse sosyalizmin nihai zaferinden söz edemezsiniz" diye eleştirirken;[11] yine Stalin'in Sovyet düzeni güçleniyor mesajını "sosyalizm geliştikçe sovyetler ortadan kalkacaktır" diye karşılarken;[12] Stahanov hareketini "sosyalizmden komünizme geçiş koşullarının hazırlanması" olarak sunan parti yöneticilerine ders verirken,[13]

[10] Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan Devrim", Yazın yayıncılık, 1991, çev: A.Ortaç, s. 54.

[11] a.g.y., s.55.

[12] a.g.y., s. 56.

[13] a.g.y., s.67.

gerçekten zalimce davranmaktadır.

Sınıfsız topluma giden sürecin evreleri üzerine Marx'ın yapmış olduğu sınıflandırmaları kurcalayan Trotskiy, kuramsal açıdan oldukça tutarlı gözükmektedir. Marx ve Engels'in devrim sonrasındaki siyasal iktidar ile toplumsal dönüşümler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde birbirini dışlayıcı bir biçimde resmettikleri hesaba katılırsa, Stalin döneminde bu iki dinamiğin birbirine koşut hale getirilmesinin marksist ortodoksiyle çeliştiği pekâlâ söylenebilir.

Bu çelişki, geçiş sürecine, dolayısıyla geçiş sürecinin önemli öğelerinden biri olan proletarya diktatörlüğüne ömür biçmede, Engels'ten Marx'a, Marx'tan Lenin'e, Lenin'den Stalin'e artan cömertlikle bir nebze olsun açıklanabilir. Üstelik, soyutlama düzeyinden somuta doğru inildikçe sürenin uzaması, daha az şaşırtıcı olacaktır.

Ancak, çelişki bundan ibaret değildir. Çelişki yalnızca nicel değil, nitel bir karakter de taşımaktadır. Sosyalizmin kendisi ile sosyalizmi hedefleyen siyasal iktidar arasında kuramsal olarak yaratılan mesafe, Sovyet deneyinde kapatılmış, hatta toplumsal olan ile siyasal olanın çakıştırılmasından başka çare olmadığı ileri sürülmüştür.

Kuruluş, başka türlü mümkün değildir. Bugün uzun gelebilen bir zaman kesitinin insanlık tarihinin devasa hacmi içerisinde aslında kuramsal olarak tolere edilebilir anlık sıçramalar olduğu mutlaka kavranmalıdır. Toplumsal devrimi önceleyen siyasal iktidarın fethi, tek atımlık bir barutun ateşlemesiyle, toplumsal olana bir defaya mahsus bir itkide bulunamaz. Sosyalist devrim, siyasal iktidarın makul bir zaman limitinde toplumsal devrime lokomotif hizmeti görmesini gerektirmektedir. Böyle bir bağımlılık ilişkisi durumunda sosyalizmden söz edilemeyeceğini ileri sürmek ise, ihtilalcilerin iki ayağını bir pabuca sokmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Ayrıca Trotskiy'nin sömürücü sınıfların fiziki olarak ortadan kaldırılması ile sınıf mücadelelerinin ideolojik ve siyasal olarak sönümlenmesi arasındaki farkı küçümseyerek "böyle sosyalizm olur mu" diye alay etmesindeki teorik gaf, politik rasyonaliteyi abartarak, "sosyalizm tamam, komünizmin altyapısını hazırlıyoruz" biçimindeki vakitsiz horoz ötüşünden daha az vahim değildir.

Siyasal açıdan ise bir karşılaştırma yapmaya bile gerek yoktur.

Trotskiy'nin homurdanışından ne heyecan duyulabilir, ne de ona kulak verip bir toplumsal proje için harekete geçilebilir.

Teorik açıdan Trotskiy'nin içine düştüğü diğer bir sıkıntı, proletarya diktatörlüğüne atfettiği negatif roldür. Başka birçok marksistin tercih ettiği gibi, Trotskiy de proletarya diktatörlüğünü sadece işçi sınıfının sermaye sınıfına karşı kullanacağı bir baskı aracı olarak görme eğilimindedir. Oysa, proletarya diktatörlüğü, emekçi sınıfların karşıt sınıfı ezmek, sindirmek, veya yola getirmek için geliştirdiği somut örgütlenmeden ibaret değildir. Bu kavramdan, proletaryayı sınıflar mücadelesine taşıyacak, onun yeniyi örgütleme yeteneğini geliştirecek ve geriye dönüşlere karşı yalnızca idari ve cebri değil, ideolojik ve siyasal garantiler de sunacak olan karmaşık bir kurumsal yapı anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, bir sınıf olarak burjuvaziyi bitirmek, sınıflar mücadelesinde burjuvaziyi bitirmek anlamına gelmemektedir. Bu ikincisi, sosyalizme dönük pozitif adımlar atılmaksızın yerine getirilemeyecek olan bir ihtilalci göreve işaret etmektedir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, bu konuda Stalin döneminde ve sonrasında tutarlı tezlere hiç sahip olmadığı düşünülmemelidir. Zaman zaman, ama özellikle Hruşçov döneminde "komünizme geçiş"ten söz ederek, gösterişli, ancak komünist toplum projesini sakatlayıcı girişimlerde bulunan bu gelenek, çoğu kez sosyalist kuruluşun siyasal ve toplumsal yönleri arasındaki diyalektiği sağlıklı bir biçimde yakalamayı başarmıştır:

> "Bir husus daha var. Batılı eleştirmenlerden bazıları yeni Anayasa'mıza 'solculuk' yönünden hücum ediyorlar, taslak hazırlayıcılarının sözde komünizmde devletin ortadan kalkmasına ilişkin marksist öğretiye yeterince bağlı kalmadıkları hakkında kuramsal fikirler atıyorlar ortaya. İtalyan Messacero, Sovyet Anayasası'nın, devletin ortadan kalkması ve toplumsal örgütlerin devletin rolünü yüklenmesi şeklindeki komünizm ilkesini hiçbir koşul ileri sürmeden bir kenara attığından yakınıyor. New York Times, 'Sovyet devletinin ortadan kalkmayacağından ve ortadan kalkmayı istememesinden' yakınıyor. Kapitalist ideologların, sosyalist devletimizin marksist-leninist öğretiye uygun olarak gelişmesine bu derece özen göstermeleri çok dokunaklıdır kuşkusuz. Burjuva kampında olan eleştirmenlerimiz (açıkça söylemek gerekirse uluslararası işçi hareketi saflarındaki arkadaşlardan bazıları

da bunlar arasındadır) en önemli şeyi -devletimizin ve toplumsal gelişmemizin diyalektiğini- görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar." [14]

Sovyetler Birliği'nin 1977'de yürürlüğe giren Anayasası'na Önsöz'de Brejniyev böyle diyor. Devletin mantıki sonuçlarına kadar genişlemesi gerektiğine ek olarak, Anayasa'nın komünist değil, sosyalist bir toplumun anayasası olduğunu özellikle vurguluyor.[15]

Brejniyev döneminde ortaya çıkan ihtiyatlı yaklaşıma rağmen, resmi ağızlarca sosyalist kuruluşun evrelerinin sürekli speküle edilmesinin Sovyet işçisinin sosyalizm tasavvurunu yalama ettiğini söylemek zorundayız. Bu bağlamda, birazdan üzerinde duracağım siyasal rasyonalite ile, geleceğe dair harekete geçirici iyimserlik arasında uygun bir denge bulmakta zorluk çekildi. Sömürücü sınıfların ortadan kalkması, tarımda kamu mülkiyetinin egemenliği, endüstrileşme, işçi sınıfının kolektif kazanımları, düpedüz sosyalizmdir, başka bir şey değil. Ancak, sosyalizm bunlardan ibaret de değildir ve bir süreç olarak tarif edilmeye daha uygundur.

Böyle bir süreci tarif ediyoruz diye, nihai hedefe giden yoldaki en temel sıçramanın üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ilgası olduğunu görmezden gelmek gerekmiyor. Bu anlamda, insanlığın sınıfsız sömürüsüz bir toplum için bugüne kadar vermiş olduğu kavga açısından, 1927-1934 arası Sovyet Rusya'da gerçekleşen dönüşümlerin büyük bir değer taşıdığı tartışılamaz. Sovyet emekçilerinin Bolşevik Parti önderliğinde açtığı bu yeni sayfanın altındaki imza ise, kim ne dersin, Stalin'e aittir.

Sayfa, henüz bir kuruluşu ifade etse de, "sosyalizm" antetlidir. Bundan sonraki kuruluş süreçlerinde de, siyasi irade, daha başından "sosyalizm"e vurgu yapacak, onu bayraklaştıracak ve reel hale getirecektir. Başka türlüsü mümkün değildir.

---

[14] Leonid İlyiç BREJNİYEV, "Yeni Sovyetler Birliği Anayasası'na Önsöz", Ser yayınları, 1977, çev: H. Aksoy, s. 44.

[15] Komünist topluma ilişkin kriterlerden yola çıkılarak yapılan eleştirileri "henüz sosyalist aşamadayız" diye göğüsleyen Sovyet yönetiminin, yeri geldiğinde, "komünizme geçiyoruz, geçtik" iddiasını dillendirmesi yalnızca bir özensizlik olarak görülmemelidir. SBKP liderliği, Stalin sonrasında hedefsiz kalmanın sıkıntısıyla, Sovyet toplumunun gerçekliğini tasvire dayanan projeksiyonları toplumun önüne "amaç" diye koymak durumunda kalmıştır. (3. Baskıya not)

Zaten, sosyalist kuruluş sürecindeki iradi zorlamaları, kuruluşun değişik evreleri arasında, örneğin sosyalizmle komünizm arasında "bir toplumsal devrim gerekirliği"ne kadar geliştiren maoist yaklaşıma[16] geleneğimizde yer olmadığı için, sosyalist kuruluşu ona içkin tüm öznelliklere rağmen, bir bütün olarak görmekteyiz. Bu bütünün en önemli üç halkası siyasal iktidarın fethi, üretim araçlarında özel mülkiyetin ilgası ve nihayet siyasetin ve devletin sönmesi, kent-kır ve kafa-kol emeği arasındaki ayrımların ortadan kalkması, "herkesin ihtiyacına göre" ilkesinin uygulanması ile tarif edebileceğimiz bir topluma ulaşılmasıdır. Sovyet tarihi, ilk iki halkanın üçüncüsüne bağlanamadığı bir reel sosyalizm deneyimidir.

Üstelik bu deneyim, son halkayı yakalayamamasına rağmen, kapitalizmle sosyalizm arasında, özgürlükler, halkın yaşam koşullarının iyileşmesi ve istikrar başlıklarında yapılagelen karşılaştırmalarda hiç de başarısız olmamıştır. En usta tahrifatçı ve en deneyimli Antisovyetik bile, Sovyet emekçilerinin yalnızca "gelecekteki bir halka" için büyük fedakârlıklar yapmakla yetindiğini, onlar için Sovyet deneyiminin bu tür bir yabancılaşmadan ibaret olduğunu ileri süremez, bunu kanıtlayamaz.

Ama şu soru hâlâ sorulabilir: Sovyet deneyiminin bütününe bakıldığında, karşımıza çıkan toplum, "sosyalist" olarak adlandırılabilir mi?

Soruya yukarıda verdiğim yanıtı daha sonra açacağım. Önce, bu adlandırmanın siyasal olarak taşıdığı değer üzerinde durmak istiyorum. Bir başlangıç olarak, Sovyet deneyine dostça bakmayan bir yazardan alıntı yararlı olacaktır:

> "Ona göre (Lenin kastediliyor-KO) 'sosyalizm' ve 'komünizm' terimleri o kadar uzak bir geleceğin sorunuydu ki, orta vadede politik stratejideki yansımaların bilimsel doğruluğunu göz ardı ederek, bu terimleri harekete geçirici güç ve propaganda aracı olarak kullanmakta tereddüt etmedi. Aynı makalesinde bu tür kavramları, bilimselliklerine dikkat etmeden kullandığına dair örnekler vardır." [17]

Lenin'in sosyalizmi erişilmez bir dağın arkasında gördüğü ve sosya-

[16] MAO Zedung, "Sovyet İktisadının Eleştirisi", Birikim yayınları, 1980, çev: İzzet Altan, s. 106.

[17] Moshe LEWİN, "Lenin'in Son Mücadelesi", Mer yayınları, 1992, çev: Seyfi Öngider, s. 98.

lizm projesini propaganda diline kurban ettiği iddiası saçmadır. Ancak, Lenin'in sosyalist kuruluşu uzun ve sancılı bir süreç olarak algıladığı elbette doğrudur. Her ne olursa olsun, burada üzerinde durulması gereken "uzaklık" meselesi filan değildir. Önemli olan, sosyalizmin bir perspektif olarak emekçileri harekete geçirici işlevine işaret edilmesidir. Rusya dahil, dünyanın hiçbir yerinde emekçi kitlelerin "uzakta"ki bir toplum için fedakârlık yapmayacağının bolşeviklerin "gerçekçi" kanadı tarafından kavranmasına dikkat çekmek istiyorum. Trotskiy ve ötekilerin akıllarının ucuna dahi getirmedikleri yalın gerçeklik budur. Bu gerçekliğin önderi Yosif Visaryanoviç Stalin'dir.

Stalin'i büyük bir devrimci yapan, Rus toplumunu sosyalizmle barışık hale getirmesidir.

Bu büyüklüğün tartışılacak tarafı yoktur.

Sovyet toplumunun ilk kuşak gerçekçileri, yüzlerini sosyalizme dönerek devrimciliklerini korudular. Sovyet toplumunun son gerçekçileri, yüzlerini Sovyet toplumuna değil, kapitalizme çevirerek karşı devrime önderlik ettiler.

Stalin ve arkadaşlarını tarih önünde aklayan, onca soruna rağmen on milyonluk ülkesine sosyalizmi solutan Fidel'i onurumuz yapan budur.

Reel sosyalizm, sosyalist kuruluş sürecindeki bu siyasal rasyonaliteyi içermesi nedeniyle, geçiş toplumunu en iyi ifade eden kavram olarak görülmelidir.

Sözünü ettiğim siyasal rasyonalite, Trotskiy'nin Rusya'daki devrimci iktidarı dünya devriminin zaferine endeksleyen politikasızlığını, kısa bir sürede ihanete doğru savurmuştur. Ekim Devrimi'nden sonra "kendi düzenleri"ni, sosyalizmi kurma işine soyunan Rus işçilerine kaderlerinin bir türlü gelmeyen dünya devrimine bağlı olduğunu ileri süren bir politikanın başarı şansı gerçekten de yoktu. Üstelik bolşevikler, kendi aralarındaki tartışmalar bir yana, Rusya proletaryasına ülkeyi sosyalizm sayesinde en ileri uygarlık seviyesine taşıma hedefini göstermişlerdi. Bu hedefi ilk telaffuz eden de Lenin'di. Lewin'in dediği gibi, siyasal rasyonalite, ilk proleter iktidarının liderini iyimserlik ve yakın başarılara kilitlenmiş bir perspektife zorlamaktaydı. Vladimir İlyiç'e işin daha hemen başında, devrimden hemen sonra, Kasım ayında "şimdi, Rusya'da proleter

sosyalist bir devlet kurmaya başlamalıyız" [18] dedirten bu rasyonaliteydi.

Stalin'in Lenin'den devralarak öne çıkardığı "tek ülkede sosyalizm" perspektifi de, bu rasyonalite hesaba katılmadan algılanamaz. Tek ülkede sosyalizm, sürecin bütünü açısından elbette mümkün değildir; ancak, sürecin uzun erimli devinimlinde, verili bir ülkede, bu bütünün içinde önemli sıçramalar yapmak ve sosyalizmi reel hale getirmek, bal gibi mümkündür.

Bu kitabın diğer bölümlerinde de yeri geldiği zaman değineceğim gibi, Sovyet toplumunun en büyük sorunu, sosyalizmi giderek reel hale getiren kazanımların sosyalizm kavgasının üzerini örtmesine müdahale edilmemesidir. Büyük acılar çeken, bu acılara kendi geleceği için fedakârca katlanan Sovyet halkı, çok büyük önem taşıyan kazanımlarıyla yetinmeye başlamış, "daha iyi"ye dönük toplumsal ölçekte bir beklenti, SBKP içi güçlerce yaratılıp karşılanmayınca, devreye burjuva ideolojisinin gerici tüketim kalıpları girmiştir. Bu tıkanmanın Sovyet ekonomisi üzerindeki etkisi de hesaba katılmalıdır. Endüstrileşmeyi ve ardından yeni bir yıkım anlamına gelen savaşı geride bıraktıktan sonra, sosyalizmin elindeki kaynakları siyasal ve ideolojik hedeflere daha bağımlı, bu anlamda kapitalist çerçeveden daha özgür bir biçimde kullanmasının önündeki en önemli engel, parti de dahil olmak üzere, sosyalizm yanlısı güçlerin yaşamın örgütlenmesi konusunda nötr duygulara sahip olmalarıdır. Bu konuda biri duygusal, öteki felsefi iki değerlendirmeye yer vermek istiyorum. Değerlendirme sahiplerinden biri Hıristiyan, diğeri Batı marksisti; biri Stalin'in kızı, ikincisi uzun yıllar Fransız Komünist Partisi üyesi olan bir aydın. Her ikisi de, bu özelliklerinin de yardımıyla, eleştirel, ama "dost" sayılabilecek bir çerçevede bakıyorlar reel sosyalizme...

> "Tehlike cehalette, zamanımızda her şeyin çoktan elde edildiğini varsayan kendini beğenmiş yaklaşımda, pik demir, yumurta ve süt üretimi artırıldığında karanlıkta kalmış insanlığın düşlediği cennetin gerçekleşeceğine inanmaktadır." [19]

> "(Sosyalizm-KO) Yaşamı değiştirmeyi vaat etmişti, ama bunu sadece yüzeysel biçimde yapabildi. Bu da derin bir soğukluğun ne-

[18] Vladimir İlyiç LENİN, "Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine", Işık yayıncılık, 1980, çev: Cumhur Düzgün, s. 56.

[19] Svetlana ALLİLUYEVA, "Mektuplar", Düşün yayınları, 1988, çev: Kudret Emiroğlu, s. 23.

> deni oldu... Sürekli olarak sosyalist ülkelerin ekonomik zayıflıklarından söz edilir. Mesele bu değil. Komünist rejimlerin felaketi, her şeyin ciddi, ürkünç biçimde ciddi hale dönüşmesidir. İnsanlar için daha iyi bir günlük yaşam örgütlemeyi başaramadı bu rejimler. (..) Savaş sonrası Çekoslovakya'da bulundum; koşullar çok ağırdı, ama o dönem bunun bir anlamı olduğu sanılıyordu. İşin içine anlam girince, güçlüğe katlanılabilir." [20]

Sosyalizmin yıkılışındaki barbarlık hesaba katıldığında, her iki yaklaşıma da sıcak bakmak mümkün. Açıkçası, sosyalist ülkelerde yaşanan muazzam kültürel dönüşüme rağmen, bastırılamayan kasveti az-çok bilen birisi olarak, Lefebvre'nin söyledikleri beni fazla rahatsız etmiyor. Ne var ki, biri duygusal, diğeri felsefi iki yaklaşım da, marksist olmaktan epeyce uzak. Svetlana için doğaldır bu, ancak ciddi bir marksist olarak Lefebvre'nin yaşamının sonlarında sosyalizmle nihilizmi nişanlandırmak girişiminde olduğunu düşündürtmektedir bu söyledikleri. Evet, cennet eğer sosyalizm veya daha doğrusu komünizmse, pik demir, yumurta ve süt, bu cenneti tanımlamıyor. Ancak, cenneti kurmayı kafaya koyanların işe buralardan başlamasından başka çare yok. Süt ve yumurta olmadan, pik demir üretimini artırmadan cennete ulaşılamıyor. Dahası, insanlığın Sudan, Somali, Ruanda ve başka birçok yerdeki açlık trajedisine uzaktan da olsa tanıklık ettikten sonra, bütün bu tartışmaları, taşıdıkları teorik değere rağmen, züppelik olarak değerlendirmekten kendimi alamıyorum.

Lefebvre'nin kafasına taktığı "özverinin anlamlandırılması" ise, "neden cenneti kuramadık" sorusunu ortaya çıkardığı için, kendi kendini yalanlar hale geliyor. Anlamın yeniden üretimi, mücadelenin yeniden örgütlenmesi, yeniden üretilmesidir. Sosyalizm, bunu gerçekleştiremedi. Halbuki, çok daha ötesine ulaşılmasına rağmen, diyelim ki eldekileri süt, yumurta ve pik demirle özetliyoruz, mücadeleye yeni anlamlar katılması için bunlar bile yeterliydi.

İleride, bütün bunlarla yetinilmeden, bunların mücadeleyi yeniden örgütlemesi için nasıl yeterli oldukları kanıtlanacaktır.

McCarthy döneminde, Hollywood'daki ilerici sanatçılara yönelen iğrenç terör sırasındaki sorgularda muhbir olarak kullanılan Rand'a sor-

[20] Henri LEFEBVRE, "Yaşamla Söyleşi", Belge yayınları, 1995, çev: Emirhan Oğuz, s. 18.

muşlar, "Rusya'da kimse gülmüyor mu?" diye... Ahmağın yanıtı "pek gülen yok. Gülse bile başka nedenlerle güler. Komünizmden hoşlandığı için değil"[21] olmuş. Gerçekten tam bir ahmaklık. Sovyet insanının yaşama coşkuyla ve neşeyle bağlandığı uzun yıllara ne kadar büyük bir nefretle bakmışlar. Gülümsemekse amaçlarımızdan bir tanesi, Sovyet insanının daha uzun bir süre, tanımlanmış hedefler için mücadele ederken bu duyguyu yaşaması gerekiyordu; verili nesnelliğin sınırları içerisinde neşelenmeyi "ahmak"lara bırakarak...[22]

"Tek ülkede sosyalizm" sloganının Sovyet insanını yaşama ve kuruluşa bağlama açısından önemli bir işlev üstlendiği açıktır. Büyük üretimin oluşturulması, kolektivizm, eşitlikçiliğe yöneliş, troçkist bozguncuların "kapitalizm sonrası toplum" tanımına sığamayacak kadar önemli atılımlardır ve bunların değerini, mujikten devşirme Rus proletaryası eski bolşeviklerden daha iyi kavramıştır. Stalin'i de...

> "Tarihten gelme 'Rus' geriliğimizi arkada bırakarak, sanayileşme yolunda, sosyalizm yolunda var hızımızla ilerliyoruz. İşlenmiş maden ülkesi, otomobil ülkesi, traktör ülkesi olmaktayız. Ve Sovyetler Birliği'ni otomobile ve mujiği de traktöre bindirdiğimiz zaman varsın o "uygarlıkları" ile övünen saygıdeğer kapitalistler, bize ulaşmaya çalışsınlar. Hangi ülkenin geri ve hangi ülkenin ileri olarak nitelendirileceğini o zaman göreceğiz." [23]

Sovyet emekçilerini büyük bir coşkuyla harekete geçiren "somut"luk tam da budur. Bu somutluğun karşısında pesimist, yıkıcı ve entelektüel şiddet uygulayan "olumsuzluk" cephesi vardır. Stalin bu cephenin kitleler için ne anlama geldiğini şöyle anlatmaktadır:

---

[21] "İhanet Yılları", derleyen, Eric Bentley, Cem yayınları, 1975, çev: Ülkü Tamer, s.39.

[22] Sovyet insanının Stalin'li yıllarda aşırı gergin ve mutsuz olduğu iddiasını, "zor yıllardı, mücadele ve savaş vardı" gerekçesiyle hemen kolayca kabullenmek ne kadar doğru? Döneme ilişkin az sayılmayacak film, belgesel izledim, dost/düşman anı kitabı okudum ve 1930'lu ve 40'lı yılların neredeyse kaydedilmiş bütün müziğini dinleme olanağı elde ettim. Zorlukları açık, ama insanların "her an kapı çalacak ve beni tutuklayacaklar" kaygısının çok uzağında, bugünün kapitalist toplumlarında yanına dahi yaklaşılamayacak bir yalınlık, içtenlik, heyecan ve mizah duygusuyla yaşama sarıldıkları konusunda hiç kuşkum yok. (3. Baskıya not)

[23] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri", Sol yayınları, 1967, çev: M:Kabagil, s. 71.

> "Böyle bir görüşe sahip olunca, işçi kitlelerini harekete geçirmek, onlarla çalışmak, iş alayları kurmak ve kapitalist unsurlara karşı saldırıya geçmek için heyecan uyandırmak olanağı var mıdır?" [24]

Stalin büyük bir ihtilalcidir:

> "Bizim işçilerimiz, emeğin kurtuluşunu istiyor, kapitalizmi değil! İşçilerimiz kapitalizmi kesin olarak gömmek ve SSCB'nde sosyalizmi kurmak istiyor. Onun, sosyalizmin kurulacağına olan inancını yıkarsanız, bütün yarışma ve emeğin kurtuluşu hareketini yıkarsınız. Bu olgudan aşağıdaki sonucu çıkarabiliriz: Emeğin kurtuluşu ve sosyalist yarışmanın sağlanması amacıyla işçi sınıfını harekete geçirebilmek için, ülkemizde sosyalizmin kuruluşuna olanak bulunmadığına ilişkin Troçkist burjuva teorisini öldürmemiz gerekecektir." [25]

Stalin'in çıkardığı sonuç, Bolşevik Parti'nin 1930'lardaki büyük atılım sırasındaki siyasal rasyonaliteyi ne kadar iyi kavradığını ortaya koyuyor. Parti ve kitlelerin Ekim ruhundan yeni bir irade birliği yarattığı bu yılları kaybeden ekolün temsilcileri de, sözü edilen kavrayışın hakkını zaman zaman vermek zorunda kaldılar. Entelektüel enerjilerinin önemli bir bölümünü endüstrileşme sürecinin ve kolektivizasyon hamlesinin aslında büyük bir "fiyasko" olduğunu göstermeye ayıran, ama başlarını bu uğraştan kaldırdıklarında gözleri kör eden bir "kazanım"la karşılaşanların nerede hata yaptıklarını, aynı ekolün starlarından Deutscher fazlasıyla açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

> "Fakat soyut bir teorik önerme olarak tek ülkede sosyalizm anlamını kaybetse de, modern bir mit ve bir ideoloji olarak dikkat çekici bir rol oynadı. Mit, Sovyet kitlelerin Stalin döneminin acılarına razı olmalarına yardım etti; ve ideoloji, Sovyetler Birliği'nin gerilik ve yoksulluktan sanayi gücüne ve büyüklüğe görülmemiş yükselişini sağlayan, neredeyse insan gücünü aşan çabalar için

[24] Yosif Visaryanoviç STALİN, "1929 Kapitalizmin Büyük Bunalımı ve Sovyet Ekonomisi", Çağrı yayınları, 1976, çev: Demir Erdoğan, s. 106.

[25] a.g.y., s. 107.

> gerek kitlelerin gerekse hakim grubun moral bakımdan disipline olmasına yardım etti." [26]

Bu kabullenişin andığımız ekolün tarih yazıcılarına özgü olduğu sanılmamalıdır. Trotskiy bile, Alman yayılmacılığının Sovyetler'de yaratacağı karışıklıktan kendi adına nasıl yararlanacağının planlarını yaparken, 1930'lu yılların başında ülkesinde olanlara, kendi teorisi açısından "mazeret" yaratmak zorunda kalmış, "üretim araçlarının bir tek ülkede ve özellikle SSCB gibi geri bir ülkede ulusallaştırılması, sosyalizmin inşasını henüz sağlamaz. Ama sosyalizmin önkoşullarını pekiştirmeye, yani üretim güçlerinin planlı gelişimini sağlamaya, yeteneklidir" [27] diye yazmış, "tek ülkede sosyalizmin inşa edilmesi gerektiğini reddettiği iddiasının Sovyet bürokrasisi tarafından ortaya atıldığı"nı ileri sürmüştür.[28]

Çok geç ve aptalca...

1936'da hem toplumun kazanımlarını somutlaması, hem de Hitler faşizmine meydan okuması anlamında büyük bir değeri olan 1936 Anayasası'nı kabul eden Sovyetler Birliği ile Trotskiy fantezileri arasındaki bağ, çoktan kopmuştu. Sovyet emekçileri, hiç şikâyet edilmemesi gereken bir coşku ve özveriyle eski bolşeviklerin umutsuzluk verici politikalarını çoktan hafızalarından silmişlerdi. Bu dönemin ruh halini herhalde Sovyet paraşütçülerinin şu sloganından daha güzel hiçbir şey açıklayamaz: "Bizim ülkemizin gökleri dünyanın en yüksek gökleridir."[29]

Yaşamın her alanında sosyalizmin meydan okuyuşudur bu. Ve, bu meydan okuyuş, Rus proletaryasının "devrim için yeterince güçlü", iktidar için "zayıf" olduğunu ileri süren[30] troçkizme karşı da yöneliyordu.

Mantıklı bir marksistin böyle bir iddiayı dillendirdikten sonra Stalin'le hesaplaşmaya kalkması gerçekten anlamsızdır. Stalin yıllarını belirleyen altyapının, proletaryanın zayıflığı ile açıklanabileceğini düşünenler, Trotskiy'i hangi nesnelliğe oturtacaklar? İstanbul mu, Berlin mi, Meksika mı?

---

[26] Isaac DEUTSCHER, a.g.y., s. 148.

[27] Lev TROTSKİY, "Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi", Enternasyonal yayınları,1980, çev: Fuat Orçun, s. 29.

[28] Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan Devrim", s. 158.

[29] Anna L. STRONG, a.g.y., s. 82.

[30] Isaac DEUTSCHER, a.g.y., s.42.

III
Ücret sorunu: Eşitliğe giden zahmetli yol

1938'de yayınlanan "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm" broşürü, uzun yıllar Stalin'in dogmatikliğine, entelektüel sığlığına kanıt olarak gösterildi. Bu iddialardan bağımsız olarak, çalışmanın kendinden çok, broşürün Stalin'in adını taşımasının yadırgatıcı olduğunu düşünüyorum.

Bolşevik gelenekte liderlik kadrosunun bu türden didaktik çalışmalara katılması Stalin'le başlamıyor. Benim bildiğim, Buharin, Zinovyev, Probrejenskiy ve Kamenev'in de benzer ders kitapları var. Eğitim amacı taşıyan metinler hazırlamanın yönetici kadroların düşüncelerini berraklaştırabileceğini, ayrıca ders kitaplarının soyutlama düzeyi yüksek çalışmalara göre daha büyük bir etki alanına sahip olduğunu hesaplamak ve birinci sınıf bir yazım gerektirdiğini anlamak kolay. Ancak, bu çalışmalara "imza" atılmasına anlam vermekte güçlük çekiyorum. Bu konuya, bakmayın "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm" kitabına, aslında Stalin teorik yaratıcılığı olan, marksizme bu anlamda büyük katkılar yapmış birisidir demek için girmedim. Zaten böyle diyemem; böyle düşünmüyorum.

Sovyet toplumuna devrimden sonraki ilk zorlu dönemeçlerde önderlik eden bir liderin, analitik düşünme, hızlı karar verme ve sezgilerini hareket geçirebilme yetilerinin gelişkin, özgün teorik üretime ilişkin zorlamalarının sınırlı olması isabetlidir. Yazılan her satırın sosyalist kuruluşa girişen ortalama emekçiye hitap etmesi, geniş kitleler için kesin yönelimler belirlemesi ve onların beklenti, arayış ve sorularıyla alışverişte bulunması

zorunludur. Stalin, dünya ve ülke meselelerini saptamada, bunlara çözüm üretmede ve bütün bunların sosyalizm perspektifi ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu sergilemede büyük ustalık göstermiş, ne zaman bunun ötesine geçmeye ve kapitalist ülkelerdeki mücadeleye dair "baba teori"nin yazımına soyunduysa kısır, geriletici ve siyasi sonuçları bakımından büyük riskler taşıyan ürünler vermiştir.

Sosyalist devrim sürecinde ortaya çıkan kritik sorunlar (parti teorisi, ittifaklar vb.) bir yana, bütün bir sosyalist kuruluş sürecine dair Stalin'i ustalık ve kısırlık arasında sıkıştıran iki önemli başlıkla karşılaşılmıştır: Değer teorisi ve ücretler sorunu...

İkisi arasındaki bütün bağlantılara rağmen, "değer teorisi"nin sosyalist kuruluştaki yeri konusuna bir sonraki bölümde yer vermeyi düşünüyorum.

Sosyalist kuruluş sürecinde üretim araçlarında özel mülkiyetin tasfiyesi ile birlikte, nüfusun tamamının emekçileşmesi gerçekleşir. Henüz siyasal rasyonalitenin ekonomik rasyonaliteye ağır bastığı, kaynakların büyük üretimin örgütlenmesi ve toplumsal ihtiyaçlara akıtıldığı bir dönemde "ücret politikası"nın fazlasıyla hassas bir konu olduğu açıktır.

Sosyalizm, eşitlikçi bir ideoloji olmanın ötesinde, eşitliğin elde edilmesini engelleyen nesnelliği ortadan kaldıran, sömürücü sınıfları mülksüzleştiren bir toplumsal sistemdir. Hassasiyet buradan gelmektedir.

Daha önce vurguladığım gibi, bu sistemin yolun başındayken "sosyalist" adını alması ile bu adın talep ettiği içeriğe ulaşması arasındaki gerginlik, birçok başlıkta, ileriye doğru hamlelerin ortaya çıkaracağı somut başarılarla halledilebilir. Örneğin sosyalizm, bir boyutuyla aydınlanmacıdır, bu doğrultuda mesafe almak, görece daha kolaydır. Nitekim öyle olmuştur. Sosyalizm, Sovyetler'de cehaletin kökünü kazımış, gerici ideolojileri allak bullak etmiştir. Elektrik, su, konut, sağlık, spor, dinlenme gibi Rus emekçilerinin 1917 öncesinde ve 30'lara kadar pek ulaşamadığı beşeri olanaklar da, fazla beklenmeden devreye sokulmuştur. Bu nedenle henüz bir refah toplumu olmasa da, Sovyetler'de işçi sınıfını hayal kırıklığına uğratmayacak bir iyileşmenin daha 30'lu yıllarda gerçekleştiği hatırlanmalıdır.

Ya eşitlikçilik?

Sovyet işçileri, 1917 sonrasındaki zorlu iç savaş yıllarında ve ardından

gelen NEP döneminde fedakârlığın az çok eşit dağıldığını (NEP'in kent ve kırlarda palazlandırdığı sömürücü ve asalak sınıflara rağmen) hissederek ayakta durdular, yeni iktidara sahip çıktılar. Üstelik, az sonra üzerinde duracağımız gibi, devrim ücret eşitsizliklerini ve hiyerarşik ayrıcalıkları (ünvan ve rütbeler) büyük oranda düzleyerek işe koyulmuştu. Ancak sosyalist kuruluşun henüz ilk basamaklarındaki Sovyet toplumu, bu "erken" eşitlik rüzgârının faturasını karşılayacak kaynaklara sahip değildi. 1930'lu yıllara gelindiğinde, parti, ekonomik büyüme açısından daha gerçekçi bir düzenleme yapmak zorunda kaldı.

Eşitlikçiliği bayrak yapan bir partinin devrimden on yılı aşkın bir süre geçtikten sonra "eşitlikçi ücret anlayışı sosyalist kuruluşun önünü tıkıyor" gerekçesiyle bir kampanyaya girişmesi, tahmin edilenin çok ötesinde sıkıntılar yaratacak bir adımdır. Bolşevik Parti'nin bu sıkıntıya karşı geliştirdiği iki önlemden bir tanesi "ikna etmek ve anlatmaksa", diğeri, işçi sınıfı içindeki ücret farklılaşmasına neden olan kalifikasyon farklılıklarını statikleştirmemek, yani kalıcı kastlar yaratmamaktı. Bu ikincisi, eşitlikçi ücret politikalarının terk edilmesinin nedenlerinden biri olan "kalifikasyonu özendirici", yani eğitilmiş işgücüne yönelimi tetikleyen bir dinamizm yaratmakla zaten uyum içindeydi.

Anlatmaya ve ikna etmeye gelince... Bu konuda, birkaç yıl boyunca, Stalin ve diğer parti yöneticileri şaşırtıcı derecede çok yazıp konuştular. "Çok konuştukça" zaman zaman ipin ucunu kaçırdılar. Ancak yine de, Stalin, Sovyet emekçilerine makul ve dolayımsız gerekçeler sunmayı başardı. İlk önce, başka konularda olduğu gibi, yapılanın marksizmin ilkelerine ters düşmediği vurgulandı:

> "Marx ve Lenin, nitelikli işle, nitelikli olmayan iş arasındaki farkın, sosyalizmde, hatta sınıflar ortadan kalktıktan sonra da sürüp gideceğini; bu farkın ancak komünizmde kaybolacağını söylemişlerdir. Buna göre, ücretin, sosyalist rejimde de ihtiyaca göre değil, emeğe göre dağıtılması gerekir." [31]

Sosyalist kuruluşun, bu başlıkta ileriye doğru bir zorlamayı içermesi

[31] Yosif Visaryanoviç STALİN, "1929 Kapitalizmin Büyük Bunalımı ve Sovyet Ekonomisi", Çağrı yayınları, çev: Demir Erdoğan, 1976, s. 128.

gerektiğini, böyle bir zorlama olmaksızın eşitliğe giden yolun açılamayacağını eklememesi, bir lider olarak olmasa bile, bir marksist olarak Stalin'i güç durumda bırakmaktadır. Ama Stalin bu türden zorluklara alışkın bir liderdi...

Marx'a başvurarak, yapılanın kitaba uygunluğunu not düşen Stalin, Sovyet ekonomisinin hangi ihtiyaçlarının eşitlikçi ücret politikasında revizyonu dayattığını anlatırken, iki önemli sıkıntıdan söz etti. Bunlardan ilki, Sovyet kırlarında başlayan büyük dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştı. NEP döneminde tarımda artan sınıf farklılaşmasının doğal sonucu, hızlı yoksullaşmaydı (ve topraksızlaşma). Bunun kentlere doğru büyük bir işgücü akışı sağladığı, Sovyet endüstrileşme hamlesinin ilk başlarda bu akıştan fazlasıyla yararlandığı açıktı. Ancak, NEP döneminin kapanması, tarımdaki hızlı kolektivizasyon, birkaç yıl içinde tarımsal nüfusu istikrara kavuşturmuş ve endüstrileşme sürecinde gereksinim duyulan yeni işgücü kaynaklarından biri, büyük ölçüde kurumuştu. Stalin, Sovyetler'de artık yeni bir işgücü politikasının uygulamaya konmasını savunurken, bu sorunu da gündeme getirmiş, kolektif çiftlikler ile sanayi işletmeleri arasında işgücüne dair kontrat sistemine geçilmesini önermişti.[32] Bu sistemin yeni bir ücret politikasını kapsayacağı muhakkaktı.

İkinci olarak, doğrudan ücret sisteminden kaynaklanan soruna değinilmekte ve ücret eşitlikçiliğinin eğitilmiş işgücüne ilgiyi azalttığından bahsedilmektedir. Kısacası, eğitilmiş işgücüne şiddetle gereksinim vardır ve bunu özendirmenin yollarından biri de, kalifiye işçilere daha fazla ödeme yapmaktır.

Sorun fazlasıyla yalın gözüküyor ama bu yalınlık zaman zaman yakışıksız cümleler sarf ettirmektedir: "Bir tornacının bir çöpçüyle aynı parayı almasını kimse kabul edemez." [33]

Halbuki, Sovyet toplumu bunu, yani değişik kalifikasyondaki işçilerin birbirlerine yakın ücretler almasını çoktan kabullenmişti. Sorun, sosyalizmin gelişme dinamiklerinin bu erken düzlemeyi kabul edip etmeyeceğiydi...

1931'den sonra Stalin'e ait çok sayıda makale ve konuşmada eşitlikçi

[32] a.g.y., s.125-127.

[33] a.g.y., s. 127.

ücret politikaları eleştirilmiş, bunun her türlü dinamizmi yok ettiğinden söz edilmiş[34], yeni ücret politikasıyla "nitelikli olmayan işçilere yeni ufuklar açılacağı" vurgulanmıştır.[35]

Bu sistemli politika değişikliği sonucu, Sovyet ekonomisinde gelir eşitsizliklerinde gözle görülür bir artış oldu. Artışın boyutlarını kavramak ise "dost" ve "düşman" kaynaklar arasındaki marjın genişliği nedeniyle oldukça güç.

Yeri gelmişken, değişimin yalnızca kalifiye işçilere daha fazla ödeme yapılmasıyla gerçekleşmediğini hatırlatmak gerekiyor. Ücret politikasında asıl niteliksel değişim, zamana göre ödemeden parça başına ödemeye geçişle yaşanıyor. Doğal ki, kalifiye işçiye daha fazla ücret ile parça başı ödeme uygulamaları, biri dikey, biri yatay olmak üzere aynı içeriği taşıyan, aynı yaklaşımın parçası olan politikalar. Ancak, parça başına ödeme yapılması, emekçiler arasında rekabeti körükleyen "yaratıcı yarışma" pratiğiyle birlikte, ideolojik etkileri daha derinlere işleyen bir politika olmuştur. Halbuki, ücretler makasıyla oynayarak, eşitsizliği daha makul sınırlarda tutmak ve denetlemek mümkün gözükmekteydi.

Toplumsal sonuçları hesaba katıldığında, parça başı ödeme sistemine geçişin hızı ve kapsamı konusunda, Sovyet yönetiminin bir hayli cesur davrandığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, savaştan sonra sanayi işçilerinin yüzde 90'ına yakın bir bölümü parça başı ücret koşullarında çalışmaya başlamıştır. Yani, devrimden sonra istisna olarak başlayan, 30'larda hedef haline getirilen bir uygulama, 1940'larda kurala dönüşmüştür.

Bu uygulamanın zorunluluğu ile sosyalist bir toplumda yaratacağı sıkıntı arasındaki denge, her zaman iyi kurulamadı. Parti içindeki tasfiyelerde kullanılan yöntemlerin aşırılığıyla birleşince, pek dost olmayan bir kaynaktan aldığım örnekte rahatlıkla görüldüğü gibi, eşitlikçiliğe doğru tarihin en büyük hamlesini yapan partinin yöneticileri, güncel gereksinimlerin peşine fazla düşüp, pek de gurur verici olmayan bir tutum sergilediler. Yedinci Sovyetler Kongresi'nde Molotov'un çıkıp "bolşevik siyaset, sınıf düşmanının işbirlikçisi ve sosyalizme düşman unsurlar olan

[34] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri (içinde), İktisadi Kuruluşta Yeni Durum-1933", s. 129.

[35] STALİN, "1929 Kapitalizmin...", s. 128.

eşitlikçilere karşı kararlı bir mücadele talep etmektedir"[36] demesi, gerçekten de bir trajedidir. Rus toplumunun bu tür aşırılıkları soğurma kapasitesinin yüksek oluşu, tek tesellimizdir!

Marx'ın, bu konuda en açık formülasyonları geliştirdiği metin, bilindiği gibi, Gotha Programı'nın eleştirisi. "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesinin komünist toplumun daha yüksek aşamalarında mümkün olduğunu yazan Marx, bu aşamaya giden yolda, aslında bir burjuva ilke olan "herkese emeğine göre" uygulamasının geçerli olacağını vurgulamıştı.[37] Bu yaklaşımın gerçekçi olduğu ve tam boy eşitlikçiliğe geçit vermediği açık...

Sosyalizmin bu aşamada ancak çelişki dolu bir ücret politikasına sahip olabileceğini göstermesi açısından, Marx'ın aynı çalışmasından uzun ve belki de birçok yazıda yer verildiği için okumaktan sıkılınan bir uzun pasajı, "notlar kısmı"nda tekrarlamaya ihtiyaç var.[38]

Marx'ın bu pasajda söz ettiği "çalışma süresi ve yoğunluğu" kriteri, 1930'larda gündeme gelen parça başı ödeme ile ücret makasının kalifiye işçilerin lehine açılması politikalarını, marksist ortodoksi açısından meş-

[36] Tony CLIFF, "Rusya'da Devlet Kapitalizmi", Metis yayınları 1990, çev: Ali Saffet-Tarık Kaya, s. 69.

[37] Karl MARX-Friedrich ENGELS, "Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi", Sol Yayınları, 1969, çev: Muzaffer Kabagil, s. 33.

[38] "Ama bir fert fizik ya da moral bakımından bir başkasından üstün olabilir, o zaman aynı zaman içinde çok emek sarf etmiş olabilir ya da daha uzun süre çalışabilir; ve emeğin bir ölçü hizmetini yerine getirebilmesi için, süresi ve yoğunluğu tespit edilmelidir, yoksa bir birim olmaktan çıkar. Bu eşit hak, eşit olmayan bir iş karşılığı eşit olmayan bir haktır. Hiçbir sınıf farkı gözetmez, çünkü bir insan herkes gibi bir emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verimli çalışma yeteneğini tabii bir imtiyaz olarak kabul eder. Demek ki bu, özünde, her hak gibi eşitsizliğe dayanan bir haktır. Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında söz konusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (ve bunlar eşit olsalardı ayrı ayrı bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, belirli bir yönden ele alındıklarında; örneğin bu durumda olduğu gibi, geri kalan her şeyden tecrit ederek sadece emekçi olarak hesaba katıldıklarında ortak bir birimle ölçülebilirler. Öte yandan; bir işçi evlidir, öteki değildir; birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır, vb. vb... Bu durumda eşit emek sarf ettikleri halde ve dolayısıyla sosyal tüketim fonundan eşit ölçüde yararlanma imkânına sahip bulundukları halde, biri fiiliyatta ötekinden çok almaktadır, biri ötekinden daha zengindir vb... Bütün bu sakıncalardan uzak durabilmek için, hak eşit olmamalıydı. Ama bu gibi kusurlar uzun ve ıstıraplı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiçbir zaman, toplumun iktisadi durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz."

rulaştırmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken, Bolşevik Parti'nin eşitlikçi eğilimleri korumak ve devrimden sonraki eşitlikçi uygulamalardan çark edişin yaratacağı gerilimi engellemek için ne yaptığıdır. İlki konusunda fazla rahat davranıldığı ve (ne yazık ki) İkinci Dünya Savaşı'nın düzleyici sarsıntısı sayesinde bazı sıkıntılardan kurtulunduğu açıktır. Bu nedenle Sovyet deneyiminden bağımsız olarak, sosyalist kuruluş sürecinde ücret eşitsizliklerini sınırlayacak ve olumsuz sonuçlarını azaltacak önlemler üzerinde daha fazla kafa yorulması gerekmektedir.

Sovyet iktidarı, devrimden hemen sonra uzmanlarla işçiler arasındaki ücret farklılığını belli oranlara kadar geriletmiştir. Zaten, bolşevikleri iktidara taşıyan ideolojik motiflerden biri "ücret eşitliği"dir; ve bu sosyalist ihtilalciliğin evrensel öğelerinden olmak durumundadır. Bolşevikler, elbette iktidarlarının ilk yıllarında da, bu alanda hayal peşinde koşmadılar. Olanaklarının sınırlarını ve toplumu ileri götürecek dinamikleri iyi biliyorlardı. Ancak, zorunluluğun altını çizerken, ilkesel olanın ağırlığını çoğu kez korumayı beceriyorlardı:

> "Çeşitli nedenlerden dolayı maddi ücretlerde uzmanlığa göre farklılıkların geçici olarak korunması gerekiyorsa da, her şeye rağmen ücret düzeyi politikası, ücret oranları arasında mümkün olan en büyük eşitlik üzerine kurulmalıdır." [39]

Mümkün olan neydi? Daha 1918'de parça başına ücret ve ikramiye politikası en yetkili ağızlarda meşruiyet kazanmış[40], devrimden önce lanetlenen taylorizm, Sovyet iktidarının manifestosu niteliğindeki "Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri" broşüründe "hemen adapte edilmesi gereken" bir yöntem olarak gösterilmişti.[41] Daha ortada NEP filan yokken...

Sovyet iktidarının ilk yıllarında, farklı politikaların kararsızlığı hissediliyordu.

Lenin, ücretlerdeki eşitsizliği açıklarken, çok somut ve inandırıcı bir

[39] Onuncu Parti Kongresi belgelerinden aktarn Tony CLIFF, a.g.e., s. 68.

[40] Vladimir İlyiç LENİN, "Halkın Devlet Yönetimine...", s. 108.

[41] Vladimir İlyiç LENİN, "The Immediate Tasks of the Soviet Government", Progress Publishers, 1976, s. 26.

gerekçeyi arkasına almıştı: Çarlık döneminden kalan uzmanları yeni düzende çalıştırabilme ihtiyacı...

Somut ve inandırıcılığından kuşku duyulamayacak olan bu gerekçe, başka kaygıların üzerini örtmemelidir. Eski uzmanlardan yararlanma sorunu çözülür, bir başka sorun, yeni teknolojilere uygun vasıflarda işçi sıkıntısı ortaya çıkar.

Zaten bu sorunların, ekonominin güncel gereksinimlerinin sonunun hiç gelmemesi ve hep kendi pratik çözüm yollarını dayatması, durumu giderek güçleştirmiştir. Sovyet iktidarının, ücret eşitsizliği konusunda, iç savaştan NEP'e, NEP'ten endüstrileşmeye gerileyen ivmesi, sosyalist kuruluş açısından küçümsenmeyecek ideolojik ve siyasal gerilimler yaratmıştır. Aslında, Sovyetler'de giderek güçlenen bu tersine gidiş, Stalin dönemine düşmanlık besleyenlerin önemli bir bölümü dahil olmak üzere, uluslararası marksist harekette, diğer uygulamalara göre daha fazla hoşgörüyle karşılanmıştır. Mandel, Stalin'in "eşitlik gelişmeyi engeller" tezini onaylamış,[42] Trotskiy ise kimi rezervler koymasına rağmen, "eşitsizliğin tarihsel gerekliliğini anladığı"nı[43] ve "parça başı ücret ile ülke gerçeklerine daha uygun bir ödeme biçimine geçildiği"ni[44] yazmıştır.

Trotskizmin bu konuda Stalin'e insaflı davranmasının altında "yiğidi öldür hakkını ver" olgunluğu yatmamaktadır. Başka birçok örnekte olduğu gibi tuhaf bir duruş sergilememişlerdir, o kadar... Literatürleri, "tek ülkede sosyalizm olmaz" deyip, olgun sosyalizmin standartlarıyla Stalin'e saldırdıkları yüzlerce vaka ile doludur. Bu durumda, ücret eşitliği konusunda onları sadece soğukkanlılıklarını korudukları için kutlayabiliriz! Çünkü, Trotskiy'nin yapılanların sosyalizm olmadığını anlatmak için gösterdiği çaba ile Stalin'in yapılanlarla sosyalizm arasındaki bağları koparmamak için verdiği uğraş arasında, hesaba katılması gereken "küçük" bir ayırım var: Biri, tarihin tekerleklerini ileri doğru döndürmeye odaklanmıştır.

Eşitsizlikleri bütünüyle ortadan kaldırma uğraşını verenin Trotskiy olmadığı açıktır...

---

[42] Ernest MANDEL, "İşçi Hareketi ve Bürokrasi", Köz Yayınları, 1976, çev: Orhan Taşan, s. 22.

[43] Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan...", s. 91.

[44] a.g.y., s. 66.

Bu uğraşı verenler, savaş badiresini atlatmış ve büyük bir darbe yiyen sosyalist kuruluşa yeni bir ivme kazandırmaya yoğunlaşmışlardır. Sovyetler Birliği'nde eşitlikçi uygulamalara dönüş, bu yoğunlaşma sırasında, savaştan sonra gündeme geliyor. Hruşçov döneminde ise parça başına ücretten zamana göre ödemeye doğru bir geçiş başlıyor. Sosyalist kuruluşa dinamizm katan, ama aynı zamanda onu tehdit eden politikalar, hiç değilse bu başlıkta, dengeleniyor.

Ancak bunun her zaman mümkün olduğu düşünülmemeli, kimi politikalarda denge arayışının karşılığının olmadığı hesaba katılmalıdır. Örneğin diğer çalışmalarıyla karşılaştırıldığında daha dişe dokunur bir içeriğe sahip olduğu açıkça görülen "Sovyet iktisadı" yazılarında Mao'nun önerdiği hassasiyet, çoğu durumda kuruluşun kaba ihtiyaçları karşısında güme gidecektir ve Sovyet deneyinde güme gitmiştir:

> "530. sayfada ücret biçimleri tartışılırken, parça başı ücretin esas, saat başı ücretin ise tamamlayıcı olarak ele alınması savunuluyor. Biz tam tersini yapıyoruz. Parça başına ücretin tek yanlı bir şekilde vurgulanmasının genç ile yaşlı, güçlü ile güçsüz emekçiler arasında çelişkiler doğurması kaçınılmazdır ve işçiler arasında büyük balığı yakalamak psikolojisi yaratacaktır. Bu, kollektif hedefin değil, bireysel gelirin birincil kaygı olmasına neden olur. Parça başı ücret sisteminin teknolojik yenilikleri ve makineleşmeyi önlediğine dair veriler bile vardır." [45]

Sosyalist kuruluşun Sovyetler'de ardı ardına gelen ve çoğu kez birbirini çelen kampanyalarla sürmesinin yarattığı toplumsal şaşkınlık halinin vahim sonuçları olmakla birlikte, nesnelliği baştan aşağıya dönüştürmeye soyunan bir öznel irade, karmaşık sosyal sorunlarla başka türlü baş edemeyecektir. Bu türden aşırılıklar her zaman var oldu, savaş komünizminde, NEP döneminde... Elbette yalnız ileriye doğru gidişte değil, Sovyet tarihinin olumsuz ve kara sayfalarında da aşırılıklar kendini hissettirdi. Hruşçov'un destalinizasyon kampanyası benzer bir aşırılıktadır. Ve burada bir düşüncemi dillendirmeden edemeyeceğim: Brejniyev dönemindeki sükuta rağmen, Sovyet tarihi bu türden aşırılıklarla deforme

[45] MAO, a.g.y., s. 92.

olmasaydı, Sovyet işçi sınıfı ve parti, Garbaçov kliğine karşı çok ciddi bir direniş gösterebilirdi. Garbaçov, uç politikalara yatkın Sovyet halkını paniğe sokmadan kapitalizm yoluna sokmayı, biraz da bu sayede başardı.

Evet, Stalin döneminde ücret eşitlikçiliğine karşı geliştirilen kampanyalarda ciddi aşırılıklar vardı. Ancak bu kampanyaların işçi sınıfını yoksullaştırıp ezdiğini, hatta emekçilerin bürokratik kast tarafından sömürülmesi için zemin hazırladığını ileri sürenler, gerçekleri resmen tersyüz ediyorlar. Örneğin, Sovyet işçilerinin durumunu İngiliz işçileriyle karşılaştırırken, yaşam standartlarını yiyecek ve giyecek satın alma gücüyle ölçen Tony Cliff, bu tür bir art niyetle hareket etmekte,[46] Sovyet işçisinin kendi tarihsel gelişimini görmezden gelmekte, daha da kötüsü, sosyalizmin en belirgin üstünlüğü olan kira, ulaşım, sağlık, eğitim, ısınma gibi başlıklarda İngiliz işçilerinin inim inim inlediğinden hiç söz etmemektedir.

Sovyetler Birliği'nde ücret farklılaşması, eğitimin tüm topluma ve ülkeyi meydana getiren bütün uluslara neredeyse eşit olanaklarla taşınmasına, yani kalifikasyon olanağının mümkün olduğunca eşitlenmesine güvenilerek göze alındı. Buna ek olarak, insan yaşamında bireysel tüketimin önemini azaltıcı devasa adımlar atıldı. Sovyetler Birliği'nde 1980'lerde harcayacak bir şey olmadığı için değersizleşen ruble, bugün en gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının hayal edemeyeceği olanakların satın alınmasında gereksiz duruma düşmüştü. Gereksizdi, çünkü, bu olanakların bir bölümü için kopek ölçüsü yeterli oluyordu. Kira için sembolik, ulaşım ve kültürel etkinlikler için komik bir karşılık ödeyen, ısınma, su, eğitim ve sağlık için ise karşılıksız hizmet alan Sovyet işçisinin durumunu, herhangi bir kapitalist ülkedeki sınıf kardeşleriyle, o kapitalist ülke uluslararası kapitalist işbölümünün kaymağını yese bile, karşılaştırmak densizliktir.

Sorunun çözümü, kontrolü kaybetmemektedir. Ücret makasının gereğinden fazla açılmamasına özen göstermek, siyasi ve bürokratik görevlerdekilerin ücretlerinin kalifiye bir işçininkinden yüksek olmamasını sağlamak, maddi özendiricilerin ekonomideki yerini sınırlamak, ideolojik mücadeleye ve kolektif bilince önem vermek, ihmal edilemeyecek ilkesellikte önlemlerdir. Ama bütün bunlara rağmen, "sosyalizmin bir

[46] Tony CLIFF, a.g.y., s. 53.

eşitlikler imparatorluğu olmadığı"nı bilmek ve eşitlikçiliğin tam ve kesin zaferinin kır-kent/kafa emeği-kol emeği arasındaki ayrımın ortadan kalktığı an gerçekleşeceğini unutmamak gerekir.[47]

[47] Ücret makası konusunda bugün Küba ilginç bir sorun yaşamaktadır. Eşsiz bir eğitim atılımı gerçekleştiren ve kalifiye işgücü oranını yükselten bu küçük ülkede, başta tarım olmak üzere, bazı alanlarda "vasıfsız" işgücü sıkıntısı çekiliyor. Bir süredir kırları cazip hale getirmek için özendiriciler kullanılması, bunun sonucu. Ancak, bu kez tersi sorunlarla karşılaşılıyor. Yine turizmin artan ağırlığı sonucu "sokak işleri", hatta "dilencilik", kısa yoldan hayata atılıp "ucu açık" miktarlarda gelir anlamına geliyor. Eğitim ve sağlık sektöründe çalışan yüzbinlerce eğitilmiş emekçinin ücret makasında kendi lehlerine düzenleme yapılması beklentisi, Raul yönetiminin önemli gündemlerinden biri haline gelmiş durumda. (3. Baskıya not)

IV
Sosyalist kuruluşun hassas meselesi: Değer yasası

Sosyalist kuruluşta ücretler makası sorunu, değer yasasının bu süreç içindeki hükmü ve rolü konusundaki tartışmalarla yakından ilişkili. Bu ilişki, ücretlerin sosyalist iktidarda değer yasasının işaret ettiği yönde belirlendiği veya belirleneceği anlamına gelmiyor. İlişki, değer yasasının kaderinin sosyalist kuruluş sürecinde ne olacağı tartışmaları ile ücret politikalarının nasıl belirleneceği arasında. Bu nedenle hemen başta söylemek gerekiyor: Sosyalizmde eşitlikçiliğin kaynağı kamu mülkiyetidir. Bu bağlamda, değer yasasına sosyalist kuruluşta merkezi veya kalıcı bir yer vermek, sosyalizmin varlık nedenini sorgulamak, eşitlikçiliğin maddi temelini ortadan kaldırmak anlamına gelir.

Sosyalist iktidarın egemen sınıfı işçilerin yarattıkları değerler, bir bütün olarak, toplumsal ihtiyaçlar için gerekli miktar çıkarıldıktan sonra, kendilerine döner. Devlet mülkiyetinin kapsamı dışında sayılabilecek kolektif çiftlikleri ve yine kamu mülkiyeti kapsamına alınmayan hizmet sektöründeki bazı küçük işletmeleri ayrı tutarsak, buradaki sorun, üretim sürecinin değişik alanlarına dağılmış olan emekçilerin yarattıkları kolektif zenginliklerin onlara nasıl geri döneceğidir. Bu zenginliklerin sosyalist toplumun gelişimi için kullanılan kısmının toplumun bütününe hitap eden ve ayrıcalıkları peşinen dışlayan yanı, zaten sosyalist kuruluş sürecinin eşitlikçi doğasının temellerinden biri. Ancak, değişik kalifikasyon düzeylerindeki işçilerin sosyalist toplumun bireyleri olarak alacakları ücretlere geldiğimizde, işin rengi değişmektedir. Bir önceki bölümde

üzerinde durduğum gibi, geçmiş sosyalist kuruluş deneylerinde ücret politikaları kâh eşitlikçiliğe vurgu yapmış, kâh sosyalizmin eşitlikçi doğasını zorlayacak özellikler taşımıştır.

Aslında, üretim araçlarında özel mülkiyetin ilgası ile birlikte, bir meta olmaktan çıkan işgücünün sosyalist kuruluştaki yerinin az sonra tartışacağımız değer yasası ile ilişkilendirilmesi, ilk bakışta oldukça zor gözükmektedir. Ancak, merkezi planlama, işletme düzeyinde kârlılık, fiyat politikaları gibi kuruluşun iç içe geçen önemli başlıkları, değer yasası üzerine yapılan spekülasyonları kolayca ücret sorununa taşımaktadır. Bu nedenle, ücretler sorununa ilişkin bir bölümden sonra, değer yasası ile sosyalist kuruluş arasındaki bağlantıyı ele almak, yöntemsel açıdan anlamlı gözükmektedir.

Değer teorisi, bir biçimde bugüne uzanan hemen bütün iktisadi okullarda merkezi bir konumda oldu. Bunlar arasında marksizm, tarihsel gelişmenin sırtlayıcısı sınıflar mücadelesinin özel ve kritik aşaması olan kapitalist sömürünün anahtarını, değer teorisi sayesinde ele geçirerek, ayrıcalıklı bir noktaya yerleşmiş durumda. Sömürü çarkının gizemli yapısının kavranabilmesi, giderek karmaşıklaşan ve farklılaşan emek süreçlerinin birbirlerine eşitlenebilmesi için gereken soyut emek kavramına ulaşılmasıyla mümkün oldu. Bu eşitlemenin birimi olarak ortaya çıkan emek-zamanı, metaların değişim değerlerinin, bunların paraca ifadesi olan fiyat ve ücretlerin sırrını açıkça çözmenin aracı halinde geldi.

Bizim için tartışma, Marx'ın "ürünler arasındaki bütün rastlantısal ve her daim dalgalanan değişim-ilişkilerinin ortasında, onların üretimleri için toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, kendisini, kaçınılamayacak bir doğa yasası gibi zorla dayatır" [48] diye tanımladığı bu yasanın tarihsel sınırları konusunda başlıyor. Geriye dönük olarak, değer yasasının hükmünün sadece kapitalizmde sürebileceğini söyleyenler[49], elbette sorunu "değer yasasının bir bütün olarak üretim ilişkilerinin merkezine yerleşip yerleşmemesi" bağlamında ele alıyorlar. Yoksa, Engels'in "Kapital"in üçüncü cildi için yazmış olduğu "Ek", bu konudaki marksist yaklaşım için oldukça yalın bir çerçeve çiziyor:

[48] Karl MARX, "Capital", 1. Cilt, Progress Publishers, 1977, s. 80.

[49] Meghnad DESAİ, "Marksist İktisat Teorisi", Birikim yayınları, 1977, çev: Nail Satılgan, s. 33.

> "Kısacası: marksist değer yasası, genellikle, ekonomik yasaların geçerliği ölçüsünde, tüm basit meta-üretimi dönemi için, yani bu üretim, kapitalist üretim tarzının görünmesiyle bir değişikliğe uğrayana değin de geçerlidir. O zamana kadar, fiyatlar, marksist yasa gereğince belirlenmiş değerlere doğru yaklaşarak, bu değerlerin çevresinde dalgalanırlar, böylece, basit meta-üretimi ne kadar fazla gelişirse, uzun dönemler şiddetli dış sarsıntıyla kesintiye uğramayan ortalama fiyatlar, değerlerle, ihmal edilebilir küçük bir farkla çakışırlar." [50]

Değer yasası, ekonomik süreçler üzerinde mutlak egemenliğini kuramasa bile, kapitalizm öncesinde de sonrasında da varlığını sürdürüyor. Sorun, sermaye egemenliği yıkıldıktan sonra, değer yasasının nereye kadar gideceğinde veya aynı anlama gelmek üzere değer yasası ile nereye kadar gidileceğinde düğümleniyor...

Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu konu üzerinde özellikle durduğu biliniyor. Sosyalist ekonominin yasallıklarını ortaya çıkarmak için yazdığı ve yine her zamanki gibi teorinin güncel siyasi ihtiyaçlar tarafından bir güzel rötuşlandığı "Ekonomi Politik El Kitabı taslağı ile ilgili düşünceler"de, sosyalist kuruluş sürecinde siyasi iradeyi elinde tutan öznenin görevlerini "kanunları keşfetmek, tanımak ve bunlara dayanarak yine bu kanunları toplumun yararına kullanmak, bazı kanunların yıkıcı etkisini başka yönlere sevketmek, bunların etki alanlarını sınırlandırmak, kendine yol arayan başka kanunlara mecra açmak"[51] olarak tanımlayan Stalin, elbette bu kanunlar arasında "değer yasası"na özel bir yer veriyor. Ölümünden bir yıl önce, 1952'de kaleme aldığı bu yazılarda, "yeni iktisadi kanunlar"ın öznel kararlarla yaratılamayacağını da hatırlatan Stalin, "değer yasasının sınırlanması ve denetlenmesi"[52] gerektiğini vurgulayarak, sosyalist kuruluşun sancılarını ortaya koyuyor.

Stalin'in meramını bu ve diğer makalelerde, son yazılarında anlamamak ve hatta bunların safında yer almamak mümkün değil. Ancak, sosyalist kuruluşun sancılarını özetlerken, değer yasasının sınırlanması ve

[50] Karl MARX, "Kapital", 3. Cilt, Sol yayınları, 1978, çev: Alaattin Bilgi s. 937.

[51] STALİN, "Sosyalizmin Ekonomik...", s. 10.

[52] a.g.y., s. 25.

denetlenmesi gibi, marksist gelenekte burjuva kategorilerle ilişkide hiçbir zaman iyi sonuçlar yaratmamış bir kavram setinden yararlanılmasına ihtiyatla yaklaşılmalı. Sınırlama ve denetleme, egemenliğini sürdüren bir olgunun kuşatılması anlamına gelir. Sosyalist kuruluşta değer yasasına bir biçimde egemenlik atfetmek, beraberinde muazzam sorunlara kapı açmaktır.

***

Bir kutu da ben açtım

Sosyalist kuruluşta "değer yasası"nın rolü konusunda Türkçe'de yazılmış en anlamlı metinlerden biri, Yalçın Küçük'ün "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" çalışmasının 23-82'nci sayfaları arasındaki bölümdür. Bu çalışmaya temel olan daha önceki bir kitapla, "Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları"yla, lise yıllarındayken yaşıtım bazı yoldaşlarımla birlikte tanışmış olmayı, bu anlamda büyük bir kazanç sayıyorum. Öğrenme sürecinden bilgiye giden yoldaki heyecan verici uğraşı sevdirmenin, sosyalist mücadeledeki "kadro eğitimi"nin temel sorunu olduğunu düşünen biri olarak, bu çalışmaya borç ödemeden geçmem mümkün değildir.

Kitap veya makaleler kurulurken araya çok uzun dipnotlar veya özel kutular açmak, giderek yaygınlaşan bir yöntem. Bir okur olarak "dağıtıcı" bulduğum bu yöntemi, bir yazar olarak benimsememek de, benim kişisel tercihim. "Stalin'i Anlamak" kitabındaki kutu ise, Yalçın Küçük'e borcumuzu hatırlatmak için açıldı. Değer yasası ve sosyalist kuruluş arasındaki gerilim konusunda yukarıda andığım "Kuruluş" çalışması, daha sonra gelen "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" kitabında Küçük tarafından revize edilmese bile, birçok başlıkta yenilendi. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün yarattığı güncel basıncı gereğinden fazla hissettiğini düşündüğüm bu kitabın, değer teorisine ilişkin olarak, "sosyalist iktidarın ilk gününde değer yasasının geçersizliğini ilan edeceğiz" aforizmasını öne çıkartmasının, birazdan değineceğim gibi, bilimsel anlamından çok, siyasal ve ideolojik içeriği sahiplenilmelidir.

***

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecini zora sokmak, sınıfsız topluma giden süreci geriye çevirmek için bilinçli ya da bilinçsiz her

tür çabanın altından, "değer yasası"na sosyalizan bir cila atıp onu kuruluşun merkezine yerleştirmek girişimi çıkıyor. Stalin'in "değer yasasının sosyalist kuruluşta iradi bir kararla ortadan kaldırılamayacağı" tezine katılmakla birlikte, değer yasasını dönüştürme, denetleme, kuşatma gibi "önlem"lere bel bağlandığında sosyalist kuruluşun kutsal kitabındaki "değer yasasını kalıntılarına varıncaya kadar yok etme" hedefini sulandırmanın kaçınılmazlığına işaret etmem gerekiyor. Bu anlamda, sosyalizmde, üretim araçlarının özel mülkiyeti ilga edildiği için, "değer yasası iktidardan düşmüştür".[53]

Tam da burada, iktidardan düşen bir yasanın neden sosyalist kuruluş sürecinde varlığını sürdürdüğü sorusuna yanıt vermek gerekiyor. Stalin, değer yasasının sosyalist kuruluş sürecindeki maddi temelini, tarımda kamu mülkiyeti ile birlikte var olan kolektif mülkiyette, kolektif çiftliklerde görüyor. Buna göre, sosyalist ekonomideki mülkiyet ilişkilerinde bu öğeye yer olduğu sürece, değer yasasının varlığını kabul etmek zorundayız... Kısacası, değer yasası, sosyalist kuruluşta kendisine nesnel bir yer açmış oluyor. Ancak, tartışmada yol aldıkça, bir ekonomik düzenleyici olarak değer yasasından sosyalist kuruluşta yararlanılıp yararlanılmayacağı sorunu, daha fazla öne çıkıyor. Değer yasasının sosyalist kuruluşta kendisine bulduğu nesnel alan ile, değer yasasının sosyalist kuruluşun öznesi tarafından bir ekonomik düzenleyici olarak kullanılması sorununun birbirleriyle fazla ilişkili olmadıklarını söylemek gerekiyor.

Her şeyden önce, tarımsal üretimin devlet mülkiyetinin yanı sıra kolektif çiftlikler temelinde gerçekleşmesi, sosyalist ekonominin bir bütün olarak değer yasasıyla barışıklığını kabullenmemiz için gerekli koşulları tek başına sağlayamaz. Değer yasasının sosyalist kuruluşta düzenleyici bir rol oynayıp oynayamayacağı veya bu rolün ne olabileceği üzerine bir tartışma, daha geniş bir eksene yerleştirilmek durumunda. Sosyalist kuruluş için, kapitalist bir dünyada ve göreli geri ekonomik koşullarda yola koyuluyorsanız, daha ilk adımdan itibaren, sınırlı kaynakları mümkün olan en akılcı bir biçimde değerlendirmek ve yeni kaynaklar yaratmak durumundasınız. Tarihsel hedeflere yönelirken, fiyat ve ücret politikaları, merkezi planlamanın önemli unsurları olarak ortaya çıkacak; gerek ekonominin

[53] Yunus GALİP, "Sosyalizmin İktisadı Üzerine", Gelenek 50. sayı içinde, Eylül 1995, s.35.

bütününde, gerekse sektörler ve işletmeler düzeyinde verimlilik hesapları, doğal olarak, yapılacaktır.

Sovyet yönetimi, başından beri bu gereksinimi hissetti, bu gereksinim doğrultusunda hareket etti. Bu anlamda birlikte katıldığımız bir panelde Nail Satlıgan'ın "işletme düzeyinde maliyet muhasebesi" uygulamasını Stalin'in icadı gibi göstermesini hiç anlayamadım.[54] Lenin'in devrim sonrası yazılarında konuya defalarca değindiğini, "muhasebe" yöntemlerinin Sovyet iktidarınca içerilmesi için öneriler sunduğunu hatırlatmaya gerek bile yok.

Peki, Lenin'in vurguları, daha sonra Stalin'in işaret ettiği sosyalist ekonominin yasaları, "değer yasası"nı sosyalist kuruluşta "denetlendiği takdirde" işe yarayan bir olgu haline getiriyor mu?

Stalin'in, planlama sürecindeki aksaklıklara parmak basarken, zaman zaman fiyat politikalarındaki saçmalıklara işaret ettiği biliniyor. Tahıl fiyatlarının pamuk fiyatlarıyla eşitlenmesi, ekmek fiyatının tahıl fiyatı ile aynı olması gibi "saçma", irrasyonel kararları örnek göstererek bürokrasideki hantallık ve bağnazlıkların sosyalist kuruluşun önünü tıkayacağını işaret eden Stalin, bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, "değer teorisi"ni sorunları aşmak için yardıma çağırıyor.

Yeri gelmişken planlı ekonomide saçmalığın ve irrasyonelitenin izlerinin kolay sürülemeyeceğini belirtmek gerekiyor. Hangi karar akıldışıdır? Hangi karar saç baş yoldurtucudur?

Sosyalizmde planlama, keyfi tercihlerin ürünü olamayacağı gibi, nesnelliğin dönüştürülmesi hedefi hep başa yazılacağı için, verili bir anda elde bulunan toplumsal kaynakların optimum kullanımına da indirgenemez. Sosyalist kuruluşta planlama, tüketici tercihlerinin değiştirilmesinden eşitlikçiliği yerleştirmeye ve pekiştirmeye dönük hamlelere, uzun erimli gereksinmelerin gözetilmesinden uluslararası ve ulusal düzeyde sürmekte olan sınıflar mücadelesine emekten yana müdahaleye varıncaya kadar, bir dizi işlev üstlenir. Ekonominin uyumlu ve akılcı bir biçime gelişmesi, bu işlevlerin üzerini örtemez. Sosyalizmi kurmaya dönük hamleler, her zaman ekonomik rasyonalite taşımaz. Ve en önemlisi, uyum ve rasyonalitenin ölçülmesinin ve istikrara kavuşulmasının biricik aracı,

[54] Sadun AREN ve diğerleri, "Plan, Piyasa ve Sosyalizm", Alan yayıncılık, 1994, s. 18

"denetlenmiş" değer yasası değildir.

Daha da açık hale getirmek için, değer yasasına sosyalist ekonomide özel bir rol verenlerin nasıl bir akıl yürütmenin arkasına sığındıklarına bakabiliriz. Burada seçtiğim örnek, basit bir ders kitabı olarak yazılmıştır ve bu nedenle daha da "zararlı"dır. Bu kitapta açılış, şu tanımla yapılmaktadır:

> "Hangi toplumda olursa olsun, çeşitli gereksinimleri karşılayan maddelerin üretimi için, belli bir nicelikte toplumsal emek zorunludur. Toplumsal emeği bu belirli oranlarda dağıtma zorunluluğu, hiçbir toplumda ortadan kaldırılamaz. Hiçbir sistem, toplumun sahip bulunduğu çalışma zamanının, üretim kolları arasında şu ya da bu oranda dağıtılmasından kaçınamaz." [55]

Masum ve bir o kadar da meşru bir başlangıç! Sınırlı kaynaklarla çok büyük iddialara soyunan sosyalist kuruluş sürecinin gerilimi hesaba katılırsa, devrimci iktidarın israfı engellemek için yukarıdaki pasajda tarif edilen nesnelliği önemsemesi ve planlama süreçlerini bu nesnelliğe yerleştirmesi gerekmektedir. Buradan, kaynakların akılcı bir biçimde değerlendirilmesine geçilebilir. Masum ve meşru başlangıca, ilk günahın gölgesi düşmeye başlamıştır:

> "Değer yasasından planlama aracıyla yararlanılması, her işletmede olduğu kadar, tüm kesimlerde ve tüm ulusal ekonomide de, emek tutumu ilkesine uyma bakımından, çok önemli bir koşuldur. Toplum yararına en büyük sonuçları en küçük harcamalarla elde etmek, sosyalizmde iktisadi kuruluşun zaman aşımına uğramaz bir yasasıdır." [56]

Dikkatle bakıldığında "toplum yararına en büyük sonuçları en küçük harcamalarla elde etmek" için değer yasasından yararlanmaktan söz edilmekte ve "planlama" bu yasanın uygulanmasına aracı olmaya indirgenmektedir. Neyin araç, neyin esas olduğu konusunu bir kenara bırakıyorum; planlama-

[55] Lev LEONTİYEV, "Marksist Ekonomi Politiğin İlkeleri", Sol yayınları, 1976, çev: Kenan Somer, s. 139.

[56] a.g.y., s. 130.

da değer yasasının en fazla bir hesaplama tekniği olarak işlev üstlenebileceğini kavramadan, sosyalist kuruluşa soyunulamaz.

Bir kez başlandı ve yavaş yavaş değer yasasına alan açılıyor:

> "Ulusal ekonomideki zorunlu oranların sürdürülmeleri için, her işletmenin, sürülecek ürünlerin hacim ve çeşidi bakımından, iyice belirlenmiş ereklere erişmesi gerekir. Bu ereklere erişildiği zaman, kâr (satışlar getirisinin üretim masraflarını aşan kısmı) ve kârlılık (kârın üretim fonlarına oranı), işletmenin çalışmasını değerlendirme bakımından en iyi ölçütler olarak ortaya çıkar." [57]

Aslında, değer yasasının sosyalizmde de bir temel yasa olduğu ileri sürülmektedir. Planlı yönetim, "üretim harcamaları ve üretim sonuçları arasındaki dengeyi, tüm iç iktisadi ilişkilerdeki eşdeğerliliği belirleyen değer yasasının uygulamasına dayanır"[58] denilerek, değer yasasının sosyalist kuruluşta iktidarda olduğu ilan edilmektedir.

Değer yasasının ömrünün meta üretimi ile sınırlı olduğu genel doğrusunu bir kenara koyuyoruz. Az önce de belirttiğim gibi, sınırlı kaynaklarla büyük işler yapmanın zorunluluğunu ve muhasebe tekniklerinin dayatması sonucu "değer yasası"nın bir biçimde kullanıma girmesi gerektiğini, diyelim ki kabullendik. Ama ne yaparsak yapalım, bununla planlı yönetim arasında kurulmaya kalkılan bağlantıya ulaşamayız. Her şeyin ötesinde, sosyalist kuruluşta planlamanın "uyum ve denge" arayışı içindeki bir düzenlemeden ibaret olduğuna ilişkin yaklaşım, kesinlikle kabul edilemez.

Planlamanın proletarya iktidarının organları arasında çok önemli bir yeri var. Bu yalnızca, kapitalizmde piyasanın üstlendiği "düzenleme" rolünün, piyasaya egemen olan bir sömürücü sınıf olmadığı için, planlama süreçlerine devredilmesine indirgenemez. Planlama, işçi sınıfı iktidarının ideolojik ve siyasi tahakküm araçlarından bir tanesidir ve sınıfsız topluma giden süreçte ekonominin yalnızca uyumunu değil, sosyalist karakterini gözetmek zorundadır. Bu zorunluluk, zaman zaman uyum ve rasyonalite arayışının bir kenara atılmasını göze almak anlamına da gelir.

[57] a.g.y., s. 133.

[58] a.g.y., s. 131.

Bu açıdan baktığımızda, değer yasasına planlamada "teknik" rollerin ötesinde bir yer verilmesinin, sosyalizmin gelişimini engelleyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sosyalist kuruluşta, tek tek işletmelerin, önce üretim fonlarından aldıkları kaynakları ödemek zorunda bırakılmaları, ardından ekonomideki yerlerinin satış-üretim maliyetleri arasındaki denge ile saptanması, gerekli ama sınırlanması gereken bir yöntemdir. Bunun bir adım ötesi ve belki de "değer yasası"nın en yıkıcı etkisinin başlangıcı, tek tek işletmelerde çalışanların bu yaklaşımla ücretlendirilmesidir. Planlamanın hedeflerinden biri, ekonominin sosyalist karakterinin güçlenmesi için kayırılması gereken ve özel olarak toplumsal faydası yüksek alanlarda üretim yapan sektör veya işetmelerin tepesindeki Demokles'in kılıcını, yani kârlılık beklentisini bertaraf etmektir.

Bu beklentinin emekçilere yansıtılmış hali, özellikle Yugoslavya'da uç noktalara taşınmış ve sosyalizmin daha başlangıç yıllarında defteri dürülen "işsizlik" olgusuna teslim olunması bir yana, "özyönetim" palavralarıyla, işçi sınıfı bünyesindeki katmanlaşmanın kemikleşmesine neden olunmuştur. Sosyalist ekonominin üstünlüğünü sağlayan, değer yasasının, piyasanın kaotik yapısından planlama mekanizmalarının eline geçmesi değildir. Sosyalist ekonomiye ilişkin her tanım, üretim araçlarında özel mülkiyete son verilmesine merkezi ve belirleyici bir yer vermek durumundadır. Ekonominin planlanabilir olması ve o çok sözü edilen uyumlu gelişimi, tamamen bu toplumsal temelden kaynaklanır. Ve nihayetinde, sosyalist kuruluş sürecinde uyum, meta ekonomisinin tamamen tasfiyesi, ekonominin sosyalist karakterinin güçlendirilmesi gibi bir temel doğrultuya tabidir. Bu doğrultu pahasına elde edilecek bir optimum denge modeline öykünmenin hiçbir anlamı yoktur.

Sosyalist kuruluşta değer yasasına özel bir yer verenler, mülkiyet ilişkilerini küçümsemişlerdir. Aynı mantık, sosyalist kuruluşta planlama ve piyasa arasında bir denge arayanlarda da, "şu kadar plan bu kadar piyasa" gibi önerilerle sosyalizmle kapitalizm arasındaki karşıtlığı aynı eksen üzerindeki farklı konumlanışlarla izah etmeye kalkanlarda da gözlenmektedir. Stalin'in değer yasasına ilişkin yaklaşımları, bu ve benzer reformist yorumlara karşı gereken önlemlere sahip olmanın yanı sıra, planlama süreçlerine ilişkin ortodoksisi nedeniyle oldukça sağlam bir altyapının koruması altındadır da. Önemlidir, çünkü bu bölümde ısrar-

la göstermeye çalıştığım gibi, değer yasasına ilişkin tartışmaların kritik bağlantı noktası planlamadır ve Sovyetler Birliği'nde planlama mekanizmalarının merkezi olmasından dem vurarak, demokratik planlama diye bir garabeti savunanların piyasanın ve dolayısıyla değer yasasının kucağına düşmemeleri olanaksızdır.

Sözümona bürokratik planlamanın karşısına çıkarılan demokratik planlama, onca cafcaflı iddiadan sonra, sadece ve sadece "tüketici tercihleri"dir ve sınıflar var olduğu sürece, tüketici tercihleri üzerinden planlama yapmaya kalkmak, planlamanın değil piyasanın yüceltilmesinden başka sonuç vermez. Piyasanın kurallarının işlediği yerde ise, elbette değer yasası krallığını ilan eder...

Stalin, sosyalist ekonomide değer yasasına yer vererek girdiği riski, zaman zaman yaptığı uyarılarla, zaman zaman değer yasasıyla sarmaş dolaş olan iktisatçıları tasfiye ederek azaltmıştır. Ancak, bugün baktığımızda, gelecekte girişilecek her kuruluş sürecinde ne zaman bu konular açılsa, "değer yasasının etkinliğini artırmak, sosyalizmi geliştirmeye engeldir" [59] sözünü tekrarlamak zorunda olacağımızı bilmemiz gerekiyor.

[59] Yalçın KÜÇÜK, "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizm Kuruluşu", Haziran yayınevi, 1987, s. 81.

V
Üretimde istikrar arayışı

Sovyet iktidarının, sosyalizm hedefiyle sosyalizm mücadelesi arasındaki dengede başına en fazla dert olan konuların bir bölümünü, "iş disiplini" başlığı altında toparlayabiliriz. Ekim Devrimi'nin hemen öncesinde ve sonrasında, büyük bir özgüvene ulaşan, sınırsız özgürlüğü yakaladığını hisseden Rus proletaryası, çok geçmeden, savaş ve devrim tarafından zaten kaosa sürüklenmiş olan ülkede, hem siyasal hem de ekonomik alanda ek bir karmaşanın doğrudan kaynağı haline geldi. Bazı bölgelerde, işletmelerin ekonomi dışı kalmasına neden olan devrimci "talan"la karşılaşılırken, kimi fabrikaların sevk ve idaresinde hiçbir kural tanınmamaya, anlık güdülerle hareket edilmeye başlanmıştı.

Bolşeviklerin zamanlama konusunda tereddüt ettiği ve ihtiyatlı bir biçimde uygulamaya soktuğu kamulaştırma pratikleri, işçiler tarafından kısa yoldan halledilliveriyordu! Ve aslında Ekim Devrimi, bu muazzam enerji ve atılımı arkasına aldığı için, muzafferdi...

Muzaffer devrimin yol alabilmesi ve yeni zaferlere koşması için bu enerjinin disipline edilmesi ve yönlendirilmesi gerektiği çok kısa sürede ortaya çıktı. Devrimin ilk ayları geçtikten sonra, geniş işçi kitlelerini uyarma, onlara hitap etme olanağına sahip, kendine bu olanağın işçilerce seve seve verildiğini bilen bolşevik lider, durumu şöyle özetlemekteydi:

> "Çarlığı yalnızca bir yıl önce deviren, kendisini Kerenski'lerden altı aydan az bir süre önce kurtaran bir küçük-köylü ülkesinde, geriye uzun ve gerici savaşa eşlik eden zulüm ve vahşet tarafından yoğunlaştırılmış, azımsanmayacak bir kendiliğinden

> anarşi kalmış ve umarsızlıkla amaçsız keskinlik ciddi ölçülerde ortaya çıkmıştır. Ve eğer buna burjuva uşaklarının (menşevikler, sağcı sosyalist devrimciler vb.) kışkırtıcı politikalarını eklersek, en iyi ve sınıf bilincine en fazla sahip işçi ve köylülerin, halkın genel ruh halinde bütünsel bir değişimin gerçekleşmesi ve halkın istikrarlı ve disiplinli çalışmasının doğru yoluna getirilmesi için hangi uzun ve inatçı çabaları göstermeleri gerektiği mükemmel bir biçimde açıklık kazanacaktır." [60]

Zapturapta gelmeyen bir canlılığın hüküm sürdüğü, karamsarlıkla coşkunun iç içe geçtiği, yaratıcılıkla yıkımın kol kola girdiği, proletaryanın sokak gösterilerinin keyfini sonuna kadar çıkarmakta olduğu Ekim günlerinde, en yetkili kişiden gelen bu uyarılar, aynı zamanda yaklaşmakta olan "savaş komünizmi"nin ilk ipuçlarını da veriyordu.

Ama, disiplin ve istikrar arayışı, olağanüstü koşullara bağlı değildi. Sosyalist kuruluş, bütün aşamalarında doğası gereği iş disiplinine ihtiyaç duyar. Değişen, bu disiplinin tesis ediliş biçimidir. Genel olarak baktığımızda, iş disiplininin sağlanmasında, sosyalist kuruluşta mesafe alındıkça, cebri yöntemlerden idari ve ekonomik yöntemlere ve sonrasında ideolojik kazanımlara doğru bir geçişin sağlanması gerekiyor.

1918 yılında Lenin'in çaresiz bir biçimde öne çıkardığı idari, ama çoğunlukla cebri yöntemlerdir. Devletin emekçiler için yüzyıllar boyu soygun, sömürü ve baskı anlamına geldiğini, bu nedenle devleti hatırlatacak her olgu ve her politikaya nefretle bakıldığını [61] vurgulayan Lenin, otoriteyi sağlamak amacıyla alınacak sert önlemlerin yaratacağı tepkileri soğurma açısından, Sovyet iktidarının prestijine güvendiğini yazıyordu. İşçi sınıfının yaratıcı ve disiplinli bir biçimde çalışma hayatına dönmesi, ihtilalci bir iktidarın antikapitalist kavganın ekonomik cephesini ayakta tutabilmesi için zorunluydu. Lenin'in bu toparlanışı sağlamak için en çok üzerinde durduğu adımlardan biri, üretim sürecindeki karar mekanizmalarının billurlaşması ve yetki karmaşasının önlenmesi oldu. Devrim sürecinde sömürücülerin alaşağı edilmesi evresini geride bıraktıklarını belirten Lenin, artık devrim ve sosyalizmin çıkarlarının "emekçi öncüle-

[60] Vladimir İlyiç LENİN, "The Immideate Tasks...", s. 12.

[61] a.g.y., s. 20.

rin birleşik hedeflerine sorgusuz bir biçimde itaat edilmesi"nde olduğunu söylüyordu. [62]

Bu hedeflerin toplumsal ölçekte kurumsallaşması için kısa sürede önemli adımlar atıldı. Üretim sürecinde sovyetler, sendikalar ve parti üçgeni, hükümet ayağı sovnarkom ile takviye edildi. Ardından bunlara Yüksek Ekonomik Konsey, GOELRO (Rusya'nın Elektrifikasyonu İçin Genel Plan), İşçi ve Savunma Konseyleri, nihayet GOSPLAN (Devlet Planlama Komisyonu) eklendi. İç savaş ve onu hemen takip eden dönemde ekonomik cephe söz konusu olunca, Sovyet iktidarını bu örgütler temsil etmeye başladı.

Bu örgütlerin ördüğü ağ, yeni düzenin karar mekanizmalarının zaman içinde belli bir hiyerarşi oluşturmasına aracı oldu. Lenin'in "mutlak itaat" vurgusu, bu ağa dayanarak, giderek daha belirgin hale geldi. "Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri" broşüründen sonra kaleme alınan "Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri Üzerine 6 Tez"de, İlyiç şunları söylüyor:

> "Sovyet yöneticilerinin, diktatoryal güçlerle donatılmış olan (demiryolu kararnamesinde olduğu gibi) Sovyet kurumları tarafından seçilen veya atanan diktatörlerin, tek adam kararları doğrultusunda sürdürülen çalışmada itaat; sorgusuz itaat henüz garanti altına alınmış olmaktan çok uzaktır." [63]

İşletmelerde tek adam yönetiminden yana bu kesin tercih, Sovyet deneyiminin bütün dönemlerine yayıldı. Bu tercih, tekil işletmelerde kararları kanun kuvvetinde olan merkezi planlamanın selameti açısından en uygun örgütsel model olarak ortaya çıktı ve zaman içinde "kitlelerin yaratıcı üretkenliği ile tek adam yönetiminin diyalektik birliği"ne doğru geliştirildi. İşletme şefleri büyük yetkilerle donatıldılar. Yetkiyi elinde toplayanın "şefler" değil "şeflik", yani makamın kendisi olması gerekirken, sendikaların ve yerel sovyetlerin üretim sürecindeki denetim gücü, merkezi planlama emekleme döneminden beş yıllık sistemli hamlelere dönüştüğünde kaçınılmaz bir biçimde azaldı. Ödül-ceza ve istihdam konularında büyük yetkilerle donatılan bu kişilerin bir bölümü, merkezi ya-

[62] a.g.y., s.35.

[63] a.g.y., s.46.

pının boşluklarına yerleşerek kendilerini yukarıdan ve aşağıdan gelecek bütün kontrol mekanizmalarına karşı koruma altına aldılar. 70 yıllık tarihin hemen bütün kesitlerinde, işletme sorumlularının içinde bir ur oluştuğu ve yine hemen bütün kesitlerde bu urun fazla büyüdüğü an tırpanlandığı söylenebilir. Görevi suistimalin çoğu durumda idamla cezalandırıldığı ülkede, 1980'lere kadar, bu urun sistemin esaslarını tehdit eden ana unsur olduğu yolunda bir kanıt ortaya çıkmış değildir. Çoklarının sandığı gibi, Garbaçov'cu karşıdevrimin öncüleri arasında işletme şeflerinin baskın bir yeri olmamış, bunların büyük bölümü kervana daha sonra katılmıştır. En hızlı kapitalist yolcular, gazeteciler, "aydınlar", 1987 sonrasında bir mantar gibi türeyen joint-venture şirketlerin Rus partnerleri, Moskova'daki finans kuruluşları, cumhuriyetlerdeki parti bürokratları ve yine aynı tarihten sonra hızla oluşan karaborsa ve kaçakçılık piyasasını ele geçiren kriminal gruplar arasından çıkmıştır.

Sistemin tek adam yönetimini benimsemesi ve ekonomik yaşamı disiplinize etmek için aldığı önlemlerin bir de ideolojik sonucu vardır. Antisovyetik kalemlerin "çalışmanın yüceltilmesi" olarak damgalayıp mahkûm ettiği bu sonuç, Stalin tarafından "bugüne kadar zahmetli ve nankör bir çaba sayılan çalışma, şerefli, yiğitçe ve kahramanca bir iş niteliği kazandı"[64] sözleriyle olumlanıyordu.

İşsizliğin ortadan kaldırıldığı, ekonominin istikrara kavuştuğu, köyden kente göçün durduğu, sömürücü sınıfların yok edildiği, tarıma makinenin yaygın bir biçimde girdiği zamanlarda kendini kabul ettiren bu ideolojik değer, üretim sürecinde işçi sınıfının evrensel olarak karşı karşıya bulunduğu yabancılaşmayı Sovyet işçisi adına tamamen parçaladı. Ekonomik büyümeye, teknolojik yeniliklere, işletme ortamına, çalışma güvenliğine, ekip ruhuna, plan hedeflerine karşı büyük bir ilgi ve duyarlılık yaratıldı. Bu duyarlılığın uzun erimde başka bir yabancılaşmanın, siyasal duyarsızlığın nedenlerinden biri haline geldiğini kabul etmekle birlikte, üreten insanın coşku duymasını, dünya ölçeğindeki bütün standartları yerle bir ederek emek verimliliğinde büyük sıçrama yapan madencilerin gururunu, yıllar sonra trans-Sibirya tren hattının son rayını döşeyen işçinin hüngür hüngür ağlarken döktüğü gözyaşlarını, Sovyet

[64] Yosif Visaryanoviç STALİN, 1929 Kapitalizmin... s. 723.

egemenliğinin artık son dönemlerine girilirken Drujba-Dostluk doğalgaz boru hattını döşedikten sonra kol kola dans eden Vietnamlı, Bulgar, Rus işçilerin mutluluğunu, sosyalizmin bir zaafı değil, kazanımı olarak değerlendirmekten yanayım. 1970'lerin sonunda karşılaştığım, faşist Alman ordularıyla birlikte Sovyetler Birliği seferine çıkıp esir düşen, kolunun birini Kursk savaşlarında bırakan emekli Alman işçisi, savaşı kaybetme gerekçelerini "Almanlar iyi işçiydi, Rus işçileri iyi ve mutlu..." diye özetlemişti. Komünizmden hâlâ nefret ediyordu, ama Sovyet insanına şaşkınlık ve saygı ile yaklaşmayı öğrenmişti.

Sosyalist kuruluşun iyi işçilere, mutlu işçilere ihtiyacı var. Bundan sonra da...

VI
İktidar alındı...
Kavga devam ediyor

Sovyet iktidarının Lenin'den başlayarak sürekli bir biçimde istikrar ve otorite peşinde koşmasının altında, tek başına "iktidarda tutunma" arzusu yatmıyor. Otoritenin tesisi ve ekonomik alandaki istikrar, sosyalizm için yürütülecek kavganın altüst edici etkisinin yıkıcılığa dönüşmemesi için, bu kavgada yumruk savururken gövdenin ağırlığının mümkün olduğunca sıkılı elde yoğunlaşması için de gerekmiştir.

Sosyalist kuruluşu otomatiğe bağlanmış, barışçıl ve sancısız bir süreç olarak görmek isteyenler olabilir; kuruluşu omuzlayan devrimci öncünün sosyalizme doğru can alıcı hamleleri çoğu durumda dayatmak durumunda kalması, "sosyalizmin ruhu"na aykırı bulunabilir; bu hamlelerin öncünün iradesi ile kitlesel bir katılımın özgün bir sentezini ifade ettiği liberal kafalarda anlaşılamayabilir. Sosyalist kuruluşun içerdiği zorlamayı kabullenmek istemeyen bir kişinin, "diktatörlüğün demirden düzen anlamına geldiğini, sömürücüleri ve serserileri ezmede acımasız, atak ve cesur olacağı"nı söyleyen ve Sovyet iktidarının "demirden çok jöleye benzemesi"nden yakınan [65] bir kişiyi şiddet sevdalısı bir ruh hastası olarak değerlendirmesi mümkündür. Aynı kişinin aşağıdaki satırları yazdığını öğrenip de, böyle bir lidere sahip çıkıp peşinden gittiği için, Rus insanına mazoşist damgasını vuracak olanların sayısı da herhalde az değildir:

"Zenginleri, serseri ve boş gezenleri denetim altında tutma ama-

[65] Vladimir İlyiç LENİN, "The Immideate Tasks...", s. 32.

> cına yönelik olarak komünlerin kendileri kentte ve kırda küçük birimler tarafından çok sayıda pratik biçim ve yöntem geliştirmeli, bunlar yine aynı birimler aracılığı ile pratikte sınanmalıdırlar. Burada çeşitlilik, etkinliğin güvencesidir. Tek bir ortak hedefe ulaşmada -Rusya toprağını tüm sinek ve haşarattan temizlemeanlamına gelen serserilerden, zenginlerden ve benzerlerinden temizlemede başarının güvencesidir. Bazı zenginlerle birlikte, örneğin bir düzine serseri, işini savsaklayan yarım düzine işçi (birçok serseriye, Petrograd'da özellikle Parti basımevlerinde işlerini savsaklayan çok sayıda mürettibe yapıldığı gibi) aynı yerde hapse tıkılacaktır. Bir başka yerde ise, aynı nitelikte kişiler umumi helaların temizliği ile görevlendirileceklerdir. Ötekinde, hükümlerini tamamladıktan sonra, düzelmedikleri sürece herkes tarafından zararlı insanlar olarak görülebilecekleri şekilde, kendilerine 'sarı bilet' takılacaktır. Bir dördüncü örnekte, on serseriden biri, görüldüğü yerde kurşuna dizilecektir." [66]

Sosyalist kuruluş sürecine giren her toplumun benzer uçlarda gezinmesi elbette zorunlu olmayabilir. Ancak, sosyalizmin iradi zorlamalar ve uzun sürecek bir kavga olmadan inşa edilebileceği fikri, marksizmin dağarcığından tamamen tasfiye edilmelidir. Bu tarihsel yasalara dudak büküp, nezih ve olgun politika yapmaya kalkanlar, bu sözde olgunluğu pazarlayan eski ve yeni liberaller, günümüzün yaygınlaşmış demokrat ruhuna hitap etmediğini görüp öncülük fikrinden çark edenler, kendileri için uygun olanı ve kendilerine yakışanı yapıyorlar. İktidar perspektifi olmayan, örgütlü mücadeleye inanmayan ve siyasi mücadeleye sadece kendilerini ifade etmede sunduğu olanaklar nedeniyle bağlananların, ne bugün, ne de yarın "ellerini kirletmeleri"ne gerek var. Nasılsa, Türkiye'de ve dünyada yoksul insanların, proleter yığınların öfkesi, elinden çok yüreği temiz siyasetler aracılığıyla patlayacak...

Sosyalizm, böyle kurulacak...

Sosyalist kuruluşun iktidarı, bu nedenle yalnızca sömürücü sınıfları, burjuvaziyi alaşağı etmez, yalnızca onlara baskı uygulamaz. Aynı zamanda, devre devre kararsızlaşan, dengesiz ve dalgalı bir tutum sergileyen bütün nüfus kesimlerini de baskı altında tutar. Sosyalist kuruluşu eski

[66] Vladimir İlyiç LENİN, "Halkın Devlet...", s. 79.

düzenden kalan kısıtların yarattığı kuşatmadan kurtarabilmek için, düpedüz insan iradesine ihtiyaç duyar, bu iradeyi bir dizi yöntemle, ama her ne pahasına olursa olsun, harekete geçirir.

Sosyalist iktidarın başka türlü kendi yolunu açması mümkün değildir. Lenin'in emek üretkenliğindeki düşüklüğü konusunda devrimden iki yıl sonra söyledikleri, bu açıdan son derece önemlidir. İlk sosyalist ülkenin lideri, emek üretkenliğinin düşüklüğünün çalışma ve beslenme koşullarının kötülüğüne bağlandığını, koşulların neden kötü olduğu sorulduğunda da buna genellikle emek üretkenliğinin düşüklüğünün gerekçe gösterildiğini söyler. Çözümü işçi kolektiflerinin "bireysel girişkenlikleri"nde görür.[67]

Daha önce, "*Ne Yapmalı*"cılar *Kitabı*'nın kurgusunu, bu nedenle "nesnelliğe kafa tutan" devrimci öznenin nesnel tarifine dayandırmaya çalışmıştım.[68] İhtilalci sıçramaların veya toplumu dönüştürücü politikaların başlangıç noktası, genellikle Lenin'in de hatırlattığı gibi, şu veya bu olgunluktaki olanaklar değil, verili anın bütün olanaklarını arkasına alan devrimci eylemin kendisidir.[69]

Devrimden sonra bolşevikleri bölen ve Stalin'i hızla yükselten tartışmaların özünde, kısıtlara meydan okuyan bir irade ile kısıtları veri alan bir siyaset tarzının karşı karşıya gelişi vardır.

Sovyetler Birliği, kolektivizasyon ve endüstrileşme hamlelerini en az siyasal iktidarın fethi kadar yoğun bir iradi müdahaleyle ve sınıflar mücadelesini neredeyse benzer bir ölçekte kızıştırarak gerçekleştirmiştir.

Stalin'i tarih önünde haklı çıkaran, bu müdahale ve mücadele için gereken hazırlıkları yapması ve uygun araçlarla uygun zamanı seçmesindeki ustalık olmuştur. Bir ara kendini "devrimin yer süpürücüsü" olarak adlandıran Stalin'in liderliğinde gerçekleşen dönüşümler, hiç kuşkusuz, "süpürme"nin çok ötesine geçti. Ekim Devrimi'nden sonra birkaç yıl süren savaş komünizmini izleyen NEP dönemi boyunca, yalnızca tarımda değil, sanayide belli sektörlerde ve ticarette de sömürücü sınıflar palaz-

[67] A.g.y., s. 195.

[68] Kemal OKUYAN, "*Ne Yapmalı*"cılar *Kitabı*, Yazılama Yayınları, 2008 (5. Baskı).

[69] Devrimci eylem, sarmalı, rutini kırma girişimi olarak da görülmelidir. Maddi üretimin koşullarının belirleyiciliğini teslim eden bir siyasi akım olarak marksizmin kişiliksizleşmesinin önüne geçen de budur (3. Baskıya not).

lanmış, güç toplamıştı. Bu dönem hükmünü sürdürürken Stalin'in yaklaşımları oldukça "uysal"dır. Her zaman yaptığı gibi, bir politika yürürlükteyken, onu çok fazla didiklemek, kurcalamak istememiştir. "Silahlar bir kez çekildi mi mutlaka patlamalı" diyen bolşevik kültüre sonuna kadar sadıktır.

Bu nedenle, Lenin'in parti çalışmasını terk ettiği 1923 yılından itibaren 3-4 yıllık bir süre boyunca, Stalin, NEP ruhuna uygun politikaları savundu. "Oyun kuralına göre oynanmalıydı" ve oyunun bu safhasında "geri çekilme" vardı...

İleride, NEP'ten çıkış sürecine ayrıntılı olarak değineceğim. Ancak, 1920'lerin sonuna gelindiğinde, "planlı ekonomi", "kolektivizasyon", "endüstrileşme" gibi kavramlar bir anda vitrine çıktı. Oyunun yine kuralına göre oynandığı bu safha, karşıtlarınca "ekonomist" olmakla eleştirilen Stalin tarafından, son derece siyasal bir yaklaşımla sahiplenilmekteydi:

> "Sovyetler ülkesinde, beş yıllık planın ana fikrinin, emek üretkenliğinin artışı olduğu doğru mudur? Hayır, doğru değildir. Halkın emek üretkenliğinin herhangi bir artışının bizim için önemi yoktur. Bize gerekli olan, halkın emek üretkenliğinin kesin olarak belirlenmiş bir artışıdır, yani ulusal ekonominin sosyalist kesiminin kapitalist kesime sistemli olarak üstünlüğünü sağlayacak bir artıştır." [70]

Silahlar çekilmiş ve patlamaya başlamıştır. Lenin'in yıllar öncesinden kalan vasiyetinin bir parçasıdır bu...

Sosyalizme doğru, art arda gelen sıçramalar... Sosyalizm için sermaye sınıfı ile yeni bir hesaplaşma...

"Örneğin, bugün Kırım'da üç yüz bin burjuva var. Bunlar, gelecekteki vurgunculuğun, casusluğun ve kapitalistlere her türlü yardımın kaynağıdır. Ama biz, onlardan korkmuyoruz. Onları alıp dağıtacağımızı ve eriteceğimizi, onlara boyun eğdireceğimizi söylüyoruz." [71]

Bu boyun eğdirişin tedrici, kendiliğinden gerçekleşmesi ve güçlü zor-

[70] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Leninizmin Sorunları", Sol yayınları, 1977, çev: Muzaffer Erdost, s. 318.

[71] Vladimir İlyiç LENİN, "Barış İçinde Birarada Yaşama", Ser yayınları, s. 1977, çev: Tahir Balkan, s. 70

lamalara ihtiyaç duymaması olanaksız. Ama en az bunun kadar önemli bir kural daha var. Sosyalist iktidar, her yerde, yalnızca sosyalizme doğru sıçramak için değil, kendisini korumak için de, uygun bir zamanlamayla Rus toplumunun 1928-1936 yılları arasında tarihe kazıdığı yoğun ve köklü dönüşümün benzerini yaşamak zorundadır. Zorundadır, çünkü, sosyalizm, bu türden dönüşümleri geride bırakmadan, bir denge hali içinde var olamaz. Nitekim, 1927-28 yıllarına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının iktidarı, hem bu sınıfın fiziki olarak güç yitirmesi, hem de tarımda hızla palazlanmakta olan kulaklar nedeniyle, ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı.

Yaklaşmakta olan kapitalizmin dünya bunalımının Sovyetler Birliği'ni böylesi bir sıkışıklıkta yakalaması durumunda, ülkeyi faşizme karşı güçlü bir süper devlet olarak devreye sokan o yoğun hazırlık olanaksızlaşacak ve belki de, savaşın tarafları, Sovyetler'in aleyhine daha değişik bir biçimde saflaşacaktı. Hatta, Sovyet düzeninin sosyalizme dönük yeni hamlesi, Hitler faşizminin Alman devrimini yenmesinden önce başlatılmasaydı ve bu atılımda 3-5 yıllık bir gecikme yaşansaydı, savaşın Sovyetler Birliği'ne karşı bir haçlı seferi biçiminde çok daha erken patlaması mümkün hale gelecekti.

Gecikme yaşanmadı, Sovyet liderliği böyle bir aymazlığın içine yuvarlanmadı. Sovyetler, dünyanın bütün bölgelerini etkileyen, ama özellikle Almanya ve ABD gibi iki devi sarsan bunalım sırasında, sosyalizme doğru büyük hamleler gerçekleştirmeyi başardı. Bu hamlelerin genel mantığı üzerinde dururken, Stalin'in ilginç bir başka değerlendirmesine daha burada değinmek gerekiyor. Stalin, 1927 yılında, sosyalist devrimin yalnızca burjuva demokratik görevlere hapsedilmesinin yanlışlığı üzerinde duruyor.[72]

Sovyet liderinin, 3-4 yıl önce başlattığı "tek ülkede sosyalizm" açılımına konu olan "ülke"de, 1927 yılına kadar geçen süre zarfında sosyalizm adına fazla yol alınmadığını düşündüğü açık. Genel Sekreter olduktan sonra, her konuşmasının, her makalesinin açık hedef ve mesajlar içermesine özen gösteren Stalin, 1927'de birkaç yıl içinde başlayacak büyük atılım yıllarının sinyallerini kuvvetle vermeye başlıyor. Trotskiy'le

[72] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Sosyalizmin Ekonomik...", s. 51.

1926-27'de doruk noktasına ulaşan tartışmalarında da benzer ipuçlarını görmek mümkün. Stalin'in NEP'e rağmen kentlerde tutunan sosyalizmin kırları otomatik olarak peşinden sürüklemeyeceğini düşünmesi ve daha da önemlisi, kırların geriye çekişine kentlerin direnemeyeceğini hissetmesi, önünde sonunda gerçekleşecek olan büyük dönüşümlerin zamanlaması açısından elbette etkili oldu.

Bütün bunları ele alırken, tarımda kolektivizasyon, planlama ve endüstrileşme gibi birbirine bağlı politikaların, bunları da kapsayan bütünsel bir kavganın içine yerleştirildiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Anılan üç başlık, sosyalist kuruluşun olmazsa olmazlarıdır. Tam da bu nedenle, bu adımların yaratacağı büyük sarsıntıyı öngören Stalin, hem bu sarsıntıyı göğüslemek, hem de, sarsıntıdan, başka hamleler için yararlanmak üzere ekonomik cephedeki atılımın siyasal ve ideolojik boyutlarının da hazırlığına girişmiştir.

Bu hazırlıklardan biri, partinin üst yönetiminde boy atan iki farklı eğilimin siyasal yaşantıda etkisizleştirilmesidir. Farklı eğilimlerden Trotskiy'nin başını çektiği ekip, sosyalizmin kuruluşu üzerine kuşku tohumları serpiştirmekte, giderek Buharin etrafında toplanan bir diğer ekip ise, devrimin o ana kadarki kazanımlarının gelecek açısından yeterince güvence verdiğini ileri sürerek, yeni atılımların önünü kesmeye çalışmaktadır. 1920'lerin sonuna doğru, partide zaten etkisi azalmış bu grupların siyasal olarak tasfiyeleri hızlandırılmış, bu da hem atılımları kolaylaştırmış hem de atılımların çapı sayesinde tasfiyelerin siyasal riski azalmıştır.

Diğer bir hazırlık, çoğu marksist tarafından nedense fazla önemsenmemiştir. 20. yüzyılda aydınlanmacılığın toplumsal alana dönük en kapsamlı müdahalesi, yine aynı dönemde, yani kolektivizasyon, planlama, endüstrileşme hamlelerinin gerçekleştiği yıllarda gündeme gelmiştir. NEP'in kırlarda kulakları palazlandırmasından güç alan ve savaş komünizmi sırasında bolşeviklerle akılcı bir pazarlığa oturup dönemin kızıl teröründen kısmen azade kalarak toparlanma sürecine giren Ortodoks kilisesi, kurumsal varlığıyla, sosyalizmin toplumsal dinamiklere nüfuz etmesinin önündeki en büyük engellerden biri haline geliyordu. Yine özellikle kırsal kesimde, eğitim komiserlerinin özverili çalışmalarının karşısına çıkan en büyük engel, dinci ideoloji ve örgütlenmeydi. Böyle bir gerici direnç varken, kırlarda

kolektivizasyon politikaları nasıl başlatılacaktı? İnsanın karnına girmeden apandistini almak herhalde mümkün değildi...

Bu hazırlıklara ve 1929 ortalarından itibaren çok kapsamlı bir biçimde devreye sokulan aydınlanma seferberliğine itiraz edilmesine hiç şaşırmıyoruz. Tarihin akışına yapılan her türden devrimci müdahaleyi eleştirmeye yeminli Roy Medvedev, bu seferberliğin düşünce ve inanç özgürlüğüne darbe anlamına geldiğini yazmaktadır.[73]

Tarımda özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının başka yolu var mıdır? İnsanlığın zihnini karanlıktan kurtarmanın başka yolu var mıdır? Bırakın sosyalizmi, herhangi bir ilerici düşünceyi topluma mal etmenin başka yolu var mıdır? Medvedev gidip kendisini vaftiz ettirebilir... Biz, mujikleri dinci ideolojiden kurtarmak için köy köy dolaşıp "gökyüzü"nü anlatan bolşevik astronomların geleneğine sahip çıkmaya devam edeceğiz.[74]

Burada tartıştığımız, sosyalist kuruluş sürecinde sınıf mücadelelerinin yeri, içeriği ve araçlarıdır. Stalin'in gereksizce, ve aynı zamanda, parti içindeki kanlı tasfiyelerin en yoğun yaşandığı döneme denk düştüğü için vakitsizce ortaya attığı "kuruluş sürecinde ilerlendikçe sınıf mücadelelerinin kızışacağı" değerlendirmesi etrafında koparılan reformist fırtınaları bir kenara bırakırsak, Sovyet deneyinin en can alıcı kesiti olan yıllarda, Stalin yasalarının değil, sınıf mücadelesi yasalarının geçerli olduğunu görürüz. 30'lu yıllar, keyfi tercihlerle değil, sosyalist kuruluşun çıkarlarıyla hareket eden bir öznel iradenin hanesine yazılmıştır.

Burada bir soluk alarak, değerlendirdiğimiz dönem gerçekleşen "sosyalizme doğru büyük atılım" ile, kuruluş sürecinin hemen bütün evrelerinde yapılması gereken "sol müdahaleler" veya ideolojik-siyasal ve hatta iktisadi budama politikaları arasındaki ayrıma işaret etmekte yarar var. Bazıları, NEP sonrasındaki hamleyi, sonsuz bir aşamacılıkla malul bir süreçte, alınan fazla kiloların hızla atılmasına örnek olarak gösterirler. Onlara göre, sosyalist kuruluş, kendini sürekli olarak yeniden üreten kapitalist unsurların, devrimci iktidar tarafından yine sürekli bir biçimde budanması anlamına gelir. 1920'lerin sonunda başlayan çok yönlü politi-

[73] Roy MEDVEDEV, "New Pages in Stalin's Political Biography, Stalinism" (Robert C. Tucker editörlüğünde) içinde, Norton & Company, 1977, s. 209.

[74] Anna L. STRONG, "Stalin Dönemi", s. 62.

kalar da bu çerçevede ele alınır ve sosyalist kuruluşta devrimci öznenin rolü, düzleyiciliğe indirgenir.

Siyasal kimliğine dair söylenecekler bir yana, bu topraklarda aşamalı devrim teorilerini bir döneme kadar inatla savunanların başında gelen Doğu Perinçek de benzer bir düşünceye sahiptir. Stalin politikalarının her zaman karşıdevrimci tehdidi tırpanlamayı esas aldığını vurgulayan Perinçek, palazlanmakta olan yeni sömürücü sınıfın daha sonraki dönemlerde budanmamasının karşıdevrime olanak sağladığını yazmaktadır.[75]

Stalin liderliğinde, kuruluş sürecinde ortaya çıkan tortu ve tehditlerin sürekli olarak bertaraf edildiği doğrudur. Buna ilişkin bazı örneklere daha önce değinmiştim. Stalin sonrasında parti yönetiminin hem siyasal hem de ekonomik alanda koruyucu ve ıslah edici müdahalelere pek fırsat tanımadığı da açık. Ancak, konu, esas itibariyle, bu çerçevede ele alınamaz.

Her şeyden önce, Stalin'in kolektivizasyon, endüstrileşme ve planlama atağı, tüm sosyalist kuruluş süreçlerinde ancak bir kez yapılabilecek kapsam ve içeriktedir. Bunların savunma kaygısıyla gerçekleştirilen birer "budama" işlemi olarak tasviri, açık bir değersizleştirme girişimidir. Andığımız atılım düpedüz büyük bir saldırıdır, yeninin eskiyi yok etme girişimidir. Bu girişime sayısız kereler ihtiyaç duyulacağına ilişkin geleneksel maocu görüşün materyalizmle bağının oldukça zayıf düştüğünü söyleyebiliriz.

Perinçek de özetine yer verdiğim yaklaşımıyla olaylara tersinden yaklaşmayı deniyor: Sovyetler'de karşıdevrim, Stalin dönemindeki müdahalelerin daha sonra kesintiye uğraması nedeniyle başarıya ulaştı! Oysa yakıcı olan, kendini sürekli yeniden üreten sömürücü sınıfın boyunu kısaltmak, gereğinden fazla uzayan uzuvlarını tırpanlamak değildir. Böyle olsaydı, karşıdevrim, gücünü, kolektivizasyondan çok sonra bile meta ekonomisinin hâlâ var olduğu tarım kesiminden alırdı. Bunu söyleyemiyoruz. Dolayısıyla, kamu mülkiyetinin sömürücü bir sınıfı nasıl yarattığı sorusuna bu yaklaşımla yanıt verilemiyor.

Sovyetler'in sorunu başkadır. Stalin sonrasında ve belki de Stalin henüz ölmeden, 50'lerin başında, Sovyet yönetimi kendini sürekli yenileyen canavarın kuyruğunu yeterince kısaltmadığı için değil, kitleleri pozitif ve

[75] Doğu PERİNÇEK, "Stalin'den Gorbaçov'a", Kaynak yayınları, 1991, s. 52-53.

devrimci anlamda yeni hedeflere doğru harekete geçiremediği ve sosyalist kuruluşu konusuz bıraktığı için karşıdevrim sürecinin önünün açılmasına izin vermiştir.

İktidardaki devrimci sınıfın ve onun öncü partisinin, karşıt sınıfın palazlanmasına önlem alıp almaması, kendi tarihsel hedefleri için ne türden bir mücadele içinde olduğundan ve bu mücadelede hangi hedeflere hangi araçlarla yöneldiğinden daha az önemlidir. Sosyalist iktidarın işi (ne hikmetse) kamu mülkiyetinde hortlayıp duran düşman sınıfa bekçilik yapmak değil, sosyalist iktidarın ideolojik-siyasal-iktisadi dayanaklarını bir bütün olarak geliştirmektir.

Sovyet deneyinde yıkıcı sonuçlar doğuran, ikincisinin eksikliğidir.

Bu parantezden sonra yeniden "sınıf çatışmaları ve sosyalist kuruluş" arasındaki ilişkiye dönebiliriz. Stalin'in büyük hamlesini eleştirenlerin önemli bir bölümü, Garbaçov yıllarında, sosyalizmin sınıf çelişkileriyle birlikte yaşamaya alışması gerektiğini açıkça söylemeye başlamış ve Stalin'i bu çelişkilere müdahale etmekle eleştirmişlerdir. Bu yaklaşımda bir nebze de olsa yenilik olduğu kabul edilebilir. Yenilik, perestroyka bülbüllerinin pervasızlığıdır.

Garbaçovcu dönemde bir anda popülerleşen Buharin'in sempatizanları, "sınıf çelişkilerinden arındırılmış bir sosyalizmin hayal olduğu"nu yazmaya başlamışlardı. Karşıdevrim öncesinde SBKP MK'sının teorik yayını "Komünist"te bolca yazma fırsatı bulan Edvard Batalov, "sosyalizmde sınıf çelişkilerinin var olduğu"nu kabullenenlerin Stalinist sınıf çatışmaları kavramını kabullenmek zorunda olmadıklarını ileri sürerken, Garbaçov'lu yılların yaygın görüşünü dillendirmiş oluyordu.[76]

Sosyal demokrasiye ve hatta muhafazakârlığa kapağı atmadan önce yaratıcı düşünce adına sorumsuz denemelerde bulunan çok sayıda Sovyet "marksisti", Buharin'in beceriksizliğine ve trajedisine hayıflanmış, 1930'lu yıllara onun savunduğu politikaların damga vurmuş olması durumunda ortalığın tozpembe olacağına kendisini inandırmıştı. Çok kısa sürdü...

Denge modelleri, uzlaşma ve tedricilik arayışının sonu, her zamanki gibi, sermaye ideolojisine yamanma oluverdi. Bu nedenle, 1972 yılın-

[76] Edvard BATALOV, "The Socialist Perspective and Utopian Consciousness", Kommunist, 1988-3, s.1.

da, yakın gelecekte Buharin'in popülerleşeceği kehanetinde bulunan Stephen Cohen, ancak kısa bir süre için doğrulandı:

> "Buharin'in mutabakata daha fazla dayanan bir topluma ve daha insancıl bir sosyalizme ilişkin düşüncelerinin Stalin'in ölümünden sonra dikkate değer bir ölçüde canlanmış olduğu Komünist dünyada da Buharin ve Buharinizm çağdaş bir öneme sahip olmaktan uzak değildir." [77]

Buharin'in kendisi ile antikomünist evrimlerinin bir aşamasında Buharin'e sarılanlar arasında elbette büyük farklar var. Ancak, "partinin sevgilisi"nden yararlanarak sosyalizmin siyasal üstyapısının monolitik olmaması gerektiğini ileri sürenlerin ilham kaynaklarına ihanet ettiğini söylemek oldukça zor. Çünkü Buharin'in mutabakata dayalı yaklaşımının bir biçimde siyasal sisteme tercüme edilmesi kaçınılmazdı. Bunun farkına varan "sempatizanları", çelişkilerin konsolide edildiği, çoğulcu bir sosyalizmi, Stalin'e mal ettikleri reel sosyalizmin karşısına çıkardılar. Stalin'i monolitik bir toplum varsaymakla eleştirerek...

Oysa "keskinleşen sınıf mücadeleleri"nden söz eden, devrimin üzerinden 15 yıl kadar bir süre geçtikten sonra, büyük ölçüde Buharin'i kastederek, "sosyalizm, sınıf mücadelesi olmadan, kapitalistlere karşı saldırıya geçmeden, gizlice, rahatça gerçekleştirilebilir sanıyorlar" [78] diyen Stalin'in, o dönemin Sovyet toplumuna monolitiklik yakıştırdığını ileri sürmek son derece saçma. Stalin'in zorunlu gördüğü, sosyalist kuruluşun lokomotifi olan siyasal iradenin ve o iradenin içinde bulunduğu siyasal sistemin monolitik olmasıdır. Çünkü, toplum sınıfsal çıkar ve eğilimler, özellikle ideolojik-siyasal dinamikler açısından, hiç de monolitik değildir!

Daha sonraki bölümlerde, bu "monolitiklik" arayışının parti içinde yarattığı gerilim ve mücadeleye, NEP'ten çıkışa, ekonomideki gerilla taktiklerine ve savaş yıllarına, Stalin'i merkeze alarak değineceğim. Bu konularda Stalin düşmanlarının oluşturduğu "kutsal ittifak"ın tahrifatlarına özel bir yer vererek...

---

[77] Stephen F. COHEN, "Buharin ve Bolşevik Devrimi", Kavram yayınları, 1991, çev: Neşet Kocabıyıkoğlu, s. 16.

[78] STALİN, "1929 Kapitalizmin...", s. 110.

VII
NEP'ten çıkış...
Zorla gelen güzellik

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu için verilen mücadelenin en kritik evresi nedir? Ülkeyi ve Sovyet topraklarında yaşayan halkları fiziki olarak yok olmanın eşiğine getiren İkinci Dünya Savaşı mı? Kuruluş sürecinin fiilen tasfiyesi anlamına gelen 80 sonrasındaki trajik gelişmeler mi?..

Her iki dönemin de Sovyet tarihindeki kritik önemini yadsımak olmaz. Birinde on milyonlarca Sovyet vatandaşı faşizme karşı savaşta yaşamını yitirdi; sosyalizmin kalesi düşmedi. Ötekinde, antifaşist savaşta dövüşenlerin çocukları doğru dürüst bir direnç göstermeden ülkeyi kapitalistlere teslim etti. Ancak yine de, bütün bir tarihi "sosyalist kuruluş süreci" olarak adlandırmamıza olanak sağlayan tek bir kesit belirginleşti: Birbirine bağlı üç dev atılımın gerçekleştirildiği 1927-1936 yılları. Planlı ekonomiye geçiş, tarımda kolektivizasyon ve endüstrileşme, sosyalist kuruluşa rengini veren bir kesitin temel taşları olarak belirginlik kazandı. Bu kesit, Ekim Devrimi'nden sonra birkaç yıl hüküm süren Savaş Komünizmi'ni takip eden NEP'ten, Yeni Ekonomi Politika'dan çıkış anlamına da geliyordu. NEP döneminde ve ardından NEP defterinin kapatılması sırasında ortaya çıkan tartışmalarda Rus olan, Sovyet Rusya'ya özgü olan çok şey bulabilirsiniz. Ancak, bu gözlemden yola koyularak, sosyalist devrimin siyasal ve toplumsal boyutları arasındaki diyalektiğin belirgin bir biçimde ortaya çıktığı bütün bu dönemin, sınıfsız toplum için verilen evrensel mücadelenin temel ilkelerini belirginleştirmediğini söylerseniz yanılırsınız.

NEP döneminden çıkış ve birlikte gelen kolektivizasyon-endüstrileşme hamlelerinde, siyasal devrimin, toplumsal devrimin önünü açma iradesini görmeden, bu iradenin genel geçer kurallarının ayrımına varmadan, herhangi bir yer ve zamanda antikapitalist mücadele sürdürmek, program ve eylemde tutarlı hedefler gözetmek mümkün değildir. Daha önce belirttiğim gibi, Sovyet deneyinin evrensel değerini başka yerde aramaya gerek yok. 1927-36 yıllarında gerçekleşen büyük dönüşüm, deneyin kavranmasında kilit önemdedir. Yine Stalin'in tarihsel açıdan bir yerlere oturtulması da, onun devrim öncesi yıllardaki örgüt adamlığı veya İkinci Savaş'taki liderliğinden çok, ülkenin bu yıllardaki yaşamsal mücadelesine nasıl bir etki yaptığıyla ilişkilendirilebilir.

1927 yılı, Sovyet düzeni açısından yeni bir kavganın başlangıcıdır. Stalin, gerek en uygun zamanı seçmesi, gerek ülkede genel bir seferberlik yaratarak bu büyük kavga için ihtiyaç duyulacak fizik ve moral koşulları sağlamasıyla, benzersiz bir liderlik pratiği sergilemiştir. Bu pratiğin kalkış noktası öteden beri tartışılmaktadır. Bir önceki bölümde de üzerinde durduğum gibi, kolektivizasyon atılımının, NEP döneminin olumsuzlukları nedeniyle gündeme getirildiğini ileri sürenler oldukça fazla. Gerçek bu değil elbette. Ama gerçeğin bu olmaması, NEP'in olumsuz sonuçlarının hafife alınmasını gerektirmiyor. NEP, sosyalist kuruluş sürecinin başını ağrıtacak birçok öğeye sahip; dolayısıyla olumsuzlukları olacak, bu olumsuzluklar zamanla dayanılmaz hale gelecek...

Ve kolektivizasyon hamlesi, kendi gücünü ve meşruiyetini, biraz da bu sorunlardan ve olumsuzluklardan alacak...

Ancak, ne NEP sıradan bir politikadır, ne de kolektivizasyon süreci. 1921 ilkbaharında, iç savaşta askeri ve siyasi zafer elde edildiği ve ekonomik bir yıkıntıyla yüz yüze gelindiği bir dönemde, Yeni Ekonomi Politika için karar alındı. Lenin'in "sosyalizmden önce devlet kapitalizmi" diye tanımladığı bir içeriği vardı NEP'in. Bir de hep "geri çekilme" olarak adlandırılıyordu. Yani, sosyalist iktidar, sosyalist kuruluş süreci için gerekli olan hamlelere hazırlanıp güç biriktireceği bir döneme girmeye karar vermişti. Bu dönem boyunca kırlarda köylülere "serbest ticaret" olanağı sağlandı. Sonuç, doğal olarak zengin köylülüğün palazlanmasıdır... Bazı endüstrilerde kapitalistlere alan açıldı, bazılarında devletle ortaklıklar

kurmalarına izin verildi, bazı sektörlerde yabancı sermaye ile anlaşmalar imzalandı. Sonuç, ipler elde tutulsa bile, sınıf düşmanının sosyalist iktidar eliyle beslenmesidir... Ticaret üzerindeki devlet tekeli kısmen kaldırıldı. Sonuç, sermaye birikimine büyük bir itki verilmesidir...

Bunlar olumsuz, zamanla ölümcül sorunlar yaratan gelişmelerdir. Ama NEP'in sonuçları bunlardan ibaret değildir. 1921'de bir ekonomik felaketin eşiğine gelen Sovyet iktidarı, NEP sayesinde soluk alabilmiştir. Kırlardaki köylü ayaklanmaları sona ermiş, büyük bir özveriyle kentlerde direnen Rus işçisinin açlıktan ölme tehlikesi bir ölçüde savuşturulmuştur. Bu dönem, çöken ekonomik altyapının iyileştirilmesi için büyük çaba harcanmış, elektrifikasyon hamlesi başlatılmış, ekonomik yaşamdaki büyük kaos dizginlenerek işletmelerde düzen sağlanmıştır. Yine NEP, Sovyetler ülkesinin uluslararası alandaki tecriti kırmasına yardımcı olmuş, ticari ilişkiler üzerinden emperyalist ülkelerle çok sayıda ikili anlaşma imzalanmıştır.

İşte 1927, NEP'in damga vurduğu yedi karmaşık yıldan sonra, sorunların ve olanakların fazlasıyla biriktiği, dolayısıyla yeni bir dönemin açılması için nesnelliğin olgunlaştığı bir yıldı. Tarım gerçekten de kötülemeye başlamıştı. Yeni Ekonomi Politika'nın temel özelliklerinden olan, tarımın endüstriye karşı kollanmasının sınıflar mücadelesine tercümesi açıktı. Devrimin öncü sınıfı Rusya proletaryası, tarımsal ürünler lehine açılan fiyat makası nedeniyle özverinin sınırlarını zorlamakta, kırlarda ise toprak sahibi köylülüğün yoksul köylülük üzerindeki baskısı dayanılmaz hale gelmekteydi. Tarımda sınıf çelişkileri derinleşmiş, buna, NEP sayesinde kısmen soluk almakla birlikte, kırlarda palazlanan zengin köylülüğe karşı kini giderek artan kent emekçilerinin saf tutması eklenmişti.

NEP'in yarattığı sorunlar elbette burada saydıklarımdan ibaret değil. Ancak, NEP için karar veren özneyi, yani kendisi de çağdaş bir sınıfa dayanan, onu temsil eden Bolşevik Parti'ye bu sorunlara göğüs germe gücü veren hedefler de, aradan geçen süre içinde kendini hissetirmiş ve somutlaşmıştı. "Geçici geri adım"ın sanayideki yaraları sarmak ve büyük bir atılım için gerekli hazırlıkların yapılmasını olanaklı kılmak gibi pozitif yönleri, en bariz haliyle 1927 yılında ortaya çıktı. NEP tartışmalarının hemen başında sosyalizmi sovyet iktidarı+elektrifikasyon olarak adlandıran

Lenin'in, sosyalist endüstrileşme hamlesinin arifesinde enerji üretimine bu denli vurgu yapması, önemliydi. Bütün bir NEP boyunca, emekçi sınıflar oldukça güç bir dönem geçirirken, kaynakların bir bölümü sömürücü sınıflara, bir bölümü de bu palazlanan sömürücüleri tepeleyecek hamlelerin başlatılması için gerekli altyapı inşasına gidiyordu. 1926 sonunda çalışmaya başlayan ve daha sonra Lenin adını alan Volkov Hidroelektrik Santrali, sadece bir başlangıçtı. Bir yıl sonra on katı kapasitede bir santralin temeli Dinyeper'de atıldı. Aynı yıl Urallar'da dev madenler işletime girdi. Ve en önemlisi, Sovyet kırlarına, dolayısıyla tarıma büyük kolektivizasyonun atardamarları geldi: 1500 km.'lik Türkistan-Sibirya demiryolu inşaatı, Türkmenleri, Kazakları, Özbekleri, Tacikleri, Rusları, Kırgızları ve Ukraynalıları uygarlık yolunda birleştiriyordu.

Dolayısıyla, 1927 yılına gelindiğinde, NEP, ülkedeki sınıfsal dengelerde sosyalizm aleyhine yarattığı birikimin sınırlarına gelirken, sosyalizm için zorunlu olan büyük üretimin teknik altyapısının oluşumu açısından (daha önceden planlanan) görevini de yerine getirmiş oluyordu. Tarımda kolektivizasyon bu koşullarda gündeme geldi ve 1929 yılında büyük bir kampanyayla yürürlüğe girdi. Kolektivizasyon ve endüstrileşmenin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olması, NEP'in yukarıda sözünü ettiğim çelişkili sonuçlarının sosyalizm lehine çevrilmesine olanak da sağlıyordu. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir olgu daha var. Sovyet tarımının kolektivize edilmesi veya tarımın sovyetikleştirilmesi süreci, donma noktasına gelmiş bir suyun hızla kaynatılarak yüz dereceye çıkartılması biçiminde gerçekleşmedi. NEP'in son dönemlerinde, kulaklar lehine işleyen sürecin bir kenarında, yavaş bir tempoda olsa da, üretici kooperatifleri kurulmasına geçilmişti. Daha çok, verimsiz ve kulakların boşalttığı alanlarda ortaya çıkan kooperatifleşme hareketi, 1928 yılında 30 milyona yakın köylüyü kapsamaktaydı.[79]

Tedrici bir biçimde gerçekleşen bu hareketin kolektif çiftlik uygulamasından önemli farkları vardı. Ancak yine de bu hareket NEP'in mantığının tersine bir işleyişin ilk sinyalleri anlamına geliyordu. Öyle ki, tarımda şiddetli bir kolektivizasyon kampanyasına gereksinim olmadığını ileri süren bazı bolşevikler, sorunun bu türden tedrici bir gidişatla çözüleceğini

[79] V. MARAZOV, "Soviet Agriculture", Progress Publishers, 1977, s. 39.

ciddi ciddi savunmaya başladılar.

Halbuki tarım sorununun tedrici süreçlerle çözülemeyeceği gün gibi açıktı. NEP döneminde kolektivizasyonu çağrıştıran denemelerin boyutu ne olursa olsun, sosyalizm için toprakta, kırlarda ve mujiğin yaşama bakışında köklü bir altüst oluş, ciddi bir devrim gerekiyordu.

Bu dönüşüme öncülük edenler, bolşevizmin nihai temsilcileri olmaya hak kazandı. Tarımın sosyalist kuruluş sürecinin ayakbağı olmasını engelleyecek, hatta ona yeni bir ivme kazandıracak kolektivizasyon dönüşümünün temelinde, siyasal devrimin toplumsal devrim alanına yaptığı köklü bir müdahale vardı. Buydu, dönüşümü bolşevik yapan.

Kolektivizasyonun siyasal mantığı hesaba katılmadığında, dönüşümün şiddeti ve yarattığı kaçınılmaz gerginlik bahane edilerek, tarımda sınıf uzlaşmacılığına çanak tutan yaklaşımlar sergilemek kaçınılmaz hale gelir. Buna tipik bir örnek, Tony Cliff'in tutumudur. Sovyet tarihine keyfi bir biçimde yaklaşma alışkanlığını her zaman sergileyen bir geleneğin uzantısı olarak, Cliff, ağacı gövdesiz ve yapraksız tarif etmeye çalışmaktadır:

> "Kolektivizasyonun tarım kesiminin kendi içindeki farklı sınıflar üzerindeki etkilerini burada incelemeyeceğiz, sadece şu soruyla ilgileneceğiz: Kolektivizasyon, ekonominin tarım sektöründen aldığı toplam geliri nasıl etkiledi?" [80]

Mantık son derece açık... NEP'ten çıkış, kulakların kabaran iştahına, dolayısıyla artan sabotajlarına ve kır-kent makasının kırlar lehine açılmasına bağlanacak, sonra da kolektivizasyon hamlesinin bu durumu kısa vadede ne kadar değiştirdiğine bakılarak Stalin'den hesap sorulacak!

Sınıf mücadelelerinin alabildiğine sertleştiği bir dönemi tarımsal üretimdeki dalgalanmaya bakarak nasıl ele alabiliriz?

Büyük toprak sahiplerinin kolektivizasyon kampanyasına gösterdiği direnç sonucu ortaya çıkan tahıl ve besi-hizmet hayvanlarındaki kayıpların yüksekliği mi, yoksa kolektif çiftliklerin ilk dönemlerde sergilediği büyük acemilikler mi, bu muazzam dönüşümün tarihsel meşruiyetini sorgulamayı haklı çıkaracak?

---

[80] Tony CLIFF, "Rusya'da Devlet Kapitalizmi", Metis yayınları, 1990, çev: Ali Saffet-Tarık Kaya, s. 53.

Saçmalık! Tarımın sosyalizmle barışık hale getirilmesinde köklü kamulaştırma veya kolektivizasyon hamleleri olmaksızın, hiçbir ülkede sosyalist kuruluşun önü açılamaz.

Tarımda sosyalizme doğru gerçekleştirilen sıçrama, kent ve kır arasındaki çelişkilerin de azaltılması yolunda büyük bir önem taşıdı. Rus köylüsünün gerici ideolojilerin etkisinden kurtarılması, modern tekniklerin üretim süreciyle tanışması ve daha da önemlisi kentlerle kırlar arasındaki ilişkinin planlanabilir hale gelmesi, kolektivizasyon hamlesinin sonuçları oldu.

Kolektifleştirme hareketinin yeni bir kızıl terör dalgası yarattığı biliniyor. Şiddetin çoğu kez kolektifleştirmenin tek aracı olarak ortaya çıkmasının dört temel nedeni var. Bunlardan ilki, tamamen tarihsel. Bolşeviklerin, yüzyıllardır yoksul köylülerin iliğini kurutan zengin toprak sahiplerinin ortadan kaldırılması gereken bir sınıf olduğu konusunda kemikleşmiş görüşleri vardı. İkinci olarak, iktidarın sahibi proletaryanın devrimden sonra kendine açlıktan başka bir şey vermemiş olan bu sömürücü sınıfa duyduğu kin var. Kulaklardan çok çeken yoksul köylülüğün siyasal iktidarın desteğini alınca patlayan öfkesi, terörü destekleyen bir diğer etmen. Son olarak, tarihsel sonunu hisseden toprak sahiplerinin Sovyet iktidarının yetkililerine, kolektifleştirme hareketinin militanlarına karşı yürüttüğü sinsi eylemlerin doğurduğu tepkiden söz edebiliriz.

Saydığım nedenlerin, Rusya gibi sınıf mücadelelerinin her zaman aşırılıklara yöneldiği bir toprakta şiddeti nasıl davet ettiği kolayca tahmin edilebilir.

Bolşevik yönetimin şiddeti bilinçli bir biçimde kışkırtmasında, kolektivizasyon hamlesinin yoğunluğunun da payı var. Stalin, kırlardaki devrimin bir patlama dışında gerçekleşemeyeceğini düşünmekteydi. Patlamanın kapsamında, sömürücü toprak sahiplerine karşı aceleye getirilmiş fiziksel saldırılar da yer alıyor. Bu nedenle, kavga yüksek vitesle başlatılıyor ve sürdürülüyor. Uzun ama sistemli bir tarzın başarısızlığa uğrayacağı hesaplanıyor. Patlamanın yeterli altüst oluşu sağladığına karar verildiğinde, yeniden istikrar arayışı başlıyor. 2 Mart 1930'da, Stalin, "Başarı Sarhoşluğu" bildirgesini yayınlıyor. Kolektivizason hamlesindeki aşırılıkları ve acelecilikleri eleştiriyor.

Kırlardaki çılgınlık neredeyse iki yıl sürdü ve ardından durulmaya başladı. Tarımda yeni sınıflar ve yeni bir ideolojik yapılanma kurulmuş oldu. Kolektif tarıma geçen köylüler, yaşadıkları kanlı kampanyaları kentlerden gelen traktörlerin toprakta bıraktığı ize, hızla artan hasada bakarak kısa sürede unuttu. Simli çerçevelerin arasına konmuş sararmış İsa figürleri sessizce çıkarıldı, baş köşeye Stalin'in gülümseyen resimleri asıldı.

Sovyet lideri, en zor görevi yerine getirdi ve Sovyet proletaryasını kuşatan köylülüğü düzene kazandı. Sovyet köylüsü kendisine tam da aradıklarını; barış, dinginlik ve huzuru sağlayan bu yeni düzenin, kutsal kitaplardan daha somut olduğunu fark etti.

Böylece, Sovyet devrimi, 1930'ların başında, egemen olduğu topraklara aşağı yukarı eşit bir biçimde dağılmış oluyordu...

Görüldüğü üzere, Stalin'in NEP'ten çıkarak hızla kolektifleşmeye yönelmesinin tarımsal üretimdeki düşüşten kaynaklandığı iddialarının temeli zayıf. Nitekim, başta Stalin olmak üzere, parti yöneticileri de kolektivizasyonu gerekçelendirirken, sosyalizm, sanayileşme, siyasal olarak işçi sınıfının güçlenmesi gibi parametreleri öne çıkarıyor, konjonktürel gerekçelerin üzerinde fazla durmuyorlar.[81]

Ne ki, reel sosyalizm üzerine yazan marksistlerin önemli bölümü, bu göz kamaştırıcı atılıma soğuk bakıyor. Süreci ya "Stalin terörü" diye karşılarına alıyor ya da eğer daha dost gözükmeye meraklılarsa, "bolşevikler çaresiz bırakılmışlardı" türünden gerekçeler üretiyorlar. Bir önceki bölümde Buharin'den söz etmiştim. Sınıflar mücadelesinin yatıştırıldığı ve sıçramalar olmaksızın "ilerlenecek" bir sosyalizm tahayyülünün savunucusu olarak, yıllar sonra neden Garbaçovcular tarafından sahiplenildiğini anlatmaya çalışmıştım. Yine o vesileyle, Türkiye'den aşamacı bir yaklaşıma örnek olarak Perinçek'in sosyalist kuruluşu "sürekli budamalar"la tarif etmesine itiraz etmiştim.

Sürekli sıçramalar veya süreklileşmiş müdahaleler, çoklukla radikal kopuşların ihmali veya reddi anlamına gelir. Perinçek'i, ilk bakışta çok farklı bir noktada durduğu izlenimi veren Buharin'e yaklaştıran da, MDD'cilerin "kopuş"lara dönük alerjileridir:

---

[81] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Sosyalizmin Ekonomik...", s. 73.

> "1929'da başlayan kolektifleştirme, Bolşeviklerin gönüllü seçtikleri bir program olmaktan çok, o zamanki tahlile göre Bolşeviklere dayatılan bir programdı. Zengin köylülük şehirleri açlıkla tehdit ederek, Bolşevik iktidarı kendi doğal çizgisinden ayrılmaya zorluyordu. Ota Şik gibi 1930'lardaki kolektifleştirmenin şiddetli karşıtları bile, 1920'lerin sonlarına doğru şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını tehdit eden bir köylü direnişinin varlığını kabul ediyorlar." [82]

Bolşevik iktidarın doğal çizgisi "NEP'le ömür boyu flört etmek", mülk sahibi köylülük daha uysal davransaydı ona sosyalist kuruluşta daimi bir yer vermek miydi? Perinçek, kitabında güya "düzleyici" diyerek övgüler düzdüğü Stalin'i açık bir biçimde değersizleştirmekte, onu bir kasaba politikacısına dönüştürmektedir.

Kolektivizasyon, bolşevizme dayatılmış!

Kolektivizasyon, zengin köylülerin açgözlülükleri nedeniyle gündeme gelmiş...

Bütün bunların gerçekle uzaktan yakından ilgisi yok. NEP'ten çıkış ve tarımda kolektivizasyon, işçi sınıfı iktidarını sağlamlaştırmayı ve mülkiyet biçimlerinde sosyalizme dönük ikinci köklü değişikliği sağlayan büyük bir atılımdır; 1917'nin geleceğe devrettiği bir sorunun halledilmesi, tarihin düzeltilmesidir: "Daha önce belirttiğimiz gibi, Sovyet iktidarının zayıflığı en çok kırlarda görülüyordu." [83]

1930'u döndükten sonra, yani kırlardaki büyük sıçrama gerçekleştikten sonra, ortada zayıflık filan kalmamıştı...

Peki, Sovyet iktidarını sağlamlaştıran, sınıfsal dengeleri baştan aşağıya değiştiren bu hamlenin, siyasal arenadaki yankısı neydi? On yıla yakın bir süre NEP'e öncülük eden parti, bu büyük dönüşümü hasarsız atlatabilecek kadar dayanıklı mıydı?

Bu soruların yanıtlarını vermeden önce izninizle bir küçük not düşelim: Bolşevikler arasında Lenin'in ölümünden sonra hızlanan veya su yüzüne çıkan iç mücadelenin kaynağını, tek başına Sovyet düzeninin sınıfsal dayanaklarındaki oynamalarla açıklamak saçma. Siyaset, iktisadi süreçler

---

[82] Doğu PERİNÇEK; a.g.y, s. 30.

[83] Philip CORRIGAN, Harvie RAMSAY, Derek SAYER, "Socialist Construction and Marxist Theory", Macmillan Press, 1978, s. 81.

karşısında bu kadar bağımlı, bu kadar kişiliksiz olamaz. Ancak, parti içi mücadeleyi, devrimciler arasındaki gerilimleri, teoriyle ilgili nüansların kontrolden çıkmasıyla veya Stalin'in muhakkak ki var olan kabalığıyla açıklamak da, fazlasıyla yüzeysel bir yaklaşımdır. Zinovyev ve Kamenev gibi önemli ama asla birinci sınıf lider olamayanlar bir yana, Trotskiy ve Buharin'e karşı Stalin'in değişik zamanlarda yürüttüğü mücadelenin köklerini araştırır ve 30'larla birlikte bu mücadeleye kan sıçramasının nedenleri üzerinde düşünürken, psikoloji kadar, sınıflar mücadelesinin yasalarına da önem verilse, daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilir.

1920'ler boyunca Sovyet Rusya, bekleme odasına sokulan bir ülke durumundadır. Bolşevik liderlerin önemli bir bölümü, askeri müdahaleden sonuç alamayan emperyalist ülkelerin egemen çevreleri, Avrupalı komünistler, herkes yeni düzenin nereye gideceğini merakla beklemektedir. İktidarda bir işçi sınıfı vardır, ama toplumsal devrim açısından bir pata durumu da söz konusudur. NEP'in tasfiyesi ve kolektivizasyon, bu "bekleme" döneminin de sona erişidir. Oysa başka şeyler bekleyenler de vardır:

> "1920'lerin sonlarına doğru, genç Sovyet devletinin iç savaşın ve dış müdahalenin yangınında veya ekonomik ve siyasal abluka sonucunda ortadan kalkacağına dair umutlarını yitiren sosyalizm düşmanları, bütün ümitlerini kapitalizmin kulaklar eliyle restorasyonuna bağladılar. Ne var ki, bu umutlar da kısa süre içerisinde kulakları son sömürücü sınıf olarak yenilgiye uğratan kitlesel kollektif çiftlik örgütlenmesiyle yıkılıp gitti."[84]

Kuşku yok, bolşevikler arasında kolektivizasyon süreci konusunda çıkan tartışmalarda, taraflardan hiçbiri, kulakların sınıfsal çıkarlarını savunmadı. Ancak, Sovyet düzeninin kırlara müdahale etmeksizin bir denge modelinde ayakta kalabileceğini düşünenler, toprak sahibi sınıfların çıkarlarını nesnel olarak savunur duruma düştüler. Stalin'le beraber, partide dönemin en saygın yöneticilerinden olan Mihayil Kalinin tarafından bolşeviklerin gündemine sokulan kolektivizasyon politikalarına karşı ötekilerce yöneltilen itirazlar, "sınıfsal" bir karakter kazandı. Taraflar birbirlerine acımasız eleştirilerde bulundular, eleştirilerin ardından suçlamalar

[84] V. MARAZOV, a.g.y., s. 40

geldi. Zaten Kalinin ve Stalin'in konuya ilişkin ilk metinleri, Buharin'in "tarımda denge" modeline karşı sivriltilmiş ağır polemik yazılarıydı. Parti, önderliğin devreye soktuğu bu yeni politikayla birlikte büyük çalkantılar yaşamaya başladı. Rıkov, Buharin ve Tomskiy, aşağı yukarı benzer gerekçelerle yönetici görevlerden istifa ettiler.

Partideki saflaşma giderek belirginleşiyordu: 1922'den sonra şekillenen troçkizm, Stalin'in başını çektiği kesim ve şimdi Buharinciler... Troçkistler bu üç parçanın sınıf temelini işçi sınıfı, bürokrasi ve köylülükle açıklamayı öteden beri pek sevmişlerdir. Kulağa hoş gelebilir, ama bir temeli yoktur. Ancak şurası açık olmalıdır: Sovyet düzeninde 1930'taki dönemeç, uzunca bir süre gerçekten de birbirine zıt olan iki muhalif akımı, troçkizmle Buharinciliği ayrı olma bahtsızlığından kurtarmıştır. Sovyet devrimine inançsızlığın değişik yönlere savurduğu iki eğilim, işçi sınıfı iktidarının sömürücü sınıfların defterini dürmesiyle birlikte, siyasal ayrımları bir kenara koyarak işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır.

Ama kolektivizasyon hamlesinin başında, henüz yollar birleşmemiştir. Stalin, Buharin'i sağcılıkla, Buharin ise Stalin'i troçkizmle suçlamaktadır! NEP süreci boyunca Trotskiy'e karşı "işçi-köylü ittifakının sağlamlığı Sovyet düzeninin sigortasısıdır" tezini birlikte savunan Stalin ve Buharin, bir daha buluşmamak üzere farklı yönlere gidiyorlardı. Aslında iktidarın sola kayması, ilk elde Trotskiy'in tezlerine dönüşü gerçekten çağrıştırıyordu ve Buharin'in elinde Stalin'i troçkizmle suçlamak gibi "kuvvetli" bir koz vardı!

Stalin, biraz da bu nedenle, kolektivizasyon politikalarını gündeme getirirken, NEP döneminin ne anlama geldiği üzerinde fazlasıyla durma ihtiyacı hissetti. Lenin'in NEP'i "geçici bir geri adım" olarak değerlendirdiği onlarca makale yeniden basıldı, Stalin konuşmalarında bu makalelere bolca gönderme yaptı. Bolşeviklerin tarımda kamu mülkiyetinden hiç vazgeçmedikleri ısrarla vurgulanıyordu. NEP sadece bir soluk almaydı. Soluk alınmıştı ve şimdi yola yeni bir hızla devam ediliyordu...

Stalin, NEP değerlendirmelerinde burada da durmadı. Haklı bir biçimde, NEP'in sınıflararası mücadelede mutlak bir konsolidasyon anlamına gelmediğini, dipten dibe güçlenen kulakların varlığının dışında, belli sektörlerde palazlandırılan devlet kapitalizminden de söz etti:

> "Gerçekte NEP, geri çekilmeyi ve özel ticarete karşı bir hoşgörüyü varsaymakla kalmaz, devletin denetiminde bir kapitalizmin dirilmesini de öngörür. Bu dönem, NEP'in başlangıcına damgasını vurmuştur." [85]

Nihayete erdirilen, zorunlu, ama işte böylesine riskli bir dönemdir. Deutscher'in "Lenin'in köylülüğü sistemli bir biçimde iktidarın yanına çekme planı"[86] olarak tarif ettiği dönem sona ermiş, yerine Sovyet kırlarının sosyalizme kazanılma hedefi yerleştirilmişti.

Stalin, NEP döneminde sık sık sesini yükselten "sol"cuların gevezelikten başka bir şey yapamadıklarını, fiilen bir mücadele yoksa, kuru ajitasyonun gereksiz, hatta zararlı olduğunu söyler:

Isıracaksan boş yere tırmalama...[87]

Isırmayacaksan sus...

Sovyet yönetimi, NEP boyunca sabırla bekledi, Stalin bu sabrın da yöneticisi oldu, gevezeliklerden uzak durdu. Sonra, ısırma dönemi başladı. Sovyet işçi sınıfı kulaklara karşı gerçek bir savaş açtığında, ortada ne troçkistlerin solcu itirazları ne de Buharin'in istikrar fetişi kaldı. Sosyalizm için büyük bir hamle başlatılmıştı.

Çok sonraları "demokratikleşme, yaşam standartları ve bireysel potansiyellerin realizasyonu, en az üretim araçlarının kamulaştırılması kadar önemlidir"[88] diyerek 1930'lardaki büyük dönüşümü reddedenler, işe sosyalizmin maddi altyapısını dinamitleyerek başladılar. Buna "piyasa sosyalizmi" adını verdiler. Oysa, 1930'larda, sosyalist kuruluş, emek gücünü istikrara kavuşturmuş, işsizliği ortadan kaldırmış, tarımı makineleştirmiş, sömürücü sınıfları fiilen yok etmişti. Bunlar daha az önemde miydi?

Evet doğrudur, bolşevikler üretim araçlarının kamulaştırılmasına öncelik veren devrimcilerdi. Yeni insanın ve yeni bir toplumun ancak bu maddi temel üzerinde gelişeceğinden hiç kuşku duymadılar.

Marksist ve ihtilalcilerdi... Bu sorumlulukla hareket edip tarih yazdılar.

Zorladıkları güzellik oldu...

---

[85] Yosif Visaryanoviç STALİN, "1929 Kapitalizmin...", s.66.

[86] Isaac DEUTSCHER, "Bitmemiş Devrim", Habora yayınları, 1969, çev: Seçkin Çağan, s. 38.

[87] Yosif Visaryanoviç STALİN, "Leninizmin Sorunları", s. 362.

[88] Edvard BATALOV, a.g.y., s. 9.

VIII
Bir örgüt emekçisinin öyküsü: Stalin'in yükselişi

Lenin, Ekim sosyalist devriminin, 1905'teki kitlesel ayaklanma pratiğinin derslerine çok şey borçlu olduğunu yazar. Kuşku yok, 1917'deki muzaffer devrim, gerek siyasal perspektif, gerekse mücadele teknikleri konusunda çok şey devretti Rus devrimci hareketine ve özel olarak bolşeviklere. Lenin ve arkadaşlarının 1905'te egemen sınıflara "biz bu işi yaptık mı, tam yaparız" mesajını verdikleri ünlü Krasnaya Presnya ayaklanmasındaki barikat savaşları, 1917 Temmuzu'ndan itibaren sokak kavgalarında karşıdevrimci çetelere ve liberal burjuvaziye karşı işçi kitlelerini sıcak bir kavgaya örgütleyen bolşeviklere büyük bir deney aktarmıştı.

Ama devrimin geriye çekildiği, karşıdevrimin, gericiliğin altın çağı diye tanımlanan yıllara girildiği 1907 sonrasında, durum böyle miydi? 1908 yılında, genel olarak Rus devrimci hareketi, on yıl sonraki büyük zaferin sıcaklığını hissediyor muydu?

İhtilalci, tutkulu insandır. Hainler ve teslim olanlar dışında kalan Rus devrimcileri de tutkularıyla ürettiler geleceğe dair umutlarını; bu anlamda zaferden hiç kuşku duymadılar. Ama, sürgünde veya birer "siyasi göçmen" olarak Avrupa'da; İsviçre'de, Fransa'da, İtalya'da ayakta durmaya çalışırken büyük sıkıntılar çektiler. Hatta Lenin dahil çoğu, ayakta kalmanın yollarını bizzat kendi kendilerine, bireysel olarak buldular. Yurtdışında bolca tartışan, partinin gelecek mücadele dönemlerine hazırlıkları konusunda kafa yoran bolşeviklerle ülke içinde ama tutsaklıkta, ama sürgünde, ama kaçakta örgütü ayakta tutmaya çalışan kadrolar ara-

sında çoğu kez kopukluk yaşandı. Ta ki, Rus gericiliğinin, açgözlü Rus burjuvazisinin yolun sonuna geldiği 1912 yılına kadar...

Bolşevizmin paslanmaya başlayan çarklarını yağladığı, kendi mirasını yeni ve daha iddialı bir ruhla harekete geçirdiği bir dönemin başlangıcıdır 1912 yılı. Bunun için gerekli koşulları sağlayan, "daha fazla tahammül edemeyen" geniş kitlelerdi. Rus emekçileri, teklemeye başlayan düzene karşı bir kez daha ve durmamacasına harekete geçmeye başlıyorlardı.

Prag Konferansı, bu koşullarda toplandı. Bolşevik Parti, yeniden ülke içindeki sınıflar mücadelesine etkili bir müdahalenin yolunu arıyordu. Konferans'ın seçtiği yedi kişilik yeni Merkez Komite, geride kalan yılların dağınık birikimini kucaklayan, bir bileşime sahipti: Lenin, Spandaryan, Ordjonikidze, Stassova, Stalin, Zinovyev ve Malinovskiy...

Ohrana ajanı Malinovskiy sayılmazsa, yeni MK, örgüt emekçileri ile bolşevizmin stratejistlerini yan yana getiriyordu. Stalin'in parti içindeki rolü, işte bu konferans sonrasında sürekli olarak arttı. Önce bir kesimin temsilciliği, ardından partinin bütün birikimini kendi kişiliğinde toplama sorumluluğu...

Stalin, kişiliğinin ve yetilerinin elverdiği oranda, tarihsel açıdan tutarlı ve etkili, ama partinin mirasını yeniden üretme anlamında eksikli bir biçimde yerine getirdi üstlendiği sorumluluğu.

Siyasal kariyerine Kafkasya'daki hayret uyandıran devrimci faaliyetlerin onuruyla başlayan Stalin'in, devrimden sonra, daha Lenin'in sağlığında partinin genel sekreterliğine yükselmesini sağlayan süreç, 1912'de işlemeye başladı. İlk başlarda "örgüt işlerine bakan" genel sekreterlik konumunun zamanla parti liderliğine dönüşmesi, bu nedenle, kimilerinin ileri sürdüğü gibi, tarihin Rus devrimine talihsiz bir cilvesi olarak değerlendirilmemeli.

Bolşevizmi iktidara taşıyan zorlu mücadelelerde, stratejik ustalıklara uygulanma alanı açan örgütsel altyapının özel bir yeri var. Bu altyapıda, partinin genel siyasi kimliği söz konusu olduğunda boynunu bükmekte sakınca görmeyen, ama devrimci çalışmada olanaksızı zorlamayı ilke edinen kadroların büyük rolü oldu. Onları temsil eden bir kurumsallık elbette yoktu, ama Stalin, kendi kişiliğinde, bu kadroları bolşevizmin etkin bir bileşeni olarak sırtlamayı bildi. Devrimci mücadelenin diyalektiği,

bu bileşeni, kısa bir süre sonra partinin önderlik mekanizmaları içinde vazgeçilmez yaptı. Rus devriminde bir cilve veya talihsizlik aranacaksa, bu, diğer bileşenlerin büyük tutarsızlıklar ve öngörüsüzlüklerle malul olmasında bulunabilir.

Stalin'in yetersizliklerine dikkat çekip yanlışlarına odaklananlar, bolşevizmin veya bolşevizme sonradan katılan tarihsel kişiliklerin nasıl bir görüntü verdiklerine de bakmalıdırlar. Devrimin büyük mimarı Lenin'in bir arada tuttuğu önde gelen kadroların hangisi, bu büyük sorumluluğu taşımada Stalin'den daha iyi bir profile sahipti?

Kamenev mi, Zinovyev mi, Trotskiy mi, Buharin mi?..

Stalin'in günahlarını dillerine dolayanlar, devrimci mücadeleye yaklaşımlarındaki parçalı ve keyfi tutumla, aydın kimliklerini örgüt adamlığının sürekli olarak karşısına çıkaran, birikimlerini aşan ve örten bir kapris ve sorumsuzlukla hareket etmeyi alışkanlık haline getiren ve kaçak güreşmeyi siyasal erdem sanan bolşevik elitin arkasına saklanmayı bırakmalıdırlar. Sahip çıktıkları tarihsel kişiliklerin, sahnelenen oyunda birer başrole sahip olduklarını unutmamalıdırlar.

Bu nedenle, Stalin'in yükselişinde ve kendi ekibini kurmasında "komplo" teorileri üretirken sakin olmakta yarar vardır. 1921'de, daha Lenin'in sağlığında genel sekreterlik görevine Stalin'in, örgütsel mekanizmalarda hakimiyet açısından en az bu makam kadar önemli olan kadrolardan sorumlu MK sekreterliğine Stalin ile uzun yıllar kader ortaklığı yapan Vyaçeslav Molotov'un gelmesi, birbirini kollayan bir ekibin yükselişi olarak değerlendirilse bile, aynı zamanda, bu türden görevleri küçümseyen, örgütsel pratiğin zahmetli yükünü omuzlamaya hiç istekli olmamış kadroların düşüşü biçiminde de algılanabilir. Bu görevi süresince Stalin'in partiye hakim oluşuna büyük katkısı olduğu gerekçesiyle çok eleştirilen Molotov'un, bu görev için biçilmiş kaftan olduğunda, dönemin bütün MK üyelerinin birleştiği unutulmamalıdır![89]

Zaten, Stalin'in yükselişine dair analizlerde, "unutmak" genel bir kuraldır. Lenin hastayken veya ölümünden hemen sonra, henüz siyaset yapma güçleri zirvedeyken, üstelik Lenin'in talihsiz vasiyeti sıcaklığını korurken,

[89] Anılarında Molotov, Lenin'in de kendisindeki bu yetinin farkında olduğunu belirtiyor. Lenin ile Molotov'un kimi toplantılarda Trotskiy'e karşı kumpasa girdiğini de aynı anılardan okuyoruz. (3. Baskıya not)

topu birbirlerine atan Trotskiy, Zinovyev ve Kamenev, sonraları, siyasal meşruiyetlerinin mutlak olarak azaldığı bir dönemde, kendilerini çok kötü durumlara düşüren yöntemlerle, "partiyi yönetmeye adayız" diye ortalığa çıkmışlardır. En kritik MK toplantılarında suskun kalan, "Stalin görevde kalmalıdır" diyen veya asıl tavırlarını komite toplantıları yerine av partilerinde sergileyen bu liderlerin omuzları, büyük bir kuruluş sürecinin sorumluluğunu taşıyabilecek dayanıklılıkta değildi. Komünist gelenek, Stalin'in partide mutlak bir otorite haline gelmesini onun kişiliğiyle açıklayacağına, bolşevik hareketin neden yıllarca bir Lenin tembelliğine girerek, önderlerini bu kadar yalnız bıraktığını araştırmalıdır.

Stalin'i öne çıkaran, bolşevizmin ve Rus toplumunun her zaman karizmatik bir lidere duyduğu gereksinimdir.

Ölümüyle birlikte Lenin'in mitleştirilmesinin nedeni, biraz da bu gereksinimdir. Geri Rus toplumunun beklenti ve özlemleri mitleştirmeye çanak tutarken, Stalin, kendisinin yetersiz kalacağı tarihsel bir sorumluluğu, büyük önderin kalıcı ve dokunulmaz varlığına yaslanarak üstlenmiştir:

> "Lenin, 12 Ocak 1924'te ölünce, Stalin cenaze törenini üzerine aldı ve tabutu taşıyanlardan biriydi. Lenin'in dul eşi ile öteki Bolşevik ileri gelenlerin itirazlarına karşın Kızıl Meydan'daki mozoleyi hazırlattı. Burada Lenin'in alçakgönüllülüğü ile sadeliğinden ayrıldı ama, büyük kesimi hâlâ köylü olan Rus halkının, bir mabet ve 'bozulmayan tene sahip bir aziz' tarafından nasıl duygulanabileceğini Avrupalılaşmış Bolşeviklerden daha iyi anladığını da göstermiş oldu." [90]

Lenin'in mitleştirilmesi, uluslararası komünist harekette daha sonra tekrar karşılaştığımız mekanizmaların ürünü. Belki bir başlangıç, belki çok etkili araçlar kullanıldığı için en acımasız olanı, ama yine bu gelenekte daha sonra karşılaşılan örneklere göre elbette en "meşru" olanı...

Stalin, Mao, Kim Il Sung, hatta Che'nin mitleştirme girişimleri ile Lenin'inki arasında önemli ayrımlar var. İşçi sınıfı hareketine adı Marx ile birlikte anılmayı hak edecek kadar değerli katkılarda bulunan bir ihti-

[90] Anna L. STRONG, a.g.y., s. 29.

lalcinin, genç ve çalkantılı komünist partilerine, Üçüncü Enternasyonal'e yalnız kuramsal açıdan değil, fizik varlığıyla da miras kalması, bekçilik etmesidir Lenin'in mit haline gelmesi. Belki bu mitleşme, liderlerin sağlığında heykellerinin dikildiği, madalyadan insanların bellerinin büküldüğü, apolet şatafatının devrimcilik gururunu gölgelediği arızalarla dolu bir tarihin başlangıcı da oldu. Ama Lenin efsanesi, insanlığın kurtuluş kavgasını veren on milyonların, emperyalist yalan makineleri karşısında mücadeleye bir-sıfır yenik başlamasının önüne geçti. Okuma yazma bilmeyen mujiğin tanrıyı yeryüzüne indirmesi, gerçekten önemliydi...

Asıl sorun, bir diğer tanrının, "para"nın, yeryüzünden defedilememesi!

Stalin'in, hemen ölümünden itibaren Lenin'e dokunulmazlık ve yücelik kazandırma girişimine, bir başka süreç daha eşlik etti. Önderin kaybından sonra, partide "Lenin kaydı" dönemi başlatılmıştı. Devrimden sonra "çıkarcılar ve bozguncular"dan temizlenen parti, bu kez kapılarını açma yoluna gidiyordu. Stalin'in muhalifleri, "Parti'ye" sloganıyla süren bu kampanyanın kendi altlarındaki toprağı kaydırmakta olduğunu sonradan fark ettiler:

> "Bu manevranın siyasal amacı, devrimci öncüleri, tecrübesiz, bağımsızlıktan yoksun ve bir o kadar da otoriteye boyun eğme alışkanlığına sahip olan bir insan hammaddesi içinde eritmekti." [91]

Stalin'in partinin kapılarını açmadaki tez canlılığının, Lenin'in yokluğunda iç konsolidasyon açısından artık güvenilmez hale gelen ve sosyalist kuruluş hakkında düşünceleri bulanıklaşmakta olan parti liderliği üzerinde basınç yaratmayı amaçladığı çok açık. Ek olarak, partinin toplumsal tabanını kuvvetlendirmek gibi, o dönem, diğer bolşevik liderlerin de kabul ettiği bir ihtiyaç vardı ortada. Kampanya sonucunda parti standartlarında belli bir düşüş yaşandığı doğruydu. Ancak, yaşanan bir başka şey, partinin geleceğe daha fazla güvenle bakan, yaşamla ilişkiyi teoriden çok pratikte kuran bir toplumsal tabana da kaydığıdır...

1920'lerin Sovyet Rusyası'nda, ihtiyaç duyulan bir partidir bu... Doğrudur-yanlıştır, tartışılır. Ama, ömürlerini Stalin'e karşı "taban inisiyatifi" geliştirmeye adayanların, partinin sıra neferlerine bu kadar kü-

[91] Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan Devrim", Yazın yayınları, 1991, çev: A. Ortaç, s. 77.

çümseyerek bakmalarını anlamak güçtür. Bolşevik Parti'nin tarihindeki üç anlamlı büyüme döneminden biridir bu. Biri 1905'e, diğeri muzaffer Ekim ihtilaline, sonuncusu 1941'de Alman faşizminin sosyalizm topraklarına saldırmasına denk düşmüştür. Tümünün tarihsel değeri vardır, tümü partinin somut görevler karşısında gücünü artırmıştır. Lenin'in ölümünden sonraki genişleme de partinin kuruluşa önderlik etmesi için gerekli toplumsal kaynaklarla buluşması olarak değerlendirilmelidir. SBKP'yi daha sonra 20 milyona dayanan üye yapısıyla hantallaştıran, bu sıçramalar değil, kadroları sürekli politize edecek bir iç dinamiğin yakalanamamış olması ve partizan olmayan (ve olamayacak) bir nüfusun partinin içine çekilmesidir.

"Lenin kayıtları" adı verilen bu kampanyaların leninizmin ruhuna aykırı olduğu[92] da ileri sürülemez. Leninizmin genişleme ve içe kapanma açısından uçlarda gezinen bir tarihi olmuştur ve "parti, işçi sınıfı tarafından mekanik bir biçimde şişirilmemeli" uyarısı, tek başına Vladimir İlyiç'i tarif etmemektedir.

Ancak, Lenin'in bir başka uyarısı vardır ki, ne kadar yaşamsal bir sıkıntıya işaret ettiği ölümünden sonra anlaşılmıştır:

> "... Parti'nin proleter siyaseti onun üye bileşimi tarafından değil, Parti'nin eski tüfekleri diye adlandırılabilecek küçük grubun bütüncül prestiji tarafından belirlenmektedir. (...) Bu grubun içindeki küçücük bir çelişki, bu prestiji ortadan kaldırmasa bile, grubun siyaseti belirleme gücünü elinden almaya yetecektir." [93]

Daha Lenin'in sağlığında, eski tüfekler arasındaki çelişkiler, bu öngörüyü haklı çıkaracak boyutlara ulaşmıştı. Zaten Lenin döneminde bolşevizmin iç gerilimlerden arınmış olmadığı açıktı; üstelik, Lenin'in kendisi gerilimlerin tarafı durumundaydı. Geçmişe doğru gittiğimizde de, gerilimlerden beslenen, siyasal enerji çıkaran bir siyasi hareketle karşılaşıyoruz.

Bolşevizmin tarihi, 1922'ye kadar, büyük ölçüde Lenin'in tarihidir.

Bu nedenle, Lenin'in uyarısındaki telaşı anlamak için Lenin'in ha-

[92] Roy MEDVEDEV, "Stalinism" (editör Robert C. Tucker), Norton and Company, 1977, s. 206.

[93] Vladimir İlyiç LENİN, "Collected Works", Progress Publishers, 1977, cilt 33, s. 257.

reketteki özel rolünü kavramak dışında bir seçeneğimiz yok. "*Ne Yapmalı*"cılar *Kitabı*'nda değindiğim gibi, eğer ortada eski tüfeklerin sarsılmaz bir prestiji varsa, bu, aralarındaki her türden gerilimi bastıran bir faktör olarak Vladimir İlyiç'e sahip olmalarından kaynaklanıyordu. Bolşevizme yakıştırılan iç disiplin ve sadakati sağlayan tutkal, her şeyden önce bizzat Lenin'in kendisiydi.

Lenin öldüğünde bu tutkal büyük ölçüde etkisini yitirdi. Burada soru şudur: Devrim öncesinde ve iktidarın ilk seferberlik döneminde etkili olan bu tutkal, yeni dönemde zaten kaçınılmaz olarak işlevini yitirmeyecek miydi? Bu sorudan, "Lenin yaşasaydı" fantezisini dışarıda bırakırsak (ki, Lenin'in aktif siyaset yapabileceği her yılın Sovyet emekçilerinin kazanç hanesine yazılacağından kimse kuşku duymamalıdır), daha uzun erimli projelere yaslanılması gereken bir kuruluş sürecinde, parti içi çelişkilerin tolere edilebilmesinin daha zor olduğu yanıtını çıkarmak gerekir. Muhalefette konumlanan devrimci bir parti ile, toplumsal düzeni, yaşamın kendisini değiştirmek gayretindeki bir iktidar partisi arasındaki ayrım, ciddiye alınmalıdır.

Devrim öncesindeki tartışmalarda da tarihsel bir süreklilik görmek, tek tek bolşeviklerin kendileriyle tutarlı konumlanışlar içinde olduğunu hissetmek mümkündür. Ancak, 1903-1917 yılları arasında bolşevikler arasındaki ayrımları zaman zaman geri plana iten, zaman zaman unutturan nesnel altüst oluşlar yaşandığı unutulmamalıdır. 1905 Devrimi, 1902-1903 yılının hummalı tartışmalarından sonra, bırakalım Lenin ve arkadaşlarını, menşevikleri bile yepyeni bir ortama sürüklemiş, bir-iki yıl önceki ayrım ve küskünlüklerin çoğu unutulmuştur (veya uykuya yatırılmıştır). Buna benzer sayısız örnek bulup çıkartabiliriz.

Devrim öncesinde muktedir değilseniz, geride bıraktığınız her tartışmada arızi bir yan, çocukça taraflaşmalar ya da iyi düşünülmemiş aforizmler bulabilirsiniz.

Oysa iktidar farklıdır. Özellikle 1919'dan itibaren Sovyet Rusya'nın kaderini belirleyecek tartışmalar, her biri geleceğe büyük bir miras devreden adımlara ilişkin olduğu için, siyasal yaşamda derin izler bırakmışlardır. Lenin'in yokluğunda parti içinde fırtınalar yaratan planlama, kolektivizasyon, endüstrileşme gibi gündemler, kalıcı bölünmelere yol açacak

kadar derin konulardır. Bu nedenle, bazı yazarların, Lenin yaşasaydı fark etmezdi, parti yine de bölünürdü vurgusuna katılmamak elde değildir.[94]

1920'lerdeki iç hesaplaşma, çoğu ertelenmiş veya uykuya yatırılmış küçük birikimlerin, can alıcı başlıkların tetiklemesiyle harekete geçmesi sonucu ortaya çıkmış ve yatıştırılması olanaksız bir evreye girmiştir.

Bu anlamda, partinin Stalin'in denetimine geçiş sürecini, bir tür "bilek güreşi" olarak algılama eğiliminde olanlar yanılıyorlar. Bolşevik Parti, kendisine en uygun yolu ve liderliği seçti...

Hasımları, çoğu kez, Stalin'in veya kendi adlandırmalarıyla stalinizmin bolşevik mirasla olan köklü bağlarını kabul ettiler. Onlara göre bolşevizmden miras olarak karmaşık bir yapı kalmıştı. Stalinizm, trajik biçimde bu mirasın en kötü yönlerinin bir bileşkesiydi:

> "Çoğu kez 'stalinizmin tohumlarının başlangıcından itibaren bolşevizme içkin olduğu' söylenir. Buna bir itirazım yok. Ama, bolşevizm, ilk muzaffer devrimin ilk yıllarındaki coşkuyu yaşayanların unutmaması gereken başka tohumlar da -çok sayıda başka tohum- da taşımıştı." [95]

Serge'ye Şubat 1939'da söylediklerinden dolayı hak vermek mümkün. Ancak bu, sosyalist kuruluşun, kendisine bolşevik mirasın en uygun ve mümkün olan tek "tohum"u seçtiği gerçeğini değiştirmiyor. Bu gerçeğin altında yatan onca siyasi ve teorik ayrım, bize bolşevizmin 1920'lerdeki iç hesaplaşmalarındaki devrimci bağlanma problematiğini unutturmamalı. Bolşevizmin 1920'lerin başındaki önder kadroları arasındaki büyük ihtilalcilerin önemli bir bölümü, sabırlı ve uzun soluklu bir sosyalist kuruluşa uygun karakterde değildi. İddiada öznellik yok; bolşevik kadrolar arasındaki bu farklılaşmayı görenler arasında, farklılaşmanın sonuçlarından hiç memnun olmayanlar da var:

> "Ancak teorisyenlerin öngörülerinden daha trajik ve acılı olan olayların akışı Rakovsky, Krestinsky, Serebryakov, Preobrazhensky, Makharadze ve Troçki gibilerinin değil de Ordhonikidze,

[94] Philip CORRIGAN ve diğerleri, a.g.y., s. 81

[95] Viktor Serge'den aktaran a.g.y., s. 86.

> Kaganovich, Molotov, Kuibyshev ya da Stalin tipi eylem adamlarının egemen olmasına yol açtı.(...) Isaac Deutscher Bolşevikler arasında, rüyaya bağlı kalanlar ve iktidarla daha çok ilgilenenler diye bir ayrım öneriyor." [96]

Bütün bunları birleştirdiğimizde, partide Stalin'in otoritesinin varlığını hissettirmesini sağlayan mekanizma açığa çıkıyor. Devrimin ilk yıllarında özgüveni pekişmiş Rus proletaryasının fiziksel olarak güç yitirmesi ve politik belirsizlikler nedeniyle bu güvenin zaman zaman yıkıcı bir rol oynaması (acelecilikler, kaos, yağma hareketleri, bozgunculuk vs.), bolşevik önderliğin ortaya çıkan boşluğu kapatmak için büyük bir gayret harcamasına neden oluyor. İktidarın maddi dayanağı olan işçi sovyetlerinin bu boşluktaki rolü hesaba katılırsa, devrimden hemen iki-üç yıl sonra parti yönetiminin ipleri elinde toplaması ve devlet düzenini tesis etme konusunda olağanüstü bir çaba göstermesinin belli bir rasyonalliği olduğu anlaşılır. Ancak, karar süreçlerinin hiyerarşinin tepe noktalarına doğru çekilmesi, zaten ciddi ayrımlarla malul bolşevik önderliğin iç hesaplaşmasını kaçınılmaz olarak hızlandırmıştır. İktidarda olan, yani temel ve neredeyse tek otorite olan partide, dar alanda, otorite merkezli bir sürtüşme ortaya çıkmıştır.

Lenin'in sağlığında bolşeviklerin kendi otoritelerini artırmalarına yönelik ciddi bir itiraz, "Sol Muhalefet"in bolşevik ayakları sayılmazsa, pek yoktur. Troçkistler bu durumu daha sonra şöyle açıklamışlardır: Lenin'in bolşevik önderliğin otoritesini artırma çabaları, işçi sınıfının fiziksel zayıflığı nedeniyle ortaya çıkmış geçici bir önlemdi. Onlara göre, bu geçici önlemden bürokratlaşma ve yozlaşma türedi.

Kendileri açısından tutarlı olan bu yaklaşımın, aynı zamanda tarihsel açıdan Stalin dönemini meşrulaştırdığının bilmiyoruz farkındalar mı? Çünkü, yine muhaliflerinin iddiasına göre Stalin, bolşevizmin önderliğindeki yerini sağlamlaştırırken, tabandaki işçilerin naif, plebyen duygularını harekete geçirmişti! Nitekim 1924-27 arasındaki mücadelede, troçkizmin asıl gücünü hiyerarşinin yukarıdaki kısımlarından aldığı kolayca görülür. O halde, Stalin'in gücü, bolşevizmin bir vakit mutlaka yeniden tesis etmesi gerekecek olan, taban-tavan uyumunu sağlamış olmaktan

[96] Moshe LEWIN, "Lenin'in Son Mücadelesi", Mer yayınları, 1992, çev: Seyfi Öngider, s. 61.

gelmektedir. Bu uyumu sosyalist kuruluşun zahmetli dönemeçlerini alırken sağlayan bir önderliğin tarihsel meşruiyetini, kim, hangi argümanla tartışabilir?

IX
Bir vasiyet ve...
Bir devrimcinin kişiliği

Bu çalışmanın bazı bölümlerine temel teşkil eden yazılar, daha önce Gelenek dergisinde yayımlanmıştı. Bunlar içinde yazarken en fazla zorlandığım, belki de kuramsal açıdan en az önemli olanıydı. Lenin'in vasiyetine değiniyor ve bu vasiyetin Bolşevik Parti açısından son kertede bir talihsizlik olduğundan söz ediyordum. Beni zorlayan, o ana kadar Stalin karşıtlarının didik didik ettiği, türlü rivayetlere dayandırarak süslediği, kimi zaman ise tahrif ettiği bir tarihi belge konusunda "öznel" bir yaklaşım geliştirmek konusunda tereddüt etmemdi. Nihayetinde, ortada bir vasiyet vardı ve bir marksist için yapılacak ilk iş, doğrudan vasiyetin meramını kavramaktı. Ondan sonra, hangi koşulların Lenin'i bu metni kaleme almaya ittiği üzerinde durulabilirdi.

Meram açık. Ancak, Lenin'in bu düşünceleri parti yönetimine sunmaya karar verişini etkileyen nedenler, bir dizi gerekçeyle kenara itildi. Her şeyden önce, bolşevik liderin neredeyse son çalışmasıydı bu. Kısacası, yazarına, pratik veya teorik araçlarla, bir "düzeltme hakkı" tanımıyordu vasiyet. Ayrıca, vasiyet sonrasında, parti, soluk almaksızın vasiyete konu olan iç bölünme sürecine girivermişti. Dolayısıyla, Lenin'in yazdıklarının doğrudan ve tek muhatabı olan bolşevik liderler, bu belgeye dair kolektif bir kavrayışın ortaya çıkması için gerekli zamana sahip olamadılar. Sonuçta herkes bildiği gibi kullandı Lenin'in vasiyetini. Ve herkes bildiğini yaptı...

Bu nedenle, Lenin'in vasiyetinin oluşum sürecine ilişkin söylenenlerin,

aşırı ölçüde öznel yaklaşımların basıncını yansıtması kaçınılmaz hale gelmektedir. Ben bütün bunlardan, olabildiğince nesnel ve bütünlüklü bir sonuca ulaşmak yerine, tartışmalar sırasında genellikle ihmal edilen bir olguya, Stalin ile Krupskaya arasındaki soğukluğa dikkat çekmek istedim. Bu soğukluk, Krupskaya'nın parti içi mücadelede Trotskiy ile birlikte davranmasına kadar varmış, Stalin büyük bir olasılıkla "Lenin'in karısı ile karşı karşıya gelmeme" titizliğiyle bu birlikteliği çözmek için büyük bir gayret göstermiş ve sonuçta 1927'de Krupskaya'yı yanına çekmişti.

Bu durumda vasiyete ilişkin söylediklerimin az buz değil, bir hayli öznel olduğunu kabul ediyorum. Bazı dostlarımın "tarihsel bir metni bu şekilde ele almak ne kadar doğru" biçimindeki itirazlarını da anlıyorum. Ancak, tarihsel kişilikler, tarihsel olmanın yanında birer kişidirler de. Ve tarihin bazı kesitlerini bu kişilerden ayırmak oldukça zordur.

Lenin'in onca yıllık onurlu mücadelesinin son kesitlerinde yoğunlaşan parti içi mücadeleye bakışında, bir insan olarak Lenin'i hesaba katmazsak yanılırız. İnsanı bütünüyle göz ardı etmek, genel olarak yanıltıcıdır; bu bir... İki, Lenin hep yapabilendir, söz ile eylemi birleştirmekte eşsiz bir iradeye sahiptir. Lenin'in bu iradeye sahip olmadığı (olamayacağı) belki de tek metin, vasiyetidir. Bu anlamda, insan olarak Lenin'i hesaba katmayan değerlendirmeler, vasiyet söz konusu olduğunda iki kez yanıltıcıdır.

Buradan baktığımızda ne görüyoruz bu vasiyette?

Troçkizmin ve genel olarak yeni solun akademik düzeyine yakışmayacak kadar sığ bir mantıkla kurcalanan bu vasiyet, Bolşevik Parti tarihinin en ilginç ve üzerinde en fazla spekülasyon yapılan kesitlerinden birinde ortaya çıktı. Lenin'i bu mektubu yazmaya iten nedenler mutlaka ciddiye alınmalı. Dahası, bolşevizmin tarihindeki vazgeçilmez yeri nedeniyle, Lenin'in yaşamının son döneminde parti içi bir değerlendirme yapması doğal karşılanmalı. Ancak, komünistler siyasal vasiyet bırakamazlar. Komünistlerin düşünce ve eylemlerinden başka siyasal vasiyetleri olamaz. Hele hele Lenin'inki gibi, işleri iyice arapsaçına çeviren bir belge, parti yaşantısına bir katkı olarak değerlendirilemez.

Lenin, bu vasiyeti yazarak, eylemleri ve sonraki düşünsel üretkenliğiyle sürekli olarak denetlediği ciltler dolusu eserini, yol arkadaşlarına umutsuz bir seslenişle noktalamıştır.

Gelişmeleri hasta yatağında takip etmeye çalışan, yaşamı boyunca her daim aktif rol oynamaya alıştığı için müdahale edememenin yarattığı gerginliği üzerinden atamayan büyük ihtilalcinin, parti önderliğinin eline bıraktığı bir bombadır bu.

Yaklaşımım, vasiyetin içeriğinden kaynaklanmıyor. Nihayetinde vasiyet, Stalin açısından son derece ağır olmakla birlikte, dönemin bolşevik ileri gelenleri arasında kimsenin kendine yontamayacağı kadar acımasız.

O halde, Lenin'i MK için bu kadar umutsuz bir metin yazmaya iten faktörleri bulup çıkarmak daha önemli olsa gerek...

Lenin'in 1922'den itibaren parti yaşantısı önce zayıflıyor, sonra kesiliyor. Bu dönem boyunca, doktorlar, MK toplantılarına katılmasını, kendini yormasını, hatta kimi zaman rapor okumasını yasaklıyorlar. Sağlığıyla yakından ilgilenen doktorlar ve çalışmalarına yardımcı olan sekreterler dışında, sürekli bir diyalog ortamı hiç bulamıyor. Zaman zaman önde gelen bolşevikleri yanına çağırarak onlarla konuşuyor, ama çoğunlukla yazışma yolu tercih ediliyor.

Doğal olarak bir de yoldaşı, can dostu, yaşam arkadaşı, karısı Krupskaya var.

Krupskaya, partinin çok zor sınavlarından alnı ak çıkmış ve Lenin'e yaşamı boyunca büyük yardımlarda bulunmuş bir komünist. Bundan kimse kuşku duyamaz. Ne ki, bolşevik hareketin yapısında Lenin'e düşen ağır ve ayrıcalıklı yük, birçok durumda Krupskaya'yı da bu yükün tanıklığına çekiyor. Önemli yönetsel görevler üstlenmekle birlikte, partinin merkezi karar süreçlerinde kişisel rengi çok fazla hissedilmeyen Krupskaya, zaman zaman kendini can alıcı tartışmaların içinde buluyor, zaman zaman Lenin'in yalnızca kendine açtığı bilgi veya sezgilere "kara kutu" oluyor.

Krupskaya'nın bu türden roller üstlenmesi kaçınılmaz olduğu gibi, Lenin'in siyasal yaşantısını kolaylaştırdığı sürece gereklidir de. (Bir parantez açarak, burada inanmış bir partili ve komünist olarak Nadejda Krupskaya'dan değil, Lenin ve Krupskaya'dan bahsettiğimi ve bir komünistin kendi siyasal kimliğini hafife almak amacını taşımadığımı hatırlatmak istiyorum.)

Lenin'in parti bağlantılarının zayıfladığı bir dönemde Krupskaya'nın ne kadar önemli bir görev üstlendiği hiç tartışılmaz. 1922-24 döneminde Lenin'in gözü ve kulağı, Krupskaya'dır. Ve hiç kuşku yok, bu göz ve ku-

lak, herkesinki kadar özneldir.

Bu öznellik, "Stalin'e soğukluğu" da içermektedir. Tarih ve anı kitaplarında, Stalin ile Krupskaya'nın yıldızının hiç barışmadığına dair bir sürü ipucu bulunur. Zaten bu mümkün de değildir. Parti kariyerlerini değişik ortamlarda yapan iki yoldaşın, insanlar arası ilişkiye yaklaşımlarının ne kadar farklı olduğu, yazılı eserlerinden bile hemen anlaşılmaktadır. Krupskaya için Stalin fazla değerli değilken, Stalin için de Krupskaya fazla önemli değildir. [97]

Bir bakıma Krupskaya, kendisi öyle olmamakla birlikte, Deutscher'in "rüyaya bağlı kalanlar" dediği kesime daha yakındır.

1922 sonrasında olanlar, Krupskaya'nın Stalin'den kurtulmak konusunda son derece hevesli olduğunu göstermektedir. Bu heves, Lenin'in gözü ve kulağı olmanın yanı sıra sözcülüğünü ve diplomatlığını da üstlenmesine neden olmuştur. Ve Stalin ile Krupskaya arasında, birinin Lenin'i diğerinden uzak tutmak konusunda büyük bir mücadele başlamıştır. Biri, Lenin'in yaşamını paylaştığı ve en fazla güvendiği insandır. Diğeri, kendi yokluğunda partinin en üst sorumlu mevkiinde olan, yıllardır hep aynı örgütte ve aynı çizgide yoldaşlık ettiği, dolayısıyla kâğıt üzerinde en fazla güvenmesi gereken insandır. Üstüne üstlük, Stalin, parti yönetimi tarafından, Lenin'in sağlığıyla yakından ilgilenmekle görevlendirilmiştir.

Bilindiği gibi, bu kesitin en fazla öne çıkan tartışması, "Gürcü sorunu"dur. Bu sorun, başka konularla yakından ilgili olduğu için, bir altbaşlık olarak görülüp küçümsenemez. Ancak yine de, üstelik kesinlikle haklı olmasına rağmen, Stalin'in (başka konular yerine) başına en büyük çorabı Gürcistan sorunundaki tutumunun örmesi ilginçtir.

İlginçliği doğuran ve konuyu büyüten, bu tutumun Lenin'e aktarılmasındaki muazzam ısrar ve yoğunluktur. Stalin ve Ordhonikidze tarafından sert eleştirilere uğrayan ve görevden alınan Gürcü komünistler ve hatta menşeviklerin bütün şikâyetleri, Lenin'in hasta yatağına ulaşmış, devrimin önderi, doğru politikaların akıldışı uygulamalarını (hızlı tasfiyeler, merkez yöneticilerin işi yerel yöneticilere tokat atmaya kadar var-

[97] Bolşevik liderlerin özel yaşantılarının pürüzsüz olması düşünülemez bile (eğer pürüzsüz bir özel yaşam bir yerlerde var ise). Mücadelenin hoyratlığı içinde kimsenin bir ötekinin karısına fazla saygı duymadığı anlaşılıyor, birbirlerine ne kadar saygı duyduklarını ise şimdilik tartışmak istemiyorum! (3. Baskıya not)

dırınaları vs.) okuduğunda çileden çıkmıştır. Bütün raporların Lenin'e ulaşmasında Krupskaya'nın özel bir çaba gösterdiği açıktır ve kimse bu nedenle onu suçlayamaz. Ancak Krupskaya, bunun ötesinde bir gayretkeşlik göstermiş ve politik açıdan sicilleri son derece bozuk MK üyeleri ile yakışıksız kulis faaliyetlerine başlamıştır:

> "6 Mart'ta Krupskaya, Kamenev'e, Lenin'in 'Stalin'i politik olarak ezmeyi' kararlaştırdığını anlatmıştı. Ertesi gün, 7 Mart'ta, yeni bir damar sertliği krizi Lenin'in aktif yaşamını bitirdi. Politik ölümü Stalin'in kariyerini kurtarırken, Leninizmin de mahvolması anlamına geliyordu." [98]

Yukarıdaki anekdot, başka yazarlar tarafından da aktarılmaktadır. Krupskaya'nın bu türden diyaloglar içinde olduğu son derece açık. Stalin'e bir dizi nedenle kızgın olan Lenin'in öfkesinde, Krupskaya'nın tercihlerinin, belirleyici olmamakla birlikte, ciddi bir payı vardır.

Bilindiği gibi, Lenin'in vasiyetine "Stalin'in mümkünse Genel Sekreterlik görevinden alınması" isteği, sonradan, Gürcü sorunu iyice dallanıp budaklanınca eklenmiştir. Ancak bu oldukça önemli ekin kaynağında başka bir olay daha yatmaktadır: Stalin ile Krupskaya arasında geçen tatsız görüşme. Daha doğrusu, Stalin'in Krupskaya'ya hakareti...

Bu konuda bir sürü "anı" var. Bunlardan çıkan sonuç şu: Lenin'in gözünün ve kulağının yalnızca belli bir doğrultuda bakmasına ve işitmesine içerleyen Stalin, Krupskaya'ya sinirlenerek, son derece ağır sözler sarf etmiştir. Bazı yazarlar, bu olayın Lenin'e yansıtılmadığını ileri sürmektedir. Oysa, birçok tarihçi, Lenin'in Stalin'e "karıma yapılan hakaret bana yapılmış sayılır" notunu gönderdiğini yazmaktadır. Ve işin ilginci, Stalin'in "özür" mektubunun Lenin'e ulaşmamış olması olasılığından da söz edilmektedir. Bu durumda, Lenin'in vasiyetinde Stalin'in kabalığına ilişkin vurguların, Krupskaya ile arasında geçen olayın en azından izlerini taşıdığını görmek gerekir.

Lenin'in vasiyeti, aşırı duyarlı bir insanın olaylara müdahale etmek için bulduğu bir araçtır. Ancak işe yaramamış, kimseyi memnun etmemiş ve

---

[98] Marcel LIEBMAN, "Lenin Döneminde Leninizm II", Belge yayınları, 1992, çev: Osman Akınhay, s. 303.

parti içindeki doğal mekanizmaları bir kenara attığı için problem yaratmıştır.

Evet, kimseyi memnun etmemiştir:

> "Stalin'i, Troçki ile birlikte, önde gelen iki liderden biri olarak değerlendirmesi, ülkeyi hayrete düşürmeye yeterliydi. Lenin'in bu yaklaşımı Troçki'yi incitirken, aynı zamanda, gelecekteki triumvira içinde, birkaç yıl süreyle en güçlü olduklarına inanan Kamenev ve Zinoviev için de, hoş olmayan bir sürpriz oldu." [99]

Vasiyetin birkaç versiyonunu ve vasiyet hakkında yapılan yüzlerce yorumu okuyan biri olarak, kendini Lenin okuluna bağlı hisseden hiçbir marksistin, kendi çizgisi adına bu vasiyetten "zafer" çıkaramayacağını rahatlıkla söyleyebilirim. Önemli bolşevik liderlerin tamamına eleştiri ve kuşku ile yaklaşan, olumlamalarını bile negatif bir çerçeveye oturtan bu vasiyetin "Stalin'in işini bitirdiği", "Trotskiy'i ve Buharin'i yücelttiği" iddiaları fazlasıyla zorlamadır. Eğer, bir zafer tarif ediliyorsa, neden Trotskiy ve diğer muhalifler, bu zafere son noktayı koyamadılar ve neden Stalin görevde kaldı?

Bu soruya genellikle şu ortak yanıt verilir: Önde gelen bolşeviklerin birbirleriyle olan rekabet duyguları, Stalin'in bir süre daha genel sekreterlik görevinde kalmasına dair bir mutabakat yaratmıştır!

Hangi komünist değer, hangi siyasal etik, hangi liderlik anlayışı, bu derece kokuşmuş bir davranışı mazur gösterebilir? Eğer daha sonra partiden atılan bu kişiler, gerçekten de partinin kaderini Bizans entrikalarının ürünü davranışlarla belirlemeye kalkmışlarsa, tarihin seçiciliğine biraz daha fazla güvenmemiz gerekiyor.

Bu çalışmanın bazı bölümlerinde, yukarıda sözünü ettiğim çürümenin uç örneklerine, bu 1930'larda aldığı garip biçimlere yer veriyorum. Şimdilik, sonuçlardan birini zikretmek istiyorum: Partide yaşanan kanlı tasfiye operasyonları ilkel, kaba ve ölçüsüzdür. Ama bu tasfiye operasyonlarına muhatap olan eski bolşeviklerin 1924-37 arasındaki siyasal yaşamlarındaki tutarsızlıklar da ölçüsüzdür. Bu tutarsızlık, onursuzlukla pekiştirilmiştir.

[99] Moshe LEWİN, a.g.y., s. 75.

Onursuzluğun boyutlarını, Stalin'e olan düşmanlığını ancak o öldükten sonra ortaya dökebilen bir parti yöneticisinden, Anastas Mikoyan'dan dinleyelim. Mikoyan, vasiyete rağmen Stalin'in politbüro tarafından görevden alınmamasını, bakın nasıl açıklıyor:

> "Politbüro'nun bu önerisinin, var olan çelişkileri ve her şeyden önce Zinovyev, Kamanyev, Buharin, Rikov ve ötekilerin Troçki'nin rolünün artmasından duydukları endişeyi yansıttığı gibi bir izlenim edindim. Bu öneri Lenin'in vasiyetini yerine getirmekten vazgeçilmesi eğilimini de taşıyordu."
> (...)
> "Lenin'in 'Kongre'ye Mektup' adlı yazısı bütün delegasyonlarda okundu ve tartışıldı. Bütün delegasyonlar Stalin'in Merkez Komitesi Genel Sekreterliği görevinde bırakılması konusunda görüş belirttiler. Bu kararı neye dayanarak almıştık? Merkez Komitesi'nin çoğunluğunun Troçki ve taraftarlarına karşı ilk sert mücadelesi gözler önünde olmuştu. Stalin bu mücadele içinde önemli bir görev yerine getirmişti. Yola nasıl devam etmemiz gerektiğine ilişkin leninci görüşü ustaca ve etkileyici kanıtlarıyla savunmuştu. Ayrıca kongre delegeleri, Stalin'in MK Genel Sekreterliği için adaylığına, her ne kadar aralarında Troçki, Kamanyev ve Zinovyev gibi Lenin'in ölümünden sonra parti yönetiminde 'başroller' talep edenler ya da Buharin ve Rikov gibi hatırı sayılır yoldaşlar bulunsa da, Politbüro üyelerinin hiçbirinin karşı çıkamayacağı gerçeğinden de kopamazlardı." [100]

Yani, herkes Stalin'den şikâyetçidir ama hiç kimse onun yerine geçme cesaretini gösterememektedir. Zaten Lenin de onun yerine somut bir isim önermemiştir, Stalin'in bu görevi bırakmasını talep eden tek kişi, Stalin'dir!

Tıpkı, 1927'de olduğu gibi...

Daha önce bu görevde kalmasını gerektiren koşulların ortadan kalktığını, muhalefetin tasfiye edildiğini vurgulayan Stalin, Merkez Komitesi'ne "artık Lenin'in emirlerini hayata geçirme zamanı geldi" diye seslenmiştir:

---

[100] Anastas MİKOYAN, "Devrim Devrim Diye Diye" (editör: Tarık Demirkan) içinde, Amaç yayınları, 1989, s. 38.

> "Bu nedenle, toplantıdan beni genel sekreterlik görevinden almasını talep ediyorum. Yoldaşlar, size temin ederim ki, parti bundan ancak yarar görecektir." [101]

Aralık 1927'deki bu MK toplantısında, Stalin'in görevden alınması konusunda tek bir kişi olumlu oy kullanıyor. Bu oyun sahibi, önerinin de sahibidir...

Stalin, kestaneleri ateşten almak için elini kullanma cesaretini gösteren tek bolşevik olmuştur. Ne yazık ki, muhaliflerin payına, birbirleriyle güvenilmez ittifaklar yapmak, (Trotskiy dışında) üçer dörder kez özeleştiri vererek partiden aflarını istemek, "biz ne olacağız" sorusunu "parti ve ülke ne olacak" sorusunun önüne geçirmek düşmüştür

Bu koşullarda partinin tarihine bakarken, Stalin'in yönetme tarzı kadar, muhaliflerin karakter özelliklerinin de üzerinde durmak gerekir.

1924 sonrasında parti içi mücadelede birinci sınıf iddialar taşıyan Trotskiy, Buharin, Kamenev ve Zinovyev, bunların yakın arkadaşları, devrime büyük emekleri geçen insanlardır. Ama bunlar ne kişilik, ne cesaret, ne de politik perspektif açısından Stalin ve çizgisine alternatif olabilmişlerdir. Fiziksel yaşamlarındaki acı sonu hak etmemekle birlikte, elleriyle hazırladıkları siyasal sonları, kendilerine fazlasıyla yakışmaktadır.

Ya Stalin?

Vasiyetin de vurguladığı gibi yoldaşlar arası ilişkilerde hukuk tanımaz, acımasız ve kaba biri midir? Veya vasiyetten devam edersek, Stalin komünist hareketin katlanmaması gereken "suçlu" bir kişilik midir? Eline her fırsat geçtiğinde sosyalist harekette ancak çok zorunlu kalındığında gündeme getirilecek mücadele biçimlerini kişisel bir üslup haline mi getirmiştir?

Bir yoldaşımdan ödünç alıyorum, Stalin tarihin tanık olduğu en tutarlı hümanistlerden biridir. Otoriteye ve parti içi mücadelede sınırsız şiddet kullanımına öykünmek, bütün bunları hafife alarak insanların bam teline basmak değil amacım. Daha sonraki bölümlerde bütün bunlara daha ayrıntılı olarak gireceğim. Ancak, insanlığın tarih öncesine karşı büyük ayaklanmasına derinden inanan bir önderin, marksist yaklaşımlarda bile,

[101] Stalin'den aktaran Roy MEDVEDEV, a.g.y., s. 207.

son tahlilde "kanlı diktatör" olarak tanımlanmasına müsaade edilmemeli. Yine, Stalin'i, "o çelişkili bir tarihsel kişilikti" diyerek (ki, herkes tarihsel açıdan çelişkilidir!) parçalara bölen, "iyi işler yaptı ama kanunsuz bir adamdı, çok suç işledi" türünden, ilk bakışta son derece diyalektik gözüken yaklaşımlara fazla itibar etmememiz gerekiyor.

"Babamın özellikle demokrat olmadığı doğruydu, fakat kendisini asla Tanrı gibi görmedi"[102] diyor kızı Svetlana. Doğal, Svetlana kavrayamamış; Stalin zaten ne tanrı olmak istedi, ne de demokrat...

Anı kitapları, belgeler, bütün yazılanlar, düşmanca bir yaklaşımı peşinen benimsememişlerse eğer, birçok gerçeği ortaya çıkarıyor. Stalin, söylendiği gibi (özellikle) çelişkili bir kişilik değildi. Sosyalist kuruluşun güncel gereksinimleri ile tarihsel hedefleri arasındaki boşluğun kapatılmasında bir önder olarak çok fazla görev üstlendi. Bizzat bu sürecin çelişkilerini güçlü ve sorumlu omuzlarına yükledi. Bahsettiğim boşluk veya çelişkiler, zaman zaman son derece trajik sonuçlar doğrudu; o, bu sonuçların kendisini yıpratmasından hiç korkmadı.

Bu nedenle, sosyalist mücadele tarihimizin en otoriter kişiliklerinden biridir ve otorite düşkünlerine karşı ölçüsüz bir nefretin de sahibidir... "Yüksek görevliler, koruyucularının kumandanları ve generaller dışında kimseyi azarlamazdı"...[103]

Siyasi mücadelede şiddetten hiç uzak duramadı, devrim öncesinde Kafkasya'nın ün salan devrimci "çeteleri"ne fikir babalığı etti, dahası onları yönetti. 1930'larda zengin köylülüğe, ardından sosyalist kuruluşa inançsızlık üreten bolşevik kadrolara yönelen şiddete izin verdi. Bununla birlikte, özellikle devrimin hemen ertesinde, birçok "ölüm cezası" kararına karşı politbüro içindeki tek muhalif de oldu...

Belki yaşarken en fazla yüceltilen komünist haline geldi, ama yaşamı boyunca yağcılara ve dalkavuklara hep kin duydu. Her fırsatta onlardan intikam aldı...

Duyguların adamıydı... Sovyet halklarıyla, emekçilerle yalın bir bağ kurmuştu. Siyaseti ise mümkün olduğunca duygulardan arındırdı. Duygularını çok az insana açtı. Sosyalist kuruluştaki bu mujik ülkesinin

---

[102] Svetlana ALLİLUYEVA, "Mektuplar", Düşün yayınevi, 1988, çev: Kudret Emiroğlu, s. 19.

[103] a.g.y., s. 19

berrak ve anlaşılır hedeflere sahip olması gerektiğine inanmıştı bir kez. Çok sevdiği Varoşilov ve Budyonniy ile odasına kapanıp şarkı söylemekten hiç vazgeçmedi, ama bu duyarlılıklarıyla değil, sarsılmaz iradesiyle anılmak konusunda çok titiz davrandı...

Köklü bir partili aileden gelen karısı intihar ettiğinde, kendisini kimsenin anlamadığını düşündü, bu olay kuşkuculuğunu iyice pekiştirdi. Gerçi, kendisi de kolay anlaşılır biri değildi. Kızı bile onu anlamakta güçlük çekti ve aslında hiç anlamadı. Anlamaması, anlatmasına engel olmadı. Hiç yorum yapmıyorum, buna gerek kalmıyor:

> " 'Şu üstündeki yabancı bir şey mi' diye sorardı. Hayır, Sovyetler Birliği'nde yapılmış dediğimde yüzü ışıldardı. Ben büyüdükten sonra da uzun zaman böyle sürdü. Allah korusun, kazayla parfüm sürmüş olsam, küçümsemeyle kaşlarını çatar, 'şunu sürmekle ne yapıyorsun' diye homurdanırdı." [104]

Anlamayanlar, anlatırken şaşırıyor ve saygı duyuyorlar. Sığınabildikleri tek açıklama, Stalin'in "çelişkili" bir kişiliği olduğu. Bu çelişkiyi de bir garip ifade ediyorlar...

Çelişkili veya daha ötesi şizofrenik olan Stalin mi? Yoksa onu anlayamayan, ya da yabul edemeyenler mi?

"Stalin, utanmasız, sıkılmasız biriydi, ama savaşı kazandı. Zorba ve muhteşem, büyük bir siyasi şefti. Önüne koyduğu hedefi ısrarla kovaladı: Rusya'yı kapitalizme ve emperyalizme direnmeye muktedir büyük bir devlet statüsüne kavuşturmak amacındaydı." [105]

---

[104] a.g.y., s. 93.

[105] Henri LEFEBVRE, Yaşamla Söyleşi, Belge yayınları, 1995, çev: Emirhan Oğuz, s. 44.

X
Destalinizasyonun 2. Savaş Masalı-I
Stalin'e rağmen!

Stalin'in Sovyet halkları nezdindeki büyük prestijini azaltmak için ne yapmak gerekiyordu? Hruşçov, parti içi tasfiyeler ve Moskova yargılamaları konusunda gerçeğin ucundan tutarak kısmi bir başarı elde etmişti. Stalin'in parti hukuğunu çiğnediği ve adil olmayan uygulamalara imza attığı kanaatinin kamuoyuna yerleşmesini sağlamıştı. Ne var ki, işleri arap saçına çeviren bir sorun vardı: Hruşçov, Stalin'in parti içi mücadeledeki siyasi konumlanışını karşısına alamıyordu. Büyük bir pervasızlıkla başlattığı destalinizasyon kampanyasında Trotskiy, Buharin, Kamenev ve Zinovyev ile yan yana düşme olasılığına karşı önlem alma ihtiyacı duyuyor ve son tahlilde Stalin'in meşruiyetini teslim etmiş oluyordu.

Bu nedenle abartılı ve bir bölümü test edilmesi mümkün olmayan öykülerle bezenmiş olan "Stalin'in suçları", Sovyet halklarını sarsmakla birlikte, onların gözünde Stalin'i büsbütün değersizleştirmeye yetmeyecekti...

Stalin'in prestijine darbe vurmak için İkinci Dünya Savaşı yıllarına geri dönmek ve Sovyet liderini o dönemde hırpalamak gerekiyordu. Çünkü faşizme karşı verilen savaş, Stalin'in sosyalizme yürekten bağlı toplumsal kesimlerin dışında kalan nüfus bölümlerindeki itibarını da pekiştirmiş, onu dünyada en sevilen lider konumuna yükseltmişti. Sovyet halklarının ve antifaşist savaşa katılan bütün enternasyonalist güçlerin büyük komutan, generalissimo olarak güven duyduğu bir öndere karşı başlatılacak

kampanyada İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin'in rolünü küçülten, hatta bu rolü olumsuzlaştıran güçlü argümanlara gereksinim vardı.

Kolları sıvadılar... İkinci Dünya Savaşı'nın Stalin'e rağmen kazanıldığını ileri sürdüler. Çarpıtma girişimlerine savaş sırasında işi bir Sovyet yenilgisini arzulamaya kadar vardıran troçkizmden lojistik yardım da geldi. Ancak Hruşçov'un destalinizasyon kampanyalarının en zayıf noktası her şeye rağmen bu konu oldu. Parti içi mücadelenin konspirasyonundan, kan ve kirinden yararlanarak Stalin'i itibarsızlaştırmakta belli mevziler elde eden Nikita Hruşçov'un şansı büyük anayurt savaşında tutmadı. Savaş milyonlarca insanın tanıklığında yaşanan korkunç bir trajediydi ve mızrak hiçbir biçimde çuvala sığmıyordu.

Stalin'in savaş sırasında yıkıcı bir rol üstlendiği tezi pek inandırıcı olamadı...

Ne zaman ki, Garbaçov'un öldürücü dalgası geldi, işte o zaman bu kampanya yeniden devreye sokuldu. Bazı glasnost tarihçilerinin yardımına bu kez uluslararası düşünce üretim merkezleri koştu. Nazi Almanyası'na karşı kazanılan zaferde Sovyet insanının belirleyici rolünün hafızalardan silinmesi globalizm soytarılığı için mutlak bir zorunluluktu. Bu zorunluluk ile Stalin'in aslında beceriksiz ve cahil bir "komutan" olduğunun kanıtlanma ihtiyacı örtüşüyordu.

Konuya ilişkin çok sayıda kitap yayınlandı, belgesel film gösterime sokuldu, yazı dizileri hazırlandı.

Bunlarla neyi kanıtlamaya çalışıyorlardı? Stalin'in milyonlarca Sovyet insanının gereksiz yere ölümüne neden olduğunu, 1939 Alman-Sovyet anlaşmasının hiç de zorunlu olmadığını, Stalin'in yaklaşmakta olan Alman saldırısına ilişkin istihbarata inanmayıp gafil avlandığını, savaşın başında panikleyip kaçtığını, deneyimli komutanları dinlemeyip her konuda tek başına karar verdiğini...

Ayrıntılar da var... Almanya'nın saldırdığı gün baygınlık geçirdiği, askeri haritaların yerine bir küreyi tercih ettiği, savaşın hemen başında "her şey bitti" dediği, ertesi gün "karşı saldırıya geçin, düşmanı kovalayın" diye talimat verdiği...

Ayrıntıların bir bölümünü Hruşçov'dan okuyoruz, sonra onun uydurduğunu birinci derecen tanıklardan okuyoruz! Bir de eski subaylar var... Bir bölümü... Stalin'e rağmen kazandık diyor...

Aslında fazla önem taşımıyor. Bunların tamamının yalanlanması da... Tüm bu anekdotların oturduğu tarihsel çerçevenin ve bu çerçevenin savunucularının tutarsızlığıdır bizi ilgilendirmesi gereken. Öbür türlü, Stalin'in savaşın ilk günü uykudan uyandırıldığında yüzünün sapsarı olup olmadığı, "Lenin'in yarattığı her şey bitti" deyip demediğini araştırabilme şansımız bulunmuyor!

Yine, savaş boyunca Stalin'in milyonlarca askere ağzında piposu, bir küreyi sağ eliyle döndürerek, "şuradan saldırın, şurada savunma hattı kurun" şeklinde emir yağdırışını zihnimde bile canlandıramıyorum; üzerine nasıl spekülasyon yapabilirim ki!

Ama, bu ayrıntıların işaret ettiği temel tezleri tartışılmaya ve çürütülmeye değer bulmak gerekiyor. Stalin'in tarihsel kimliğinin oluşumunda çok önemli bir yeri olan İkinci Dünya Savaşı'nın Kremlin'de sergilenen "yanlışlıklar komedyası"na rağmen kazanıldığını kabul ettiğimiz takdirde, komünist partisinin öncü rolünü, Komünist Enternasyonal'in 1933'te Hitler'in iktidara gelişinden sonraki geri ama anlaşılabilir politikalarını, Sovyet diplomasisinin karmaşık faaliyetlerini büyük ölçüde bir kenara atmamız gerekecektir.

Merkezi hataların vahim sonuçlarını Sovyet halklarının muazzam direniş gücü, Avrupa'da özellikle 1943 başlarından itibaren yükselen direniş hareketi telafi etti demek elbette mümkündür. Ancak bu durumda "savaş boyunca Stalin bütün kararları tek başına aldı, kimseyi dinlemedi" türünden iddialarda iskonto yapmak gerekir. Çünkü bir başka iddiaya göre, aynı Sovyet insanı bütün bu dönem boyunca "Stalin'e tapmak"la meşguldür; onun direktifleriyle harekete geçmektedir!

Bu konulara gireceğim. 1939 Sovyet-Alman Saldırmazlık Anlaşması'yla başlayarak, Stalin'in Sovyetler Birliği'ni savaşın yıkıcı etkisinden kurtarmak için nasıl bir çaba harcadığını elimden geldiğince anlatacağım. Savaş boyunca Sovyet savaş mekanizmasının bir bütün olarak nasıl idare edildiğini, Stalin'in bu örgütlenmeyle ilişkisindeki tarza değinmeye çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan çok sayıda panele, toplantıya katıldım. En fazla karşılaştığım soru, aynı zamanda benim üzerinde en fazla durduğum konu oldu: 1939 Sovyet-Alman anlaşması; veya kimilerinin adlandırmasıyla Hitler-Stalin Paktı...

İkinci Savaş'ın başlangıç tarihi olan 1 Eylül'den hemen önce, 23 Ağustos 1939'da imzalanan saldırmazlık anlaşması, her şeyden önce ilkesel açıdan değerlendirilmeli. Ancak bu değerlendirme, tarihsel arka planı yok saymamalı, ayrıca anlaşma sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri de hesaba katmalı.

İlkesel değerlendirme için gerekli soru şudur: Nasıl olur da sosyalist bir ülke, bir faşist ülke ile saldırmazlık anlaşması imzalar? Hangi pratik neden, iktidardaki bir komünist partisini komünizmin yeminli ve kanlı düşmanı faşistlerle el sıkışmak zorunda bırakabilir?

Söz konusu Hitler faşizmi olunca, Lenin'in "düşmanla hiç anlaşma olmayacak mı" türünden sözleri anlamsız kaçıyor. Bir egemen ülke olarak Sovyetler Birliği'nin savaştan hemen önce faşist ülkeyle anlaşma imzalamasını "gerekirse şeytanla bile işbirliği yaparım"a varan gerekçelerle mazur göstermek gerçekten de hafiflik olur.

İlkelerle ilgili soruya benim verebileceğim ilk yanıt şudur: Bir sosyalist ülke, ilkesel olarak, yayılmacı ve saldırgan bir dış politika izleyen bir faşist ülkeyle ikili anlaşma imzalayamaz. İlkesel olanın ihlal edilebilmesi için istisnai koşulların dayatması gerekir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde istisnai bir durum ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği yönetiminin Hitler ile bir saldırmazlık anlaşması imzalaması, bütün ilkesel kayıtlara rağmen, meşrudur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde imzalanan Sovyet-Alman anlaşması, 1933-1945 yılları arasında Sovyet yönetiminin diplomasi alanındaki en önemli başarısıdır.

Bunları söyledikten sonra istisnai olanı, yani tarihsel süreci incelemek gerekiyor.

Hitler'in Almanya'da iktidara gelişi, Avrupa'da en örgütlü işçi sınıfına ve en "güçlü" komünist partisine sahip olan ülkede devrimi gündemden düşürmekle kalmadı, aynı zamanda, uluslararası gericiliğin, Sovyetler Birliği'nin varlığının kabullenilmesini de içeren statükoya karşı yeni bir savaş açması anlamına da geldi.

Bu yeni saldırının Sovyetler Birliği açısından işleri oldukça karmaşık hale getirmesi kaçınılmazdı. 1920'lerin başından itibaren, Alman kapitalizmini diğer emperyalist ülkeler tarafından boynuna Versailles'ın acımasız hükümleri geçirilmiş bir yaralı aslan olarak gören Sovyet yönetimi,

kendine dönük kuşatmayı zayıf düşürmek için Almanya'ya yönelmişti. Yıllar boyunca çeşitli iniş-çıkışlarla, zaman zaman ciddi gerilimlerle süren Sovyet-Alman ilişkileri, 1930'lara gelindiğinde aslında her iki ülkeyi de hoşnut edecek düzeye ulaşmıştı. Birbirlerini yalnızlıktan kurtaran, diğer büyük güçlere karşı birbirlerinin elindeki koz olan bu iki ülkeden Sovyetler Birliği, diğer emperyalist ülkelerle fiili ve hukuki alanda ilişkilerini geliştirmeye başlamış, en son Amerika da inadından vazgeçme eğilimi içerisine girmişti. Versailles hükümleri ile dişleri sökülen Alman emperyalizmi ise, Amerikan ve İngiliz sermayesinin kimi hükümleri delmesi ve genel olarak Vaşington ile Londra'da Almanya'yı bir kez daha bolşevizmin yükselişine karşı kullanma ihtiyacının ön plana çıkmasıyla birlikte belli ölçülerde rahatlamıştı.

Bütün bu gelişmelere karşın, 1930'ların başında Sovyetler açısından Almanya hâlâ ayrıcalıklı bir emperyalist devletti. Alman subayları Sovyetler'de askeri okullarda eğitiliyor, çok sayıda Alman teknisiyen büyük Sovyet projelerinde çalışıyordu. Hitler faşizmi bu tablonun üstüne geldi ve işleri gerçekten karıştırdı.

Sovyet yönetimi, Komintern ve Alman Komünist Partisi'nde en küçük bir tereddüte olanak tanımaksızın gerek Hitler'in yükseliş döneminde gerekse faşist iktidarın ilk günlerinde "proletarya diktatörlüğü" şiarında ısrarlıydı: Alman faşizmi de antikomünist temelini en küçük bir biçimde perdeleme ihtiyacı hissetmeden baş düşmanı ilan ediyordu: Sovyetler Birliği...

Bu tablo, 1933 yılında Sovyet yönetiminin dış politika açılımlarında hissedilir boşlukların ortaya çıkmasına neden oldu. Ekim devriminin hemen sonrasında "emperyalist ülkeler arasındaki çatlakları değerlendirmek" politikasını dış politikanın önemli kuralı haline getiren bolşevikler, bu kez çatlak saptamakta güçlük çeker duruma düşmüşlerdi.

Ve aslında daha ciddi bir problem vardı. Bu problemi kavrayabilmek için Hitler faşizminin öncesine, Hitler'i iktidara taşıyan dinamiğe, kapitalizmin bunalımına bakmak gerekiyor. Dünya kapitalizminin 1929 yılında içine girdiği bunalımdan sonra Komintern bünyesinde yapılan tartışmalarda ve Stalin'in uluslararası duruma ilişkin değerlendirmelerinde "yeni bir paylaşım savaşı kapıda" yargısı giderek güçlenmeye başlamıştı. Sovyet lideri 1930 yılında bu yargıyı şöyle gerekçelendiriyordu: "Hiçbir

kapitalist devlet, bugün eski etki alanları ve sömürgeleriyle yetinemez duruma gelmiştir."[106]

Savaş kaçınılmaz gözüküyordu. Yeni bir savaş ve yeni bir paylaşım... Bilindiği gibi, 1934-35'e kadar Stalin'in bu paylaşımın konusunun Sovyetler Birliği olacağına dair kesin kanaati vardı. Oysa Sovyetler ülkesi 1929'da kapitalizmin güçlü sanılan bütün kaleleri sarsılırken sosyalizme dönük büyük bir hamle başlatmış, yıllardır bu hamle uğruna büyük fedakarlıklarda bulunan Sovyet işçisi kendi geleceğini ellerine almanın coşkusuyla tarihsel bir silkinişe imza atmıştır.

Artık onların kaybedecek şeyleri vardı...

Stalin savaşı Sovyetler ülkesinden, Sovyet işçisinden uzak tutmanın yollarını aramaya daha o zaman başlamıştı...

Yaklaşan savaşı tetikleyen dinamiklere, emperyalist ülkelerin bunalımı aşmak için yeni pazar ve ham madde kaynaklarına yönelişine yoğunlaşan Stalin, 1930 yılında en saldırgan ve en Antisovyetik ülkeyi Fransa olarak belirlemişti.[107] Dolayısıyla, bunalımın henüz başladığı dönemde Sovyet diplomasisinin emperyalizmin zayıf noktası olarak, yani değerlendirilmesi gereken çatlak olarak Almanya'yı görmeye devam ettiği çok açık. Bunun yanı sıra, Stalin gözünü gelişmekte olan ABD ile konumunu yitirmeme kavgası veren İngiltere arasındaki çelişkilere de dikiyordu. Emperyalistlerin Sovyetler'e karşı topyekûn saldırısı en güçlü olasılıktı, o halde bunu engellemek için Almanya-Fransa, İngiltere-ABD ve nihayetinde Japonya-ABD çelişkilerinden yararlanmanın yollarını aramak gerekiyordu.

Almanya'da faşizmin iktidara gelişi ile birlikte "en tehlikeli düşman Fransa" saptaması elbette sorgulanmaya başlandı. Ancak, hâlâ Sovyetler'e karşı topyekûn saldırıya göre hesap yapılıyor, Almanya'nın bu saldırının koçbaşı haline gelmekte olduğuna ilişkin tezler geliştiriliyor ve sonuçta emperyalist ülkeler arasında kime "oynanacağı" konusunda bir-iki yıl süren bir belirsizlik içerisine giriliyordu.

Bu dönemin bir başka özelliği, başta Almanya olmak üzere, bütün emperyalist ülkelerde savaş sanayinin korkunç bir hızla büyümesidir. Yeni bir paylaşım savaşının kaçınılmazlığını gören yalnız komünistler değildir,

[106] STALİN, "1929 Kapitalizmin...", s. 15.

[107] a.g.y., s.23.

bütün emperyalist ülkeler "kıyamet günü"ne hazırlanmaktadır. Üstelik bu hazırlıklar, bunalımdan çıkış için gerekli ekonomik koşulları olgunlaştırmakta, her ülke yavaş sayılamayacak bir tempoda savaş ekonomisine geçmektedir.

Sovyetler'de ise parti yönetimi, ülke kaynaklarının ve emekçilerin doruğa çıkan yaratıcı enerjisinin silahlanma yarışı içinde tüketilmemesi için vakit kazanmaya çalışmaktadır. Stalin, kuşkucu ve gerçekçi bir liderdir. Savaşın kaçınılmazlığı konusundaki kesin yargısına rağmen, Sovyet ekonomisini silahlanma çılgınlığına mümkün olduğunca geç sokması, kuşkucu ve gerçekçi liderin aynı zamanda soylu bir ihtilalci olduğunu da göstermektedir. Sovyet toplumunun büyük başarıları; kolektivizasyon, endüstrileşme ve nihayetinde 1935-36 yılında ulaşılan devrimci iyimserlik bu sayede elde edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin savaş hazırlıklarını hiçbir emperyalist ülkenin beceremediği bir hızla başlattığı asıl yıl 1939'dur, özellikle Alman-Sovyet anlaşmasından sonraki dönem...

Bu dönemin altyapısını ise elbette 1929-1939 arasında ülkeyi büyük bir sanayi devi haline getiren büyük atılım oluşturmuştur. Stalin'in savaş öncesindeki politikalarını eleştirenler, onun savaşta savunulmaya değecek bir ülke yaratmak konusundaki ısrarını anlamak durumundadırlar. İşte bu ısrar, Sovyet yönetimini Hitler faşizmi sayesinde Almanya halkasını güçlendiren emperyalist kamp içerisinde "oynanacak at" aramaya itti.

Kıta Avrupası'nda tarih biraz da Alman-Fransız ilişkileridir. Almanya'da meydana gelen radikal bir değişimin Fransa'yı etkilememesi düşünülemez.

Nazilerin iktidara gelişi yeterince "radikal" bir gelişmedir ve Fransa'yı bir bütün olarak etkilemiştir. Tarihi boyunca Alman işgalinden çok çeken, Hitlercilerin yayılma alanlarından birinin Fransa olduğunu bilen, Almanya'da Hitler'i başarıya götüren nedenlerin başında toplumda Versailles anlaşmasının acımasız hükümlerine dönük öfke olduğunu kavrayan Fransız "kamuoyu"nun kapsamı içine Fransız burjuvazisini de almakta hiçbir sakınca yok. Fransa'nın egemen sınıfı bir yanda asıl sınıf düşmanı işçiler, Fransız Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği; öte yanda dünyanın yeniden paylaşımı gündeme geldiği andan itibaren kendisi için gerçek bir tehdit olan Almanya ile karşı karşıya kalmıştı.

Sovyet yönetiminin iki yıl kadar süren kararsızlığı işte bu noktada bitti. Emperyalist kamp içerisindeki yeni zayıf nokta bundan böyle Fransa'ydı. Ürkmüş Fransız sermayesinin sınıf düşmanından duyduğu korkuyu azaltmak, dikkatini Alman yayılmacılığına yoğunlaştırmak...

Sovyet dış politikası buna yöneldi. Buna yönelirken, Komünist Enternasyonal'in Stalin tarafından desteklenen "sol" açılımlarına zamanında bir türlü sıcak bakmayan, "sınıfa karşı sınıf", "sosyal demokrasiyle uzlaşmama" politikalarına ayak direyen Fransız Komünist Partisi'nin önünü açıverdi. Hiçbir tereddüt duymadan, herhangi bir rezerv koymaya gereksinmeden vurgulamak istiyorum: Komünist Enternasyonal'in 7. Kongre ile birlikte, 1935 yılından itibaren öne çıkardığı Halk Cephesi taktiğinin devrim teorisi veya, kapitalist ülkelerdeki mevzi savaşı ile herhangi bir bağlantısı yoktur. Halk Cephesi politikası, Fransa'nın Antisovyet bloktan çıkması veya bu blokta gevşek durması için yürütülen çabanın önemli bir parçasıdır. FKP'nin o dönemki lideri Thorez'in anılarında da yer verdiği gibi, Stalin'in halk cephesinin "dönemin ihtiyaçlarını kavrayan iyi bir buluş" olduğuna ilişkin mektubundaki vurgu tamamen doğrudur. Halk cephesi, savaşa doğru giden dünyadaki güçler dengesine ilişkin gerçekçi bir yaklaşımın ürünüdür. Halk cephesi, komünistlerin işçi sınıfı adına devrimci bir perspektiften vazgeçtiklerini egemen sınıfa ilan etme, bunun karşılığında özellikle dış politika alanında ondan bazı tavizler kopartma politikasıdır.

Bu politika belli kesitlerde başarılı olmuştur. Bu politikanın haklı veya doğru olup olmadığı ise elbette tartışılabilir. Komünistlerin iktidardan vazgeçmelerine, aşamacılığa prim vermemekte, cephe taktiklerine eleştirel bakmakta yarar vardır. Halk Cephesi politikalarına sınırsız bir kredi açmak söz konusu olmasa gerek. Ancak şu gerçeği görmeyecek kadar kör de olmamak gerekir: 1935 Fransası'nda ne sosyalist devrim güncel dir ne de sosyalist devrimci bir süreci zorlayacak bir örgütlenme...

Halk Cephesi politikası bu açıdan Fransız Komünist Partisi'ne uygun bir elbisedir!

Bu elbiseye Sovyetler'in veya bu kitabın ana konusu olarak Stalin'in onay vermesi ise, savaş öncesindeki genel stratejinin uzantısı olarak makul ve meşrudur.

Bu stratejiye biraz daha yakından bakmakta yarar var.

Sovyetler Birliği Hitler faşizmi ile birlikte ortaya çıkan kısa süreli belir-

sizlik döneminden sonra Avrupa'da bir "genel güvenlik" başlığı açtı. Bu başlığın içi, "naziler yalnızca komünistleri ve Sovyetler'i değil, hepinizi tehdit ediyor" mesajı ile doldurulduğu.

Bu mesajın elbette alıcısı vardı. Değişik sınıflardan ve politik tercihlerden insanlar bu yaklaşımın basit anlamıyla bir propaganda olmadığını hissedebiliyorlardı. Sovyetler'in bu "seslenişi"ni duymayı kolaylaştıran faktör ise İtalya ve Japonya'nın diğer emperyalist güçlere ve zayıf kapitalist ülkelere dönük saldırgan politikalarıydı. Hoş, üç saldırgan ülke 1936'da (İtalya açısından 37) kurdukları üçlü ittifaka Anti-Komintern Pakt adını vererek, temel düşmanlarını tüm dünyaya ilan ediyorlardı ancak Almanya, Japonya ve İtalya'nın mevcut statükoyu değiştirmeye yönelik revizyonist politikalarından rahatsız olmak için ille de bolşevik olmak gerekmiyordu. Açgözlülük, antikomünizm, kâr hırsı ve gözü dönmüşlükte en az bu üç ülke kadar iddialı olan diğer emperyalist ülkeler de tedirgin olmuşlardı...

Bu tedirginliğin işlenmesi için Sovyetler Birliği üç temel faaliyet yürüttü. Her şeyden önce, Sovyet yönetimi revizyonist ülkelerin dışında kalan halklara ama özellikle Fransa, İngiltere ve ABD'deki kamuoyuna seslenmeye çalıştı. İkinci olarak, bu ülkelerin yönetimlerine mevcut sınırları değiştirmeye ve barışı bozmaya dönük girişimlere karşı ortak tavır alma konusunda ısrarlı bir biçimde ve sayısız öneri yaptı. Son olarak, bu ülkelerdeki egemen güçleri, mevcut konjonktürde "komünizm tehdidi"nden çekinmelerini gerektirecek bir şey olmadığına inandırmaya çalıştı.

Bu politikalar yalnızca halk cephesinin kısa süreli iktidarında değil, genel olarak en fazla Fransa'da işe yaradı. Burjuva Fransız hükümetlerinin bakanlar kurulu toplantılarında dış politika yönelimleri konusunda ciddi farklılaşmalar yaratıldı. Sovyetler'e ve Almanlar'a dönük birbiri ile çelişkili açılımlar gündeme geldi.

Stalin'in hesabı son derece açıktı. Savaş, emperyalizmin iç dinamikleri ile ilgili olacaktı. Kaynağını kendinden alan bir emperyalist savaşın Sovyetler açısından yıkıcı olmaması gerekiyordu. Bu nedenle savaşa ve faşizme karşı mümkün olduğunca kapsamlı bir uluslararası işbirliğini kotarmak, ancak savaş kaçınılmaz hale geldiğinde bunu Sovyetler'den uzak tutmak için elden ne geliyorsa yapıldı. 1935 yılında Stalin seçenekleri şöyle sıralayabiliyordu: Savaş, bir olasılık statükoyu değiştirmek isteyen emperyalist odak ile İngiltere ile ABD'nin başını çektiği kamp arasında

patlayacaktı. Bir ikinci olasılık olarak zayıf ama pazar açısından büyük bir ülkeye karşı (örneğin Çin) bir veya birden fazla emperyalist ülkenin silahlı rekabeti veya saldırısından söz ediliyordu. Diğer iki olasılık ise daha fazla ideolojik motifle süslenebilirdi. Slavırkına karşı bir imha savaşı veya Sovyetler'e karşı bir antikomünist haçlı seferi... [108]

Bu son olasılığa karşı Stalin'in son derece ilginç bir uyarısı var. Tarih 1934, Partinin 17. Kongresi'nde konuşuyor:

> "Nihayet daha başkaları da, SSCB'ne karşı savaş düzenlemek gerektiğini düşünüyorlar. SSCB'ni yenmeyi, topraklarını paylaşmayı ve onun kesesinden zengin olmayı düşünüyorlar. Yalnız bazı Japon askeri çevrelerinin böyle düşündüklerini sanmak yanlış olur. Bu gibi planların, bazı Avrupa devletlerinin siyasal önderleri çevrelerinde hazırlandığını biliyoruz. Bu bayların, sözden eyleme geçtiklerini kabul edelim, ne sonuç çıkabilir? Bu savaşın burjuvazi için en tehlikelisi olacağından kuşku duyulmaz. Bu savaşın burjuvazi bakımından, yalnızca SSCB halkları devrimin kazanımları uğruna ölesiye savaşacakları için en tehlikeli olmayacaktır. Savaş yalnız cephelerde değil, ama aynı zamanda düşman gerilerinde de süreceği için de burjuvazi için en tehlikeli savaş olacaktır. Burjuvazi, SSCB işçi sınıfının Avrupa ve Asya'daki sayısız dostunun, tüm ülkelerin işçi sınıfının yurduna karşı caniyane savaşa girecek olan kendi zorbalarını arkalarından vurmaya çalışacaklarından hiç kuşku duymasın. Ve eğer, bu savaşın ertesinde, bu burjuva baylar, kendilerine yakın ve bugün `tanrının izniyle' rahat rahat hükümet eylemekte olan hükümetlerinden birkaçı eksilirse, gelip bize çatmasınlar." [109]

Stalin uzun davaların adamıydı. Sabırlıydı, güncel hesaplarla tarihsel açılımları birbirine karıştırmamaya özen gösterirdi. Sabrıyla, inadıyla ve tarihin akışına duyduğu güvenle uyumlu bir süre boyunca sosyalizmin kuruluşunda birinci dereceden önderlik misyonunu üstlenmişti. Süre 30 yıl kadardır ve ilginçtir, bu misyon açısından yine de yeterli olmamıştır. Sovyetler düzeninin İkinci Dünya Savaşı sonrasında girdiği tıkanmayı aşacak yaratıcı politikalar için ne ömrü, ne soluğu ne de yanındaki kadro-

[108] STALİN, "Leninizmin Sorunları", s. 531.

[109] a.g.y., s. 534.

lar yeterli olmuştur.[110]

Ancak Stalin'in savaş tehdidine dönük tutumu değerlendirilirken, onun bir maraton koşucusu olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Stalin savaşı Sovyet topraklarından, Sovyet insanından uzak tutmak konusundaki çabasından sonuna kadar vazgeçmedi. Bir kez savaşın içine girildiğinde bunun korkunç sonuçlar doğuracağını biliyordu. Sovyetler'i işte bu ölümcül savaştan muzaffer çıkarmak için gereken topyekûn mücadelede anlık hesaplara yer yoktu. Strateji, sürecin bütünü gözetilerek çizilecekti.

Evet, Stalin savaş Sovyetler'e sıçradığında, ülkenin bunun altında kalmayacağından emindir. Ancak sorumlu bir ihtilalci olarak, sosyalist kuruluşu sakınmak için en küçük bir olanağı bile değerlendirmekten geri durmamıştır. Onu 1930'lu yıllarda "büyük" yapan özelliklerinden biri budur.

Savaşın kara bulutlarını ülkeden uzak tutmak konusunda Fransa'nın elverişli bir araç haline geldiğine daha önce değinmiştim. Hitler faşizminin daha ilk döneminde bu araç işe yararlığını göstermeye başlamıştı. 1933 yılında dört emperyalist ülke, İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa arasında imzalanan paktın Fransız parlamentosunca onaylanmaması yeterince açıklayıcıydı. Fransız halkı Almanya'dan korkuyor, Fransız burjuvazisi ise ne yapacağına karar veremiyordu. 1935 yılında imzalanan Sovyet-Fransız anlaşması ise, güvenilmese de, Fransa'nın nötralize edilebileceğinin, yani bir araç olarak kullanılabileceğinin kanıtıydı.

Bu araç güvenilir değildi, çünkü Fransa bir kapitalist ülkeydi, sınıf çıkarları Antisovyetizmi gerektiriyordu. Sovyetler Birliği bu güvenilmez araçtan yararlanabilmek için her fırsatı değerlendirdi. 1930'lar boyunca önce Japonya ve İtalya, ardından da Almanya tarafından girişilen silahlı saldırıların muhatabının yalnızca azgelişmiş ülkeler ve Sovyetler Birliği değil, bütün bir Avrupa olduğunu kanıtlamak için her tür diplomatik olanağı değerlendirdi, Avrupa halklarına seslenmek için bütün propaganda araçlarını harekete geçirdi.

[110] Savaşta ve savaş sonrasında Sovyetler'de iyi kadrolar olduğundan kuşkum yok. Aparatçiklerden söz etmiyorum. Birinci sınıf kadrolar vardı. Ancak Sovyetler Birliği'nin gelişme düzeyi ve uluslararası koşullar henüz ülkenin sorumluluğunun önderlerden birinci sınıf kadrolara devrine olanak tanımıyordu. Stalin, son bolşevik ve son önderdir... Ondan sonrasındaki dönemde önderlik vasfı taşıyan kişi, ne yazık ki Garbaçov'dur. (3. Baskı'ya not)

İtalya'nın Libya ve Etiyopya'ya dönük işgal girişimleri, Japonya'nın Moğolistan, Çin ve Sovyet topraklarına dönük tacizleri bu dönemin bir başka sorunudur. Savaşın başlangıç tarihi olarak 1 Eylül 1939 kabul edilmektedir belki ama, açıktır ki, dünya 1930'lu yıllarda pek savaşsız kalmamış, üstelik yaşanan silahlı çatışmalar, 2. Dünya Savaşı'nı yaratan aynı faktörler tarafından beslenmiştir.

Bu silahlı çatışmaların önemli bir bölümünün Sovyetler'i tehdit ettiğini unutmamak gerek. Stalin, aynı zamanda yeni bir paylaşım savaşını Sovyet topraklarına yıkmak konusundaki emperyalist politikaların uzantısı olan bu "erken" çatışmaların topyekûn bir savaşa dönüşmesini engelleyici adımlar attığı için de "başarılı" bir yöneticidir.

Japonya'nın 1920'lerin sonlarında başlattığı sınır ihlalleri ve işgal girişimlerini, 1933-36 arasında yine Japonya ve İtalya'nın saldırgan ve uluslararası anlaşmaları hiçe sayan politikalarını bir kenara bırakırsak, Sovyetler'i en fazla tedirgin eden gelişme, İspanya'da faşist Franco hükümetinin Almanların açık desteği ile Cumhuriyeti yıkmasıdır.

Uluslararası politika açısından, 1936 Temmuzu'nda radyodan yayınlanan uğurusuz "hava bütün İspanya'da bulutsuz" mesajı ile başlayan faşist darbenin kendisi kadar, Alman faşizminin batıya doğru yönelişini simgeleyen Franco düzeninin 1937 başında İngiltere ve Fransa tarafından tanınması da tehlikeli bir gelişme olmuştur. Geride bırakmakta olduğumuz yüzyılın en anlamlı enternasyonalist pratiklerinden birisi olan İspanyol İç Savaşı'nda cumhuriyetçilerin yenilgisi, Avrupa'da zorbalık ve savaş çığırtkanlığının 1933 Nazi iktidarından sonraki en büyük başarısıdır. İngiliz ve Fransız burjuvazisi bu başarıya "onay" mührü basarak sonraki yıllardaki işbirlikçi tutumlarını da müjdelemişlerdir.

Emperyalist rakipleri Almanya karşısında zavallılaşan, tiksinti verici bir biçimde uşakça davranan Londra ve Paris merkezli gerici sınıflara en büyük tokat yine aynı Almanya tarafından atılmıştır.

Almanya, Sovyet diplomasisinin de başarısıyla ilk önce kapitalist Avrupa'yı yutmaya karar verdiğinde, İngiltere ve Fransa aslında savaşın bu ilk etabını kaybetmiş durumdaydı. Çünkü 1 Eylül 1939 tarihinden önce, saldırgan ülkelere karşı silahlı çatışma dahil olmak üzere, açık bir direnç gösteren tek ülke Sovyetler Birliği'ydi, Almanya diğer iki dünya gücünü çoktan teslim almıştı...

1938 Temmuzu'nda Hasan Gölü civarında saldırıya geçen Japonları geri püskürten, 1939 Mayısı'nda bu kez Moğolistan topraklarını işgal etmeye kalkan aynı ülkenin silahlı güçlerini yenilgiye uğratan Kızıl Ordu birlikleriydi.

Sözün kısası, Moğolistan ve Çin'i Japonya'ya karşı koruyan bir ülke vardı... Ya Avusturya'yı?.. Ya Çekoslovakya'yı?.. Ya Polonya'yı?..

Hollanda'yı, Belçika'yı?.. Ve hatta Fransa'yı?..

1938 Martı'nda, yani savaşın başlangıcından bir buçuk yıl kadar önce Alman orduları Avusturya'yı işgal ettiğinde, ne İngiltere'nin ne Fransa'nın kılı kıpırdadı. Tam bir yıl sonra bu kez Çekoslovakya'da Nazi bayrağı dalgalanıyordu. İngiltere ve Fransa ise Sovyetler Birliği'nin ortak tavır alma, yayılmacı faşist ordulara karşı birlikte askeri harekat başlatma önerilerini yanıtsız bırakmakta kararlıydı.

Bütün bu sürecin en yayılmacı aktörü Alman faşistleri ise, en kişiliksiz ve belki bu nedenle en tehlikelisi İngiliz yönetici çevreleriydi. Avusturya'yı yutan Almanya'nın doğuya doğru ilerleyişini hızlandırmak ve Sovyetler'le baş başa bırakmak için dönemin Başbakanı Chamberlain, 1938 Eylülü'nde Çekoslovakya'nın Almanya'ya hediye edilmesi için Hitler'le görüşecek kadar alçalmıştı. Böylece hem faşistlerin yüzünü doğuya döndürmüş olacak, hem de Çekoslovakya'nın savunulması için ortak işbirliği öneren Sovyetler'in tek başına Almanya ile karşı karşıya kalmasını sağlayacaktı.

Sovyetler Birliği, İngiltere'ye umduğunu vermedi. Sovyet orduları Almanya'nın Çekoslovakya'ya doğru ilerleyişini yanıtsız bıraktı. Bu sırada Stalin giderek hassaslaşan uluslararası koşullarda ülkesinin dış politikadaki ilkelerini ilan ediyordu: Sovyetler barışın sağlanması için bütün ülkelerle işbirliği yapmaya hazırdı. Bununla birlikte Sovyetler Birliği, savaşa da hazırdı. Savaş ve barış koşullarında Sovyet dış politikasının en önemli yönü, bütün dünya emekçileriyle dostluk ve dayanışma olacaktı. Ve nihayet, bazı emperyalist çevrelerin kestaneleri ateşten Sovyetler eliyle çıkarma arzularına karşı uyanık kalınacaktı.[111]

Bu sonuncusu, Amerikan-Fransız-İngiliz yönetici sınıflarının en büyük

[111] Sovyet Enformasyon Bürosu, "Tarih Çarpıtıcıları", İnter yayınları, 1989, çev: İsmail Yarkın, s. 119.

ideali Sovyet-Alman çatışması sayesinde iki "bela"dan da kurtulmak olduğu için, son derece kritikti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere'yi sürekli olarak ortak tavır almaya davet ediyordu.[112]

Önerilerden en önemlisi, Alman tehdidi altında bunalan Avrupa topraklarının savunulması için İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin yardımcı olması doğrultusunda gelişti. Ağustos 1939'da Sovyet yönetimi, İngiliz ve Fransızlara kıtanın faşist yayılmaya karşı direnebilmesi için Kızıl Ordu'nun 136 tümen, 10 bin tank, 5 bin uçak ayırabileceğini belirtiyordu. Buna İngilizler'in verdiği yanıt ise oldukça cömertti: 6 tümen! [113]

1939 yılının özeti budur. Sovyetler sürekli olarak öneri yapmakta, İngiltere ve Fransa'ya el uzatmakta; onlardan oyalayıcı veya hayal kırıklığına uğratıcı yanıtlar almaktadır.

Stalin açısından bütün bunların anlamı açıktı. Hitler faşizminin saldırgan tutumu ve bu tutumun doğal uzantısı olarak Sovyetler Birliği'ne ilişkin özel niyetleri zaten belliydi. Ama, İngiliz emperyalizminin Almanya'yı kışkırtmak konusunda üstlendiği sinsi rol, Stalin tarafından daha tehlikeli görülüyordu. Bu rol, savaştan bir yıl kadar önce bayağı netleşmişti:

> "15 Eylül 1938'de, Hitler Chamberlain'i kabul ettiği zaman, yaptıkları görüşmenin içeriği aynı gün Stalin'in çalışma masasının üstündeydi. Bu görüşmeler, Stalin'i Sovyetler Birliği'ne karşı saldırının çok yakın olduğuna inandırdı." [114]

Stalin inanmakta haksız mıydı? Hitler'in iktidara gelişinden itibaren sistemli bir biçimde faşist ülkeyi cesaretlendiren İngilizlere daha ne kadar güvenecekti? Batılı tarihçiler İngiliz ve Fransızların Almanya'ya dönük politikasına "yatıştırma" adını verirler. Sovyetler açısından bu politikanın

---

[112] Sovyetler Birliği'nin savaş öncesi politikalarını soldan eleştirenlerin bütün bu dönem boyunca Sovyet dış politikasının hem ilkesellik hem devrimci idealler bağlılık açısından eşsiz bir sınav verdiğini görmezden gelmeleri ilginçtir. Sovyet yönetiminin "kolektif güvenlik" çağrısı neredeyse 6 yıl aralıksız sürdü ve bu dönem boyunca Moskova'nın bu çağrının ruhunu zedeleyen tek bir adım bile atmadığını emperyalist ülke liderleri dahi teslim ettiler. (3. Baskı'ya not)

[113] SİPOLS-HAALAMOV, "İkinci Dünya Savaşının Nedenleri", Ağaoğlu yayınları, 1975, çev: İzettin Yaşar, s. 190.

[114] Aleksandr YAKOVLEV, a.g.y., s. 99.

içeriği çok açık ki, "kışkırtma" idi. Stalin, birinci dereceden sorumluluk üstlendiği ülkesine karşı faşistleri sürekli kışkırtan İngiltere'ye bel bağlamanın bir sınırı olduğunu gördü. Aslında düşünmek bile istemediği ama bir olasılık olarak önünde duran alternatif dosyayı, bu sınıra gelindiği an işleme koydu.

Bundan sonra şaşırma sırası İngilizlerdeydi. Sovyetler'le görüşürken bile Almanya ile gizli pazarlıklar sürdüren İngiliz yönetimi, gizli diplomasinin nasıl yapılabileceğini gördüğünde iş işten geçmişti. Almanya'yla karşı karşıya gelmemek üzerine kurulu İngiliz-Fransız planları altüst oluverdi...

Sovyet-Alman anlaşmasına geliyoruz. Aslında bu anlaşmaya geçmeden önce Sovyetler'in Avrupa'da faşistlere karşı bir ortak güvenlik oluşturabilmek için gösterdiği çabalara sayısız örnek vermek, bir dizi belgeyi buraya aktarmak gerekebilirdi. Bu konuda çok sayıda burjuva yazar, "sol" adına Stalin'i mahkum etmeye kalkanlardan daha dürüst olmayı becerebiliyor. Aslında bu burjuva tarihçilerinden de doğrudan yararlanmak mümkündü.

Mümkün, ama gereksiz...

İşe Sovyetler'den başlamanın oldukça riskli olduğunu düşünen Hitler'in "anlaşma" girişimlerini 1939 boyunca yanıtsız bırakan Sovyet yönetimi, zamanın dolduğunu hissettiği ana kadar İngilizlerden anlamlı bir ses bekledi durdu. Bu bekleyişi görmezden gelmek için bayağı kirlenmiş olmak gerekiyor. Birçok başlıkta marksist teoriye önemli katkılar yapmış olan, ancak siyasetteki konumlanışı itibariyle çoğu kez neredeyse karşıdevrimci bir çizgiye yerleşen Ernest Mandel de bu anlamda kirlidir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı ertelemesinin nedenlerini incelerken ona başvurmakta yarar var:

> "Eğer bu emperyalist cephe yıkılmışsa, bu Stalin'in Paris ve Londra borsalarının sempatisini kazanmak için verdiği tavizlerden değil, fakat Hitler'in haddinden fazla aç gözlü çıkmış olmasından ve Batılı emperyalistlerin onun bu tutkusu ile kendilerini ezmeye kararlı olduğuna inanmalarından ötürüdür." [115]

[115] Ernest MANDEL, "Barış İçinde Birlikte Yaşama ve Dünya Devrimi", Köz yayınları, 1975, çev: Orhan Koçak, s. 31.

Kullanılan sözcükler, muhakkak ki ideolojik tercihlerin ürünü...

Stalin'in Paris ve Londra borsalarında prim yapmak için Sovyet sosyalizmini şirin gösterdiğini söylemek elbette mümkün değil. Ancak daha önce vurguladığım gibi, Sovyet dış politikasının 1934-35 sonrası yönelimleri özellikle Fransa'yı bolşevizmle ürkütmemek gibi bir kaygıyı barındırıyor. Bunlara "taviz" dediğimizi varsayalım. Mandel tavizlerin bir işe yaramadığını iddia ediyor. Ona göre, emperyalist ülkelerin topyekûn Sovyetler'e saldırmamasının altında Hitler'in aç gözlülüğü ve diğer emperyalist ülkelerin bu aç gözlü aktörün kendilerini de tehdit ettiğine ilişkin düşünceleri yatıyor...

Ne Stalin'in ne de herhangi bir başka Sovyet yöneticisinin dış politika açılımlarıyla bir çelişkinin yoktan varedilebileceğine dair umut beslediklerini okudum. Sovyet dış politikası öznel tercihler üzerine değil, var olan eğilimleri öznel girdilerle güçlendirip/zayıflatmak üzerine kuruluydu.

Bu eğilimler Mandel'in dediği gibi, hiç de tek başına Almanya'nın azla yetinmeyi bilmemesi veya Fransız ve İngiliz emperyalizminin Almanya'yı gerçek bir düşman olarak algılamasından ibaret değildi. En az bunlar kadar, Hitlercileri bir an önce Sovyetler'e doğru çeken bir dizi askeri-ideolojik etmenden söz edilmeli, İngiltere'nin de savaşa giden süreçte birden fazla kez Almanya ile birlikte Sovyetler'e saldırmanın planlarını yaptığı hatırlanmalı. Bunların gerçekleşmemesinde, Mandel'in söz ettiklerinin yanısıra, Sovyet dış politika pratiğinin de payını unutmamak gerekiyor.

Bu anlamda bütün bir 1939, büyük askeri ve ekonomik aktörlerin gizli diplomasinin her tür aracını kullanarak savaşa kendileri için en uygun güç dağılımıyla girmek için çılgınca çaba harcadığı bir yıl olarak görülmeli.

Sovyetler Birliği bu kesitte oldukça sıkıntılı anlar yaşadı. İngiltere ve Fransa'nın herhangi bir Avrupa ülkesine saldırı olması durumunda Sovyet-Fransız-İngiliz silahlı kuvvetlerinin ortak müdahalesini öngören bir anlaşmaya bir türlü yanaşmaması, Stalin'i kaygılandırmıştı. Zamanın daralması üzerine, uzun yıllar Sovyet dış politikasına büyük katkılar yapan, ancak dönemin gerektirdiği çabukluk ve yaratıcılıktan uzak düşen ve İngiltere eksenli politikalara gerektiğinden fazla angaje olan Litvinov'u 3 Mayıs'ta görevden aldı.

Yerine atanan parti politbüro üyesi Vyaçeslav Molotov, İngiltere ve Fransa'nın ikiyüzlü politikalarına mahkum olmadıklarını ima eden açıkla-

malar yapıp radikal adımlar attı. Buna rağmen Sovyetler Birliği Ağustos ayına gelindiğinde bile İngiltere ile Fransa'yla Almanya'ya karşı ortak askeri eyleme geçme konusunu görüşüyordu. Bu görüşmelerde Stalin'in kabul etmeyeceği tek şey, kestanelerin Sovyetler eliyle ateşten çıkartılmaya kalkılması, yani Sovyetler'in bir başka ülkeye dönük saldırı durumunda tek başına harekete geçeceğine dair bir taahhütte bulunmasıydı..

Şövalyelik zamanı değildir!

Ama İngiltere ve Fransa ısrarla bunu kovalamış, kendi üzerlerine askeri yükümlülük almamak için 13 Ağustos'taki kritik üçlü zirveye anlaşma ehliyeti olmayan kişileri yollayacak kadar yüzsüzleşmişlerdir. Bu sırada Alman diplomasisi de boş durmamaktadır. Fransa ve İngiltere'nin isteksizliğini sezen Hitler, fırsattan yararlanarak Dişişleri Bakanı Ribbentrop'u harekete geçirir: Bakan Moskova'yı ziyaret etmeye hazırdır. Tam bu aşamada, Sovyetler'in antifaşist koalisyona son bir şans tanıdığı görülmektedir. Molotov, Amerikalıları ve İngilizleri Almanların bu niyetinden haberdar eder. Ancak batılıların Sovyetler'i oyalama taktiği sürmektedir.

Sovyet-Alman anlaşması kapıyı çalmaktadır. Tek bir şeye ihtiyaç kalmıştır, Stalin'in kapıyı açmasına...

Zaten Sovyetler'de bu derece keskin bir virajın sorumluluğunu alabilecek, bunu dile getirebilecek tek bir kişi vardır. İşte o kişi, 19 Ağustos 1939'da Almanya ile anlaşılması gerektiğine ilişkin düşüncesini politbüroya açar. Artık kapı açılmıştır. 22 Ağustos'ta Varoşilov İngiltere ve Fransa'nın oyalama taktikleri nedeniyle "yeni bazı siyasi gelişmelerin ortaya çıkmakta olduğu"nu ilan eder. Bir gün sonra Ribbentrop Moskova'ya ulaşır ve Sovyet-Alman Saldırmazlık Anlaşması imzalanır.

Sovyetler için kötü seçenek hayata geçmiştir. Ama bu en kötüsü değildir. Başından beri Almanya ile tek başına savaşmamak ve emperyalist bloğu bölmek konusunda çaba gösteren Sovyetler Birliği, bu hedefe uygun bir adım atmış durumdadır.

Peki Alman faşistlerinin derdi neydi? Neden İngiltere ve Fransa'nın suyuna gidip Sovyetler'i yalnız bırakmayı denememişlerdi? Hitler gerçekten öngörüsüz ve aç gözlü bir lider miydi?

Sonuçta Sovyetler batağına saplandığına göre, Hitler'i beceriksizlikle suçlamak, "yanlış yaptı" demek kolay. Ancak Nazi lideri çapsızlıkla damgalanamayacak kadar büyük belalar açtı insanlığın başına. Hesapsız kitap-

sız biri değildi, Sovyetler Birliği'ne saldırmanın maliyetini sezecek kadar ayakları yere basıyordu. Sonra, Alman emperyalizmiyle diğer batılı güçler arasında ciddi ve hızla biriken çelişkiler mevcuttu. Almanya'nın yayılma stratejisi Fransa dahil olmak üzere bütün Avrupa'yı, yani İngiltere'nin etki alanındaki bölgeleri kapsamaktaydı. Özellikle Sovyetler'e giden güzergahın üzerindeki Polonya, İngiltere tarafından sözümona koruma altına alınmıştı.

Ne var ki, Hitler'i Sovyetler'le "geçici" bir anlaşmaya iten asıl neden başkaydı: "Hitler, zafer nerede kolaysa oraya saldırmayı yeğ tutuyordu. Burası ise Sovyetler Birliği değildi."[116] Değildi, çünkü Sovyetler Birliği'nin insan kaynakları çok genişti. Almanya'nın bu kaynaklarla baş etmesi kolay olmayacaktı. Değildi, çünkü Sovyetler Birliği'nin ekonomik potansiyeli uzun süreli bir savaşın altından kalkabilecek boyutlardaydı. Kendi ulusal sınırları içinde şişen, ama nihayetinde belli bir bölgeye sıkışan Almanya'nın bu potansiyele kafa tutacak ham madde ve enerji kaynaklarına ihtiyacı vardı.

Özetle Hitler için "Sovyetler büyük lokmaydı ve oradan başlanabileceği"ne inanmıyordu. Bunun kafasızlıkla, açgözlülükle ne alakası var? Önce kıta Avrupası'nın endüstrisini, emek gücünü ve doğal zenginliklerini yedeğe almalıydı. Zaman Hitler'in bunu becerdiğini de gösterdi. Kısa sürede Avrupa'nın neredeyse tamamı Alman savaş makinesini beslemeye başlamıştı. Köleleştirilen Avrupa halkları cephe gerisinde üretim sürecine koşuluyor, Alman erkeklerine ise "savaşmak" ve "öldürmek" düşüyordu...

Savaştılar, öldürdüler ve belalarını buldular. Hitler akıllıca davrandı ama bir hesap hatası yaptı. Almanya Avrupa'yı köleleştirirken, Sovyetler Birliği'nin büyük anavatan savaşı için inanılmaz bir tempoyla hazırlığa girişeceğini öngöremedi:

> "Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalamakla ne kazandık? Biz, ülkemize bir buçuk yıllık bir barış, ve faşist Almanya, antlaşmaya rağmen ülkemize saldırmayı göze alırsa, ona karşı koymak için kuvvetlerimizi hazırlamak imkanını sağladık. Bu, bizim için

[116] SİPOLS – HAALAMOV, a.g.y., s. 146.

besbelli bir kazanç ve faşist Almanya için bir kayıptır." [117]

Sovyetler'in bu anlaşmayla ne kazandığını daha ayrıntılı bir biçimde ele almak gerekiyor. Ancak önce bu anlaşmanın sıkıntılarına, bu anlaşmanın yol açtığı trajik gelişmelere yakından bakalım.

1939 Ağustosu'nda Almanya ile Sovyetler arasında Moskova'da imzalanan anlaşma, başta uluslararası komünist hareket olmak üzere, bütün dünyadaki siyasi aktörler açısından şaşırtıcı bir gelişme oldu. İngiltere ve Fransa tarafından tıkanan işbirliği olanağını açmak için Sovyetler'in Alman kartını zaman zaman kullandığı fark edilmekle birlikte, kimse işlerin bir anlaşmaya kadar varacağını düşünmüyordu.

Burada İngiliz emperyalizminin geçirdiği şokla ilgilenmeyeceğiz, bunda olumsuz bir yan bulunmuyor. Ancak Sovyetler Birliği'nin dostları açısından ve özellikle Komintern üyesi partiler açısından durum farklı. 1930'lu yıllar boyunca Sovyetler Birliği'nin askeri ve siyasi işbirliği çağrılarına olumlu yanıt verilmesi için kendi burjuva hükümetlerine baskı uygulayan ilerici güçler, Sovyet-Alman anlaşması ile birlikte hareket edemez duruma düştüler. Bildiğimiz kadarıyla bu durumdan en fazla etkilenen, Sovyet diplomasisinin merkeze koyduğu ülkenin partisi, Fransız Komünist Partisi oldu. Hatta bu partinin üst düzey yöneticilerinin anlaşmayı takip eden birkaç hafta pek ortalıkta gözükmedikleri bile söylenmekte. Durumu bir Fransız marksisti şöyle özetliyor:

> "Bu pakt Sovyetler Birliği'ne belki bir yıl zaman kazandırdı, ama komünist partilerin büyük ölçüde güç yitirmesi pahasına. İnsanlar Hitler'e karşı kavgaya atılmışlardı ve ansızın bu paktın varlığı ortaya çıktı." [118]

Lefebvre gerçeği dillendirmektedir. Ancak unuttuğu bir nokta var: Sovyetler Birliği, son seçenek olan Almanlarla anlaşma yaparak belki komünist partileri bir yılı aşkın bir süre güç duruma düşürdü ama 1941 Haziranı'ndan sonra faşizme karşı topyekûn savaşta gösterdiği direnç ve elde edilen zaferle bu partilere başka zaman elde etmedikleri bir prestij

[117] SSCB Enformasyon Bürosu, a.g.y., s. 123.

[118] Henri LEFEBVRE, a.g.y., s. 36.

ve güç de kazandırdı. Birini ötekinden çıkarın geriye kalan devasa bir artıdır.

20. yüzyıl tarihine bakan hiç kimse 1939 yılında ülkesini ve insanlığı bu kabustan ayakta nasıl çıkarırım hesabını yapan Stalin'in genel stratejisini bölmelere ayırarak ele alamaz. 1939 anlaşması, 1933-1945 arası kesitin önemli bir halkasıdır ve bu kesitin bütününe damgasını vuran, Sovyetler'in korkak, işbirlikçi bir tutum alışı değil, sosyalist ülkenin dürüst, gerçekçi ve cesur politikalarıdır.

Lefebvre'nin yaklaşımında bir de abartılı bir nokta var, düzeltilmesi gerekir. Bütün dünyada, özellikle Avrupa'da insanların faşizme karşı bir kavgaya girdiği doğru olmakla birlikte, bu kavganın gelişmeleri belirleyici bir düzey yakalayamadığı da gerçektir. 1939 yılı için kimse, Avrupa'daki devrimci hareketin Hitler'in planlarını bozucu bir inisiyatif ve örgütlülük sergilediğini söyleyemez. Avrupa'daki dengeler, Almanya devriminin 1933'teki yenilgisi ile değişmişti ve bundan sonra belirleyici olan Sovyetler Birliği'nin direnişi olacaktı. Bu nedenle antifaşist mücadelenin genel gidişatı açısından Sovyet-Alman anlaşmasının kazandırdıkları, kaybettirdiklerine göre tartışılmayacak denli fazladır. [119]

Kazanımlara gelmeden, bir başka problemin Sovyetler'in içinde çıktığını hatırlamamız gerekiyor. Brejniyev'in anılarında var. Anlaşma ilan edildiğinde Sovyet emekçileri yaygın bir kuşku üretiyor ve bu adımı ciddi biçimde sorguluyor. Parti örgütleri anlaşmanın mantığını açıklamak için sayısız toplantı düzenliyor. Üstelik bunu Almanya'yı provoke etmeden yapmak durumundalar.[120]

Parti yönetimi Sovyet insanına, çalışın ve hazırlanın mesajı veriyor, o kadar...

Sovyet insanı çalışıyor ve hazırlanıyor. 1939 Ağustosu'nda Alman faşizmiyle imzalanan saldırmazlık anlaşmasıyla birlikte zamana karşı yarış başlıyor. Hitlerciler Sovyetler'e saldırmadan, mümkün olduğunca toprak,

[119] Anlaşmayı "anlayamadığı"nı söyleyen ve yanlış bulanlar arasında Fidel Castro da var. Marksizmi daha çok bir "etik" olarak bugüne taşımaya çalışan Fidel'in tarihsel olayları öncelikle bir "değerler sistemi"yle ele alma alışkanlığı, onun eşsiz entelektüel zenginliğini yok etmiyor belki ama Küba devrimini de bugünkü Latin Amerika'daki gelişmeleri de konumlandırmayı güçleştiren bir öznellik barındırıyor. (3. Baskı'ya not)

[120] Leonid İlyiç BREJNİYEV, "Biyografi-Yeniden Doğuş", Ser yayınları, 1978, çev: A.Karaca, s. 46.

ham madde, işgücü ve deney biriktiriyor; sosyalizmin anavatanı ise hızla silahlanıyor...

Almanya ile anlaşmanın yarattığı moral yükün yıpratıcılığından ülkeyi kurtaracak antifaşist savaşa hazırlanıyorlar. Şimdilerde, Sovyetler ortadan kalktıktan sonra yazılan tarih kitaplarında artık tam anlamıyla desteksiz atıyorlar, Stalin ve Hitler'in "işbirliği"nden söz ediyorlar. Oysa Sovyet yönetimi 1939'da da, sonrasında da hep bu moral yükü sırtında hissetti, kendini anlatmaya çalıştı. Soğuk Savaş döneminin hemen başlangıcından itibaren başlayan Antisovyet kampanyanın bu yüke yoğunlaşması Stalin'i çok tedirgin etti. 1946'dan itibaren savaşa ilişkin belgeleri yayınlamaya başlayan ABD'nin saldırısına karşı "savunma"ya geçildi: "Burada, yayınlanan derlemenin yalnızca 1939-41 yıllarına ait belgeleri içermesi göze batmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı buna karşın, daha önceki yıllara, öncelikle de Münih dönemine ait belgeleri derlemeye almamış, yani dünya kamuoyundan gizlemiştir." [121]

Sovyetler Birliği haklı olarak Almanya ile anlaşmanın rasyonalini 1939 Ağustosu'na kadar gelinen süreçte arıyor. Bu süreci hesaba katmayan, unutturan yaklaşımların art niyetli olduğunu ileri sürüyor. Bir de, anlaşmanın hazırlık safhasındaki gizlilik var. Sovyet dış politikasının doğumunda bilindiği gibi "gizli diplomasi"nin ortadan kaldırılışına tanık olunuyor. Dünya devriminin atağa geçtiği bir sırada, 1917-1920 arasında, Sovyetler bütün kartları açık oynamaya karar veriyor. Sonrasında gelen "kazanımları savunma" döneminde temel mücadele araçlarından birisi emperyalist ülkeler arasındaki çelişkileri kullanmak olunca, Sovyet diplomatları gizli diplomasiden yararlanmaya başlıyorlar. Bir farkla, dünya halkları üzerine pazarlık yaparak değil, düşman kampın iç çatlaklarına oynayarak...

1939 Alman-Sovyet anlaşması da bu anlamda bütünüyle gizli diplomasinin ürünüdür. Anlaşmanın yalnız emperyalistlerden, yalnız uluslararası komünist hareketten değil, Sovyet halklarından da gizlendiği, hatta sadece politbüro düzeyinde tartışılarak karara bağlandığı açıktır. Troçkizmin belki de en "düşman" versiyonunu temsil eden Tony Cliff'in anlaşmanın Yüksek Sovyet'te tartışılmadan imzalanmasına kafayı takması bu anlam-

[121] SSCB Enformasyon Bürosu, a.g.y., s. 11.

da ancak kinin akılsızlaştırması ile açıklanabilir [122]. Sovyetler Birliği'nin giriştiği ölüm-kalım mücadelesinde her saatin, her dakikanın kritik bir öneme sahip olduğu koşullarda, karar mekanizmalarının yukarıya doğru daraltılmasının ihtilalin mantığı açısından son derece meşru olduğunu hatırlamamız yeterlidir.

Peki değmiş midir? Bu derecede ağır bir moral yükün altına girmeyi karşılayan getirisi olmuş mudur bu anlaşmanın?

İngiliz ve Fransız emperyalizminin Sovyet-Alman çatışmasından medet umma politikalarına daha önce değinmiştim. Anlaşma her şeyden önce bu planları altüst ettiği için işe yaramıştır. Bir başka darbe ise Japon emperyalizmine vurulmuştur. Sovyet topraklarının genişliği göz önüne alındığında, başlayacak olan savaşı iki cephede birden sürdürmenin ne kadar yıkıcı olacağı açıktır. Sovyet yönetimi, batıda Almanya doğuda Japonya ile aynı anda savaşma olasılığından haklı olarak ürkmüştür. İşte Almanya ile varılan geçici anlaşma, Kızıl Ordu'yu bu olasılıktan kesin ve kalıcı bir biçimde uzak tutmuştur. Savaş öncesinde defalarca çatışmaya sahne olan Sovyet uzakdoğusunda, savaş boyunca (Almanya teslim oluncaya kadar) sessizlik hakimdir. Bu sükunetin tesisinde Sovyet-Alman anlaşmasının rolü büyüktür. Anlaşma öncesinde Almanya ile aynı anda Sovyetler'e saldırının öngününde olan Japon hükümeti anlaşmadan hemen sonra istifa etmiştir. Böylece Sovyet genel komutanlığının eli serbest kalmış, doğuda ihtiyat birlikleri bulundurmak dışında ana kuvvetleri batıya kaydırma olanağı bulmuştur.

Anlaşmanın bir diğer getirisi ise herkesin kabul ettiği gibi, kazanılan zamandır. 1930'ların başında endüstrileşme seferberliğine giren Sovyet toplumu, savaş hazırlıklarının önemli bir bölümünü 1939'un ikinci yarısına sıkıştırmıştır. Bu hazırlıklar ile Almanya'nın batıdaki işini bitirmesi arasında sanki bir yarış başlamıştır. Ve o dönemde hangi gözle bakılırsa bakılsın, bir şey açıktır: "Stalin, Almanya ile bir savaşın mukadder olduğu, saldırmazlık paktı ile bunun sadece erteleneceği kanaatindedir." [123]

Bu kanaatin ürünü olarak, Sovyetler Birliği zaten 1938 Münih anlaşması ile hız kazandırdığı silahlanma sürecini 1939 Ağustosu'ndan itiba-

[122] Tony CLIFF, a.g.y., s. 99.

[123] Kamuran GÜRÜN, "Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)", TTK yayınları, 1991.

ren çılgınca bir tempoya yükseltmiştir. Bu temponın boyutlarını görmek için, Kızıl Ordu'nun ateş gücünün nereden nereye geldiğini izlemek yeterlidir. Henüz endüstrileşme ve planlı ekonominin başlarında, 1928'de Sovyet silahlı kuvvetlerinin elinde 1000 uçak, 200 zırhlı araç, 350 kamyon, 67 paletli traktör, 700 binek oto bulunmaktadır. [124] Ülkenin genişliği hesaba katıldığında Kızıl Ordu'nun büyük ölçüde yayan ve at sırtında hareket ettiğini görürüz. Durum, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sıçrama kaydeden tank ve uçak teknolojisi hesaba katıldığında özellikle iç karartıcıdır.[125]

Bu tablo 1930'larda elbette değişiyor. Örneğin 1938 yılına gelindiğinde Sovyet hava kuvvetlerinin elindeki savaş uçağı 5 bini geçiyor. Ancak asıl hamle sonrasında. Alman-Sovyet anlaşmasından 1941 Haziranı'nda Hitler ordularının Sovyetlere saldırışına kadar geçen sürede sanayileşmiş Sovyet toplumu Kızıl Ordu'yu baştan aşağıya yeniden donatıyor. Sadece bu süre boyunca silahlı kuvvetlere teslim edilen tank sayısı 7 bin, uçak sayısı ise 17,745'tir.[126] Bir başka kaynağın değerlendirmesine göre, 1930 yılı ile kıyaslandığında, 1940 başında Kızıl Ordu'nun zırhlı birliklerinin elindeki tank miktarı 43 katına çıkmış durumdadır.[127]

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşası için, toplumun barış içerisinde gelişimi için ayrılan kaynaklar bir anda vatanın korunması mücadelesinin zorunlu ama akıl dışı hazırlıklarına aktarılıyor. Yukarıda verdiğim rakamlar gerçekten ürkütücüdür ve savaş sırasında bu rakamların ulaştığı boyut ile Sovyet toplumun savaş sonrasında karşılaştığı ideolojik durgunluk arasında daha sonra üzerinde duracağım bir bağ kesinlikle mevcuttur.

Sovyet savaş makinesinin ülke kaynaklarını nasıl kullandığına savaş döneminden tek bir örnek vermek istiyorum: 1928 yılında sadece bin

---

[124] Georgiy JUKOV, "Anılar ve Düşünceler", Sinan yayınları, 1971, çev: İshak Atasever, s. 54.

[125] Devrimin hemen ertesinde iç savaşta ve dış müdahaleye karşı, hatta sonrasında Japonlarla girişilen kanlı çatışmalarda büyük yararlılıklar gösteren suvari birliklerinin efsanevi komutanı Semyon Budyonniy'nin "arkaik" bulunarak geri plana çekilmesi, Kızıl Ordu'nun mekanizasyon ihtiyacının ürünüdür. Stalin'in en yakın dostlarından olan Budyonniy hiç gözden düşmedi, hep bir efsane olarak kaldı ama İkinci Savaş boyunca "geri kafalı" muamelesi görmekten kurtulamadı. (3. Baskı'ya not)

[126] JUKOV, a.g.y., s. 76-78.

[127] Sergey ŞTEMENKO, "İkinci Dünya Savaşı'nda Rus Harekatı", Ararat yayınları, 1971, çev: Güven Korulsan-Yaşar Uçar, s. 12.

adet uçağa sahip olan Kızıl Ordu'nun kullanımına bir tek 1943 yılında 35 bin uçak verilmiştir.

Sırf Hitlercileri dize getirsinler, Avrupa halklarının kölelikten kurtuluşunu sağlasınlar diye... Bu ürkütücü ve irrasyonal "tüketim", tarihsel bir görevdir, kaybedilen onca insanın yanında maddi kaynakların sözü bile edilemez, ama şurası açıktır: Stalin'in onca çabasına, Sovyet diplomasisinin bütün becerisine rağmen, dünya sosyalist devrim süreci acısı daha sonra çıkacak çok büyük bir bedel ödemiştir antifaşist zafer için...

Peki bu bedeli ödememek için verilen uğraşta ipun ucu kaçtı mı?

Sovyetler Birliği'ni savaşa sokmamak için girişilen mücadele daha vahim sonuçlar mı doğurdu? Sovyetler Birliği, Stalin'in kişisel inadı nedeniyle Almanlar tarafından gafil mi avlandı?

Savaşa ilişkin olarak Stalin'i eleştirmek için kullanılan temaların başında bu mesele geliyor. Stalin'in istihbaratçıların raporlarını hiçe sayarak Hitler'e güvenmeye devam ettiği ve bu nedenle Kızıl Ordu'nun Alman saldırısına hazırlıksız yakalandığı, bu hazırsızlık nedeniyle Almanların birkaç ayda Moskova önlerine dayandığı ileri sürülüyor.

Bir de Stalin'in uyuduğu... İkinci savaşın öncesinde Alman saldırısına ilişkin olarak gelen istihbaratı "önemsemeyen" Stalin'in savaşın başlangıcından itibaren ülkeyi büyük bir felakete sürüklediğini, Alman saldırısı sırasında Stalin'in "huzur içinde uykuda olması"nı Stalin'in aymazlığı ve sorumsuzluğuna kanıt olarak gösterenlerin sayısı hiç de az değil.[128]

Stalin'in uyuması beni pek şaşırtmadı, uykusunda "huzur" bulmasının sakıncaları konusunda da bir fikrim yok. Ancak iddialar, Sovyet genelkurmayının, Japonlar Pearl Harbour'a saldırdıklarında Amerikan subayları nasıl gaflet uykusundaysa, aynen öyle, tam kadro istirahatte olduğu gibi bir noktaya ulaşınca, iş ciddileşiyor. Jukov bunun tamamen yalan olduğunu söylüyor. [129]

Ancak Kızıl Ordu subaylarının Alman saldırısı sırasında uyanık olmaları, pek bir şey değiştirmiyor. Ortada hiç kimsenin inkar edemeyeceği bir "hazırlıksızlık" var. Bu "hazırlıksızlık", istihbarat eksikliğinden kaynaklanmıyor. 1940 başından itibaren Sovyet yönetimine sayısız miktarda

[128] Robert C. TUCKER, a.g.y., s. 223.

[129] JUKOV, a.g.y., s. 90.

"saldırı ihbarı" geliyor. Bunların bir bölümü Sovyet ajanlarının çalışmalarının ürünüyken, bir kısmı İngiliz ve Alman istihbaratının Sovyetler'i yanıltmak için dolaşıma soktuğu sahte belgelerden oluşuyor. Ancak Sovyet ajanlarından Richard Sorge'nin Kremlin'e ulaştırdığı bilgi, yalnızca saldırının tarihini değil, aynı zamanda yönünü ve şiddetini de "matematik kesinlikle" içermesi nedeniyle özel bir önem taşıyor. Özetle, Sorge'nin yolladığı rapor, Stalin'in Alman saldırısına ilişkin sağlıklı bilgiden yoksun olmadığını gösteriyor.

İstihbarat zaafı yok. Dolayısıyla hazırlıksızlık "teknik" bir sorun olarak çıkmıyor karşımıza. Stalin dahil olmak üzere bütün parti yönetiminin Almanya'nın er ya da geç Sovyetler'e saldıracağının bilincinde olduğu da hesaba katılırsa, hazırlıksızlığın Stalin'in kapris ya da saflığı ile açıklanması da güç.

Stalin'in Hitler'e pek güvendiği ve gelen bütün istihbaratı "bunlar İngilizlerin uydurması" diyerek elinin tersiyle ittiği, böylelikle Kızıl Ordu'nun elini kolunu bağladığı iddiası, saçma olmakla birlikte, Stalin karşıtlarının çenesini ve kalemini yıllarca yoracak kadar ciddiye alındı. Stalin yanındakilere güvenmiyordu hani, neden Hitler'e güvensin!

Sovyetler Birliği'nin Alman saldırısına "hazırlıksız" yakalanmasını ne istihbarat açığıyla ne de Stalin'in psikolojik saplantılarıyla açıklayabiliriz. Ortada düpedüz siyasi bir tercih var. Stalin'in inadı Sovyetler'in savaşa dönük stratejisini mümkün olduğunca geç değiştirmeye kilitlenmişti.

Öyle bir inattır ki bu, Alman saldırısına ilişkin bilgiler gelip, faşist orduların sınırboyu hareketlilikleri arttıkça "hemen seferberlik ilan edelim" diyen Kızıl Ordu generalleri anında azar işitmektedir: "Siz savaş mı istiyorsunuz"... "Her zaman istihbarata inanılmaz".[130]

Sovyet yönetimine akan istihbaratın miktarı gerçekten de kafa karıştırıcı. Almanya'nın kesin saldırı tarihi diye Nisan ayından itibaren bir dizi gün iletiliyor Kremlin'e. Stalin bir Alman-Sovyet çatışmasının hemen çıkmasını isteyen İngilizlerin çok sayıda belge ürettiğine, Sovyetler'i provoke ederek, çatışmayı erkene çekmeye çalıştıklarına inanıyor. Haksız değil. Nitekim savaş sonrasında saldırı plan ve tarihlerine ilişkin belgelerin bir bölümünün Londra menşeli olduğu ortaya çıkıyor. Bunlara ek olarak

[130] A.g.y., s. 86

bizzat Chruchill'in Stalin'e yolladığı ve "Almanya saldıracak" uyarısını içeren Nisan 1941 tarihli bir mektup var. Benzer uyarıların "Sovyetler saldıracak" diye Hitler'e de el altından yollandığı daha sonra otaya çıkıyor.

Ancak, ne olursa olsun, Almanya'nın "beklenen" saldırısı, Stalin'in öngörmediği veya hiç arzu etmediği bir anda gerçekleşiyor.

Bir ülkenin trajedisi vardır artık Stalin'in omuzlarında. Ona saldırı haberini telefonla veren Jukov'dur. Uzun süre sesini çıkarmaz Stalin. En sonunda Jukov'a "siz beni anlayabildiniz mi" diye sorar. [131]

Neyi anlamış mıdır?

Jukov anladığını şu şekilde ifade ediyor:

> "Onun bütün düşünce ve eylemleri, savaştan kaçınmak özlemi ile ve bunu kendisinin başarabileceği güveniyle örülmüştü. Stalin, faşist Almanya gibi güçlü ve yetişkin bir düşmanla savaşmanın Sovyetler Birliği halklarına ne denli ağır felaketler getirebileceğini çok iyi anlıyordu." [132]

Jukov'un anladığı, benim bu bölümde daha önce anlatmak istediğimdir: Stalin, savaşın Sovyetler Birliği başlığının açılmaması için elindeki her aracı kullanmış, büyük yıkımdan kaçınmayı mümkün kılacak en küçük olanağı dahi değerlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle tekrar olacak, Stalin'in Alman saldırısı olasılığına karşı seferberlik ilan etmemesi, sınırdaki Sovyet birliklerini alarma geçirmemesi, Hitler'le yapılan anlaşmaya fazla güvendiğini göstermemektedir:

> "Stalin'in böyle bir pakta bel bağladığı görüşü yersizdir. Bizzat ben, Stalin'in adı geçen paktla avunduğunu gösterecek tek sözü bile kendisinden işitmiş değilim."[133]

Ancak bu, Stalin'in saldırının hemen ertesinde içine girdiği ruh halinin ağırlığını azaltmıyor. Almanya ile savaşın başlaması, yani hep kaçınmaya çalıştığı olasılığın gerçeğe dönüşmesi, Sovyet liderinde sarsıcı bir etki yapıyor.

---

[131] a.g.y., s. 91

[132] a.g.y., s. 81.

[133] A.g.y., s. 83.

Almanya 22 Haziran'ın ilk saatlerinde saldırıyor. Aynı günün ilerleyen saatlerinde parti politbürosu toplanıyor. Politbüro üyesi olmamalarına rağmen iki komutan, Timoşenko ve Jukov'un da çağrıldığı toplantıda Stalin'in çok üzgün olduğu, yüzünün sapsarı kestiği dost-düşman hemen bütün kaynaklarca doğrulanıyor.

Duygusuz olması mı tercih edilmelidir? Üzülmek, hatta sarsılmak ve de korkmak bir liderin zayıf noktaları mıdır? Geçiniz bunları...

Stalin'in başlamakta olan savaşa ilişkin hissetttiği kaygılar daha sonra başta Hruşçov olmak üzere, dost olmayan bütün yazıcılar tarafından uç noktalara çekildi. Stalin'in moralinin bozulduğu, paniklediği ileri sürüldü. Kimileri 22 Haziran'dan sonra Stalin'in belli bir süre insan içine çıkmadığını, "kaçış" psikolojisine girdiğini yazdılar. Bu iddiaları yine dost olmayan birçok kaynak yalanlıyor. Örneğin Stalin'i "bir asker" olarak inceleyen ve onun savaş sırasındaki "hata"larını sergilemek için kitap yazan Albert Seaton, bu kadarına dayanamıyor ve Stalin'in bir-iki günlük bir duraklamanın ardından Sovyet savaş makinesinin tamamını kontrol altına aldığını belirtiyor.[134] Jukov da anılarında benzer şeyler söylüyor.

Peki, Stalin'in Almanya saldırıncaya kadar hiçbir askeri hareketliliğe izin vermemesi, Sovyet birliklerine "yerinizden kıpırdamayın" talimatını iletmesinin askeri maliyeti ne olacak?

Bu maliyetin boyutları her tür tahminin ötesinde. Alman saldırısı sırasında en büyük darbeyi hava kuvvetleri aldıysa, bunda Stalin'in "önlem almayı" pratikte olanaksızlaştıran tutumu baş rol oynuyor. Savaş uçaklarının çok büyük bir bölümü havalanamadan imha ediliyor. 22 Haziran'ı takibeden iki ayda Sovyetler 5 bine yakın uçak ve bir o kadar da tank kaybediyor. Üstelik Alman birlikleri Sovyet topraklarında çok büyük bir süratle ilerliyor.

Bu dramatik gelişmelerin fazlası var, eksiği yok. Ancak, Stalin'in ilk günlerde bir karşı saldırının mümkün olmadığını test ettikten sonra mutlak olarak yürürlüğe koyduğu "Almanları hırpalayarak içeriye çekilme" planının Hitler'cilerde yarattığı yıkım genellikle unutuluyor. Örneğin aynı sürede 400 bin faşist ordu mensubu öldürülüyor, Alman insan kaynakları kısa sürede büyük bir darbe alıyor.

---

[134] Albert SEATON, "Stalin As Military Commander", Praeger Publishers, 1976, s. 104.

Stalin, Sovyetler Birliği'nin savaşın ilk dönemindeki kayıpları telafi edeceğine dair kesin bir inançla hareket ediyor. Dışarıdan bakıldığında bu inanç kolay kolay anlaşılamıyor. Bu kez dost bir kaynaktan bu inancın tarifi:

> "Savaşçı Şefleri Stalin'in komutasında Ruslar, hiçbir ülke veya hükümetin bu kadar kısa sürede karşılaşıp da ayakta kalamadığı ölçüde kayıplarla karşılaştı. Ancak onlar bizler gibi hiç teslim olmadılar. Kendi kanlarını anavatanlarına akıttılar. Düşmana karşı durdular." [135]

İyi hazırlanmış, ülke kaynaklarının hemen tamamını uzun sürecek bir direnişe katabileceğine inanan bir liderliğin savaşın hemen başındaki bozgun havasını göze aldığını söyleyebiliriz. Nitekim savaşın ilk döneminde Sovyet halkları nezdinde düşmanın gücünü hafife alan hiçbir propagandif çalışma yapılmaması da bu inançla, bu güvenle ilgili. Zorluklara ve zor mücadelelere alışan Sovyet halkı ne savaşın ilk aylarındaki geri çekilmeye ne de Alman ordusunun mükemelliğine dair efsanelere teslim oldu.

Kısacası, Stalin Alman saldırısının göğüs göğüse bir mücadeleyle değil de Kızıl Ordu'nun üstüne bir darbeyle gelmesini kabullendi. Bu kabullenişin ardında daha önce değindiğim siyasi bir rasyonel vardı.

Bunu "dünya halklarının gözünde ve uluslararası alanda haklılığını kanıtlamak" şeklinde ifade edebiliriz. Sovyet yönetimi 1933'le birlikte, uluslararası ilişkilerin en önemli unsurlarından birinin Avrupa kamuoyunu yanına çekmek, hiç değilse onu tarafsızlaştırmak olduğunu başından itibaren kavramış durumdaydı.

1939-41 arasında Avrupa'da faşizmin karanlığı baskındır. Zamanında Stalin dahil olmak üzere, çoğu kişinin Almanya karşısındaki en önemli dirençlerden biri olarak kabul ettiği Fransa'nın düşmesi, gözleri üç ülkeye çevirmişti: Sovyetler, İngiltere ve ABD...

İngiliz ve Amerikan emperyalistleri, kendi toplumlarına 1939'da Almanya ile yaptığı anlaşma nedeniyle ortalama insanda tereddüt uyandıran Sovyetler Birliği'ni faşist Almanya ile birlikte dünyayı kana boyamak

[135] Ernie TRORY, "War of Liberation", People's Publication, 1988, s.67.

isteyen "şeytanın imparatorluğu" olarak algılatmak için büyük bir çaba gösteriyorlardı. Zaten Almanya'yı Sovyetler'e karşı kışkırtan, bununla da kalmayıp Almanya'dan çok daha önce Sovyetler'e saldırmak konusunda planlar yapan İngilizlerin iki düşmanın kapışmasından büyük keyif alacağı, bu keyfe ABD'nin de ortak olacağı açıktı.

Stalin, Sovyetler'in savaşa herkesin gözünde "haklı" ve "mağdur" bir ülke olarak girmesi için inanılmaz bir sabır gösterdi. Bazı Kızıl Ordu komutanlarını isyan ettiren, ülkesini hızlı bir geri çekilmeye mahkum eden bu sabrın sonunun selamet olabilmesi için orasından burasından çekiştirilmemesi gerekiyordu. Stalin her zaman olduğu gibi, temel bir politikayı hayata geçirirken onu dengelemeyi aklının ucundan bile geçirmedi.

Alman saldırısından sonra Sovyet halkına ilk hitabında da bu konuya değindi, Almanya'nın politik bakımdan kaybettiğini ileri sürdü. Gerçekten de öyleydi. Sovyetler'le Almanya'nın dişlerini birbirlerine geçirmesinden son derece hoşnut olan Churchill bile ortaya çıkan tablonun kendi kamuoyu açısından "fazla açık" olduğunu hissedip "Sovyetler'in yanındayız" demek durumunda kalmıştı.

Burjuva diktatörlüklerinde karar mekanizmalarının egemen sınıfın elinde olması, aynı sınıfın ideolojik egemenlik araçları üzerinden atacakları her adımda bir toplumsal meşruiyet arama ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle burjuva siyaseti elbette tribüne oynamak zorundadır. Stalin bu zorunluluğa, Almanya'nın Sovyetler'e saldırmasından iki yıl önce, 1939'da açıkça işaret etmektedir:

> "Ama zamanımızda, çeşitli antlaşmalara ve kamuoyuna önem vermeksizin, engelleri bir vuruşta yıkmak ve savaşa balıklama dalmak pek o kadar kolay değil. Burjuva siyasetçileri bunu iyi bilirler. Faşist elebaşları da öyle. Bu nedenle, savaşa girişmeden önce, bu elebaşılar, kamuoyunu belli bir biçimde hazırlamayı, yani onu yanıltmayı, aldatmayı kararlaştırdılar." [136]

Stalin bunları Hitler'in Avusturya, Çekoslovakya gibi ülkeleri işgal ediş tarzını hatırlatarak söylüyor. Ülke faşist de olsa, yani baskı ve onay mekanizmaları arasındaki balansta ciddi oynamalar yapılmış da olsa, tribün-

[136] SSCB Enformasyon Bürosu, s. 111.

lere hitap etmek zorundasınız. Faşistler, komünistlerin üzerine attıkları, ama Dimitrov'un destansı savunmasını hesaba katmadıkları Reichtag yangınını da bu nedenle çıkarmamışlar mıydı?

İşte aynı Stalin bu kez faşistler Sovyetler'e saldırdığında benzer bir yaklaşıma sahiptir:

> "Burada daha az önemli olmayan bir husus da, bütün dünya tarafından saldırgan olarak ilan edileceğine aldırış etmeyerek, faşist Almanya'nın kendisiyle SSCB arasında 1939 yılında imzalanan saldırmazlık antlaşmasını ansızın ve haince çiğnemiş olmasıdır. Açıktır ki, antlaşmayı çiğnemek teşebbüsünde bulunmak istemeyen barışsever ülkemiz, sözünden dönme yolunu tutamazdı. (...) Faşist Almanya, antlaşmayı haince yırtıp SSCB'ne saldırmakla ne kazandı ve ne kaybetti? Faşist Almanya, kendi kuvvetleri için, kısa bir süre için belli elverişli bir durum elde etti; fakat bütün dünya karşısında kendini kanlı bir saldırgan olarak açığa vurmakla, politik bakımdan kaybetti." [137]

Sovyetler Birliği 22 Haziran 1941 itibariyle faşizmin işgal ettiği beyinlerin dışında, bütün dünyada "haklı bir savaş"ın içine girmişti. İngilizler buna "just war" diyorlardı, Sovyetler'de ise bu savaş "kutsal"dı; svyaşçennaya vayna...

Hitler'ciler kutsal bir savaş, haklı bir savaş veren Sovyet toplumuna karşı giriştikleri mücadelede açık bir saldırgan olmakla kalmamışlar, Sovyet topraklarının içine girdikçe (yani o ilk haftaların batı Avrupa'dakine benzer ilerleyişi devam ettikçe) bilmedikleri, hesaba katmadıkları gizemli bir direnişle karşılaşmışlardı. Stalin'in uzun vadeli hesabı, öyle ya da böyle, Hitler'i Rus steplerinde kıstırmıştı:

> "Bolşevizmden hiçbir şey kalmamalı. Führer, Moskova, Petersburg gibi kentleri haritadan silmek istiyor. Doğru da düşünüyor, zorunlu bu."
> "Şu ana kadarki gelişmelerin sonuçları Doğu'daki savaşın esas olarak kazanıldığını gösteriyor."
> 20 gün sonra...
> "Askeri durumun hâlâ açıklık kazanmaması üzerine Sovyetler

[137] A.g.e., s. 123.

> Birliği'ne yönelik radyo propagandalarımızı artırıyoruz."
> "Amansız kanlı bir savaşa hazır olmalıyız... Rusya hâlâ büyük ölçüde gizemli bir sorun ve ben hiçbir Batı Avrupalı'nın bütün ayrıntılarıyla bu gizemliliği kavrayabileceğini sanmıyorum." [138]

Bir Alman generali bunları yazıyor... Sovyetler'in kutsal savaşı, Almanlar için kanlı bir kabusa dönüşüyor...

[138] Konstantin SİMONOV, "Bugün ve Yıllar Önce", Söylem yayınları, 1986, çev: Mazlum Beyhan, s.27-30.

XI
Destalinizasyonun 2. Savaş Masalı-II
Başkomutana rağmen!

Sovyetler Birliği ile Almanya arasındaki çetin savaş yaklaşık dört yıl sürdü. Bu dört yıl boyunca Alman-Sovyet cephesi dünya savaşının hep en önemli cephesi olarak kaldı. Pasifik'te, Afrika'da ve Normandiya çıkarması ile birlikte kıta Avrupası'nda açılan cephelerde zaman zaman çok kritik çatışmalar yaşansa da, gerek asker sayısı, gerekse kullanılan teçhizat açısından hiçbiri Sovyet-Alman cephesine benzer bir ölçeğe ulaşamadı.

Bu açıdan, savaşın hemen başında büyük yetkilerle başkomutan atanan Stalin'in yaklaşım ve kararlarının savaşın gidişatı üzerinde büyük etki yaptığı tartışılamaz bir gerçek. Bir önceki bölümde bu etkinin negatif olduğunu kanıtlamak isteyenlere, Sovyetler'in savaşa girdiği ana kadarki döneme yoğunlaşarak değinmiş oldum. Şimdi sıra geldi savaşa...

Kutsal savaşa...

Hruşçov'un "korktu, ortalıkta gözükmedi" dediği ilk birkaç haftalık dönem boyunca Stalin ve politbüronun diğer üyeleri, uzun sürecek olan bir savaşta milyonlarca Kızıl Ordu askerinin ve cephe gerisinin nasıl yönetileceğini tartışıyorlar. Yapılan hazırlıklar ardı ardına gün ışığına çıkıyor ve Sovyetler'in siyasi karar mekanizmaları dahil, bütün hiyerarşik örgüsü savaş düzenine geçiriliyor.

22 Haziran 1941'de Sovyet Yüksek Komutanlık Genel Kurmayı, Timoşenko'nun sekreterliğinde Stalin, Molotov, Varoşilov, Budyenniy, Jukov ve Kuznetsov'dan oluşuyor. Bu komiteye Stavka deniyor. Görüldüğü üzere, savaşın başlangıcında Stalin ordu komutasına henüz

el atmamış durumda. Ancak bu ilk günlerde Sovyet genelkurmayında "inisiyatifsizlik, yetki kullanmama ve şaşkınlık" göze çarpıyor. Savaşta Sovyetlere liderlik edecek mekanizmanın büyük bir otoriteyle donanması, siyasi açıdan yetkili, askeri açıdan yetili olması zorunlu oluyor. Bu nedenle askerlerin Stavka'yı yönetme evresi çok kısa sürüyor.

Savaşın siyasi sorumluluğunu üstlenen ve kısa süre sonra önemini yitiren Devlet Savunma Komitesi ise 30 Haziran'da, Alman saldırısının haftasında ilan ediliyor. Politbüro içinden seçilen bu komitede Stalin'den başka Molotov, Malenkov, Varoşilov ve Beriya var. Bu komitenin başkanlığını üstlenen Stalin kısa bir zaman diliminde ülkenin savaş mekanizmasındaki bütün örgütlenmelere de başkanlık etmeye başlıyor. "Korktu, kaçtı" denilen Stalin, Alman orduları büyük bir hızla Sovyetler ülkesini işgale giriştiği, ortalama bir aklın "bu iş bitti" dediği bir sırada nedense bütün sorumluluğu üzerine alıyor. 19 Temmuz'da Milli Savunma Komiseri olan Stalin'in başkomutanlığı 8 Ağustos'ta ilan ediliyor. "Büyük bir otoritesi bulunan Stalin'in Yüksek Başkomutan oluşu, halk ve ordular tarafından heyecanla" karşılanıyor.[139]

Stalin'in Stavka'da sekreter olması için ise sadece 10 Temmuz'u beklemek yetiyor. Kuznetsov'un yerine Şaposnikov'un alındığı yeni Stavka, savaş döneminin en önemli yönetici organlarından birisi haline geliyor.

Sonuçta kısa bir süre içinde Sovyet savaş makinesinin nasıl idare edileceği ortaya çıkmış durumdadır. Siyasi ve askeri otorite Stalin'in şahsında bütünleştirilmiş, Kızıl Ordu'nun en seçkin subayları ile Dışişleri Komiseri Molotov'dan oluşan bir ekip gündelik olarak ve savaşın ihtiyaçlarına göre karar alan bir kriz merkezi oluşturmuşlardır.

Yönetsel mekanizmaların yeniden yapılandırılmasına eşlik eden bir başka süreçse, Sovyet toplumunun savaş için yeniden örgütlendirilmesidir. Alman saldırısıyla birlikte, Sovyet halklarının bu zorlu savaşa hazırlanması için hangi araçların kullanılacağı da belirleniyor. Stalin'in Sovyet insanına seslenişi, saldırı tarihinden on gün kadar sonra, 3 Temmuz'da gerçekleşiyor ve bu araçlar konusunda açık bir fikir veriyor.

Değişik tarihlerdeki bazı konuşmalarının ses kayıtlarını dinleyen biri olarak Stalin'in kötü bir hatip olduğunu söylemem gerekiyor. Anlamak

[139] JUKOV, a.g.e., s. 112.

önemli değil; Trotskiy ile, İspanyolca dilinde efsanevi Dolores İbarolla ve Fidel ile, eski sosyalist ülkelerden Çavuşesku ile kıyaslandığında, Stalin'in konuşmanın içeriğini biçim ile zenginleştirmek konusunda hiçbir iddia veya çabasının olmadığı açık.

Ancak sözünü ettiğim radyo konuşmasının Stalin'in tarzından kaynaklanan ruhsuzluğu, konuşmayı daha etkili yapıyor. Hazırlanan metinde insanın böyle durumlarda aklına gelecek ilk şey olan ajitatif ögeler neredeyse hiç yok. Stalin, Sovyet insanının inadına, kavgacı kişiliğine ve sabrına çok güveniyor. Konuşmasında iki unsur var: Sovyet topraklarına giren düşman çok güçlüdür...

Ve bu düşman yenilecektir.

Ancak zafere henüz çok zaman vardır. Stalin Sovyet halklarına sözünü ettiğim konuşmayı yaptıktan 20 gün kadar sonra Alman hava kuvvetlerine bağlı uçaklar Moskova'ya bomba yağdırmaya başlıyor.

Yalnızca başkent değil, önemli Sovyet kentlerinin neredeyse tamamı faşistler tarafından vurulabiliyor. Böylesine zor durumdayken zaferden söz etmek gerçekten de büyük bir inanç ve otorite gerektirir.

Sovyet halklarının faşizme karşı direnebilmek için ihtiyaç duydukları özgüvenin kaynaklarından biri, "baştakiler"in ne yaptıklarını biliyor olmaları, her soruna bir çare bulmaları...

Stalin'in savaş boyunca üstlendiği görevlerden en önemlisi belki de bu: Ölümün sıradanlaştığı korkunç bir savaşta cephede ve cephe gerisinde insanların "işe yarayacak, zaferle sonuçlanacak bir kavgaya baş koyuyorum" demelerini sağlamak.

Savaşa ilişkin tartışmalarda ileri sürülen argümanların hepsini bir kenara koymamızı sağlayacak olan da bu: Stalin savaş boyunca, bir ihtilalci önder olarak, gereken nasılsa öyle yönetti ülkesini.

Elbette hatalar da yaptı, ama öyle anlaşılıyor ki, sosyalist anavatanı savunmaya yemin eden insanlara sonsuz bir güven verdi.

Kendine özgü çalışma tarzıyla... Kendine özgü tartışma yöntemleriyle... Kendine özgü gündelik düzeniyle...

Stalin geceleri çalışmayı seviyor. Gündüzleri pek ender olarak 12'den önce uyanıyor. Gündelik mesaisi 15 saati buluyor. Politbüro toplantılarını genellikle akşam yemeklerine denk getiriyor. Böylece bir dizi komitenin başkanı olarak ülkenin kaderini etkileyecek karar mekanizmalarının tı-

kanmasını engelliyor. Stalin'in saatinin "farklı" olması, düşünmek ve hazırlık yapmak için ona büyük bir fırsat veriyor.

Savaş boyunca Stalin'in çalışma mekânı, Moskova Metrosu'nun Kirovskaya istasyonunda hazırlanan bir oda oluyor. Alman tehdidinin artması üzerine '41 Eylülü'nden itibaren yönetim mekanizmaları Moskova'dan uzaklaştırılıyor, hatta bakanlıkların önemli bir bölümü Kuybişev'e taşınıyor. Devlet Savunma Komitesi ve Stavka ise sivil halkın da önemli bölümünün boşaltıldığı başkentte Stalin'in karargahının bulunduğu istasyonda kalıyor.

Stalin her gün, karargahına gelir gelmez cephedeki 30'a yakın komutan ile tek tek telefon görüşmesi yapıyor. Kendilerinden doğrudan bilgi alıyor. Bu görüşmeler sırasında önünde Hruşçov'un iddia ettiği gibi bir küre değil, askeri haritalar bulunuyor.[140]

Stalin bu görüşmelerden sonra, akşam saatlerinde elinde savaşın gidişatına ilişkin en yeni ve "kırılmamış" bilgilerle politbüro veya Stavka'yı topluyor. Bu toplantılarda yapılan değerlendirmeler ve alınan kararlar üzerinden Stalin'in gece çalışması başlıyor.

Bir sonraki gün cephe komutanlarına veya politbüroya iletilecek talimatlar veya öneriler geceleri hazırlanıyor. Bu zincir Stalin'in savaşa ilişkin bilgisini, komuta yetisini, Kızıl Ordu'nun zayıf ve sağlam noktalarına ilişkin sezgilerini, komutanlar konusundaki verilerini güçlendiriyor. Neredeyse bütün anı yazarları Stalin'in her geçen gün komuta becerisini, daha da geliştirdiğini ve savaşın başında yaptığı hataları tekrarlamadığını ısrarla belirtiyorlar.

Anlaşılıyor ki, Stalin almak zorunda hissettiği sorumluluğun hakkını vermek, Sovyetler insanının ve hatta diğer parti ve ordu yöneticilerinin arzu ettiği "doğrusunu yapan adam"ı oynayabilmek için çok büyük bir gayret sarfediyor. Bunu yaptığı için, ülkeyi güvensiz veya çaresiz bırakmadığı için mi suçlanıyor?

İnanılır gibi değil... Hruşçov ve onun iddialarını arkasına alan son dönem hainlerinden Roy Medvedev suçluyor: Stalin savaş boyunca cepheye ancak birkaç defa gitmiş! Her şeye burnunu sokmakla eleştirdikleri Stalin'den bir de alay komutanlığı yapmasını bekliyorlar! Binlerce kilo-

[140] Albert SEATON, a.g.e., s. 129-130.

metrelik cephede elinde kılıcı o karargahtan bu karargaha koşuşturmamış olmasını garipsiyorlar...[141]

Üstelik Stalin, cephe deneyi olmayan biri değil. Ekim Devrimi'nden sonra ülkenin dört bir yanını saran iç savaş ve dış müdahale döneminde hangi cephede işler sarpa sarsa, oraya Stalin'in yollandığı biliniyor. 1919'dan sonra parti politbürosu kararıyla Stalin neredeyse bütün cephelerde siyasi ve askeri sorumluluk alıyor.[142] Bu nedenle, aldığı görevleri genellikle başarı ile yerine getiren Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'nda cephe gezintileri yapmamış olmasının, askeri yetenekleri ile ilgili bir yanı olduğunu iddia etmek saçma.

Tam tersine, çok karmaşık ve büyük kuvvetlerle yürütülen bir savaşta, Stalin ülkenin durumuna tepeden bakmak avantajını kullanmaya çalışıyor. Birinin, cephenin toz dumanına takılmadan, mümkün olduğunca savaşın genel durumunu hesaba katarak, karar mekanizmalarını kontrol etmesi gerekiyor.

Stalin'in bir yönetici olarak sahip olduğu özellikler böyle bir yükümlülük için çok büyük olanaklar sağlamaktadır. Her şeyden önce Stalin, cephe ve genelkurmay komutanlarını kesinlik ve berraklığa zorlayarak çok önemli bir denetim kuruyor Kızıl Ordu üzerinde.[143] Savaş sırasında alınacak kararlara zemin oluşturacak rapor ve bilgi akışında Stalin'in en tahammülsüz olduğu şey, yuvarlak laflar. Belirsizlik içeren genel değerlendirmelerin bilgi eksikliği veya özgüven sorunlarına işaret ettiğini iyi bildiği için bütün subayların gerçeği en kısa ve anlaşılabilir bir biçimde resmetmelerini talep ediyor.

Yine, ülkemizde burjuva siyasetinin Demirel'den tanıdığı isim ve yüz unutmama becerisi Stalin'e çok önemli bir silah daha veriyor. Kimse kendini gizleme, unutturma, sorumluluk almama gibi yöntemlere itibar edemiyor; kimse kendi zayıf noktalarını örtme olanağı bulamıyor. "Oturmayı sevmez, konuşurken de odanın içinde ağır ağır gezinir, arada bir durur, karşısındakinin önünde dikilir ve ta gözlerinin içine bakardı. Açık etkile-

[141] Robert C. TUCKER, a.g.e., s. 226.

[142] Albert SEATON, a.g.e., s. 269.

[143] a.g.e., s 126.

yici bir bakıştı bu".[144] Stalin işi pek şansa bırakmıyor. Savaşla ilgili bütün örgütlenmenin başında duran kişi olarak "yanıltılmamak" ve "atlamamak" için kişisel özelliklerini, özellikle kuşkuculuğunu ve otoritesini sonuna kadar kullanıyor. Rasgele verilen raporlar, sorduğu sorulara dair düşünülmemiş yanıtlar, kafa karıştırıcı haberlerle onun karşısına çıkanlar hırçın ve acımasız bir adamla karşılaşıyorlar.

Peki bu özellikler Stalin'i astığı astık, kestiği kestik bir komutan haline getirdi mi? İddia edildiği gibi, kendi bildiğini okuyan, tartışmayan, dinlemeyen birisi miydi?

Savaş boyunca onunla en fazla mesai yapan komutanların başında gelen Jukov, bu soruya birbirini çeler gibi görünen iki farklı yanıt veriyor:

> "Yeri gelmişken Şunu da söyleyeyim ki, Stalin hiç de ortaya koyuşlara hoş görüsü olmayan, kendisiyle tartışılmaya gelmeyen, önünde insanın kendi görüşünü çekinmeden, ısrarla savunamadığı bir adam değildi. Bunun tersini savunana, doğrudan yanıldığını söyleyebilirim."[145]

> "Stalin genellikle ayakta durur, masanın çevresinde gezinir ve tartışanları dikkatle izlerdi. Kendisi pek konuşmaz, çok konuşanları da sevmezdi. Arada sırada "kısa kesin", "daha açık konuşun" gibi uyarmalarda da bulunurdu. Stalin oturuma ön bir kararla gelince tartışma hemen hemen olmazdı."[146]

> "Çoğu zaman sakin ve soğukkanlı olmakla birlikte, bazen sinirleniyordu. O zaman çığrından çıkıyor, rengi değişiyor, sapsarı oluyor, gözleri dehşet saçıyordu. Stalin'in gazabına dayanabilmek, onun darbesini atlatabilmek her yiğidin harcı değildir."[147]

Bu yiğitlerden birisinin Jukov olduğu çok açık. Hemen bütün kaynaklar Stalin'in tartışırken başkalarına göstermediği hoşgörüyü Jukov'dan esirgemediğini yazıyorlar. Hatta Jukov'un Stalin'e sert çıkışlar yaptığı da kaydediliyor. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Askeri kariyerini Ekim

[144] JUKOV; a.g.e., s. 116.

[145] a.g.e., s. 114.

[146] a.g.e., s. 107

[147] a.g.e., s. 116.

Devrimi'ne borçlu olan Jukov'un bir komünist olarak önemli bir iddia ve çapı hiç olmadı. Stalin'in işini iyi yapan kadrolara verdiği önem, yüksek komuta kademesi savaştan önce budanmış Kızıl Ordu'da Jukov gibi ne yaptığını ve ne dediğini bilen kadroları öne çıkartıyor. Belki de Stalin'in hata ve talihsizliklerinden biri, iyi diplomatlara, iyi askerlere, iyi mühendislere olduğu kadar iyi komünistlere de ihtiyaç olduğunu unutması veya bu ihtiyacı karşılayacak kaynakların kuruması, kurutulmasına göz yumması.

Burada daha sonra suyu çıkarılan bir başka dedikoduya değinmenin tam sırası. Hruşçov'un iddiaları arasında Stalin'in ısrarla Jukov'un ikinci savaştaki rolünü azalttığı da var. Hatta Hruşçov Jukov'u Stalin'e karşı sürekli koruduğunu ileri sürüyor. [148]

Ne çare, köylü kurnazlığıyla nam salan Hruşçov bu kez beceremiyor. Stalin'e karşı açtığı kampanyada Jukov'u istediği gibi yanına alamıyor. Daha sonra yayınlanan anılarında Jukov azarlananın ve korunmaya muhtaç olanın kendi değil de Hruşçov olduğunu ısrarla belirtiyor.[149]

Zaten bu, tarihsel gerçeklere daha fazla uyuyor. Savaş süresince Hruşçov'un merkez kadrolar arasında yer aldığına ilişkin herhangi bir kayıt yok. Oysa Stalin'in askeri kararlarda Jukov'u bir "sağlama" unsuru, bir güvence olarak gördüğü apaçık ortada.

Rolünün küçümsenmesine gelince... Savaştaki rolün sembolik ifadesi ne olabilir? Savaştan muzaffer çıkan Sovyet ordularının prestijini birine yazdırmak için en uygun an nedir?

Bu an, Kızıl Meydan'da yapılacak zafer resmi geçididir. Herkes bu görkemli törende Sovyet birliklerinin başında başkomutan olarak Stalin'in bulunması gerektiğini düşünürken, Stalin bu onuru Jukov'a devrediyor. Kimi tarihçilere göre bonapartist eğilimler taşıyan Jukov, Sovyet halkları için çok büyük önemdeki bu törene beyaz atı üzerinde geliyor ve savaşta elde ettiği muazzam prestiji pekiştirmiş oluyor. Bu Jukov'a öyle büyük bir itibar kazandırıyor ki, Yeltsin bile karşı devrimden onca yıl sonra, zafer kutlamalarında Jukov'un posterlerini Kızıl Meydan'dan indirmekte zorlanıyor. [150]

---

[148] Nikita HRUŞÇOV, "Kişi Kültüne Karşı", Pencere yayınları, 1991, çev: Ahmet Fethi, s. 50.

[149] JUKOV, a.g.e., s. 208.

[150] Putin'in de benzer bir titizlik içinde olduğu görülüyor. (3. Baskı için not)

Kompleks sahibi olan Stalin değil Hruşçov'dur...

Ama Jukov'u kollaması ve yüceltmesi Stalin'in savaş boyunca üst düzey komutanlara karşı zaman zaman çok hoyrat olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Örneğin bir başka iddia Trotskiy tarafından Varoşilov için ortaya atılıyor. Stalin'in bu değerli komutanı "harcadığı"nı ileri sürüyor.[151]

İddia, Stalin'in savaş boyunca belirginleşen "yönetme" tarzıyla örtüşüyor. Neredeyse bütün komutanların görev yerleri ve askeri komutadaki konumları sürekli değişiyor. Başarısızlık veya kararsızlık, anında cezalandırılıyor. Varoşilov, Timoşenko, Budyenniy ve Şaposnikov ile sınırlı ölçülerde Jukov, yani Kızıl Ordu'nun en iyi komutanlarının sorumlulukları sürekli olarak yeniden yeniden dağıtılıyor.

Bunun yıpratıcı olduğu açık.

Bu yıpratıcı müdahalelerin bir trajediye ve hatta 36-38 arasındaki "tasfiye sarmalı"na dönüşmesini ismi geçen komutanların devrime ve partiye bağlılıkları ile Stalin'in bu komutanların mayasına fazlasıyla güvenmesi engelliyor. Birbirleri ile sürekli yer değiştiren bu komutanlar arasında açığa çıkan ve bir mücadeleye dönüşen kırgınlıklar üremiyor. En azından savaş sırasında... Sonuçta, savaşın bütününe baktığımızda, bu komutanlar ve asker olmamakla birlikte Jdanov'un kâh genel karargah kâh cephe görevlendirilmelerinde Stalin'in oldukça akılcı bir politika güttüğü ortaya çıkıyor.

Peki Stalin'in askerlerin işine karışmasının ne gibi sonuçları oldu? Her şeyden önce, bunun istisna olmadığı bilinmeli. Bir ülke topyekûn savaş veriyorsa, siyasi otorite askeri otoriteyi içine alır. İkinci Savaş'ta yalnız Stalin değil, Hitler, Chruchill ve belli ölçülerde Roosevelt ülkelerinin savaş strateji ve taktikleri üzerinde son sözü söylediler. Devletin yepyeni bir karakterde yeniden örgütlendiği ve proletaryanın, emekçi sınıfların çıkarları doğrultusunda politikalar ürettiği sosyalizm koşullarında, siyasi önderliğin askeri mekanizmalar üzerinde mutlak bir otorite kurması, zaten ideolojik bir gerekliliktir. Tersi düşünülemez bile. Bu noktada tartışılması gereken, Stalin'in askerlerin işine gereksiz yere burnunu sokup sokmadığıdır...

Bir örnekle başlanmalı... Kızıl Ordu komutanları arasında ve doğal olarak Stalin dahil merkez yöneticiler arasında savaş sırasında en ciddi

[151] TROTSKİY Lev, "Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi", s. 32.

görüş ayrılıklarından biri, Ukrayna'nın başkenti Kiev'in boşaltılıp boşaltılmaması, yani Hitler'cilere teslim edilip edilmemesi üzerine çıkmıştı. Sovyet birlikleri hızla geri çekiliyordu. Panikle, dağılarak değil ama... Düşmana mümkün olduğunca ağır zaiyat vererek, uygun koşullarda küçük karşı ataklarla zaman kazanarak ve geri çekildikten sonra partizan birlikleri eliyle faşistleri moral ve fizik açıdan yıpratarak... Ve Sovyet halkları ile gözünü onun direnişine diken ilerici insanlığın karamsarlığa, umutsuzluğa kapılmasına neden olacak sansasyonel başarısızlıklara izin vermemeye özen göstererek...

Büyük kentlerin düşmemesi, bu nedenle, Sovyet yönetimi açısından yalnızca askeri strateji açısından değil, savaş psikolojisi açısından da büyük önem taşıyordu. Moskova zaten düşemezdi; düşmemeliydi, ama Leningrad'da, Sivastapol'da, Kursk'da, Smolensk'te, Stalingrad'da sürdürülen büyük direnişin böyle bir anlamı da vardı.

Hitlerciler acımasızdı, insanlıktan çıkmışlardı, yahudileri ve komünistleri kitleler halinde öldürüyorlardı. Kiev'de bunlardan çok vardı. Yahudiler, komünistler, her ikisi birden olanlar, diğerleri... Kuşatılmış bir şehrin tahliyesinde ciddi güçlükler ortaya çıkıyordu. Askeri birliklerin kuşatmada bir yarma gerçekleştirmesi kolaydı, bu yarmaya belli bir sivil kesimi katmaları da... Ancak yüz binler söz konusu olunca, üstelik buna "evini terk etmek istemeyen" sivillerin direnci eklenince, büyük bir kentin tahliyesi gerçekten olağanüstü zor bir işti.

Sovyet yönetimi karar veremiyordu. Kiev'de sıkışan Kızıl Ordu birliklerinin imha olmasının önüne geçmek, daha gerilerde güçlendirilen savunma hattına katılmalarını sağlamak gerekliydi. Komutanların önemli bölümü Stalin'e kentin terk edilmesi için emir vermesi konusunda baskı yapmaktaydı. Stalin bu baskıya karşı "kenti savunuruz, düşürmeyiz" diyen başka subaylara tutunmaya çalıştı. Büyük kentlerinin tamamı Nazi kuşatması altında olan bir ülkenin başkomutanı olarak Kiev'i tahliye edecek cesur kararı bir türlü veremedi Stalin. Ancak her geçen gün durum kötüleşti. Kiev'i savunmakta olan birliklerde yeni ve telafisi mümkün olmayan kayıplar gündeme geldi. Jukov'un "inadı bırakması"nı söylediği an, Stalin emri imzaladı.[152]

[152] Albert SEATON, a.g.e., s. 109.

Kararın doğru olup olmadığını tartışacak durumda değilim. Amacım alınan kararların maddi temelini yakalamak, sonuçlarını değerlendirmek. Konuya ilişkin askeri ayrıntıları bilmiyorum, bilmek de istemiyorum. Ama bildiğim başka şeyler var. Savaş çok kötü bir şey. Bunu biliyorum. Çok az şiir okuyorum, bildiğim ve sevdiğim şairlerden biri, ne ilginçtir, SSCB'de hep problem çıkarmış Yevtuşenko'dur. Yevtuşenko'nun Şostakoviç tarafından senfonileştirilen Babi Yar'ını bilirim. Terk edilen Kiev'in trajedisini, bu kentte katledilen yüz binleri bilirim. Seçkin Alman futbolcuları ile zorla maç yaptırılıp "yenerseniz öldürülürsünüz" diye tehdit edilen Dinamo Kievli futbolcuların ölümüne attıkları golleri bilirim.

Stalin'in Kiev'i boşaltırken çektiği acıyı tahmin edebilirim...

Kiev'in boşaltılması, ya da benzer kararlar... Bunlar askeri kararlar olamaz. Savaşta hangi kararın askeri, hangi kararın siyasi, hangi kararın iktisadi olduğunu ayırt edemezsiniz. Adı üzerinde, topyekûn savaş. Bu nedenle doğaldır, askerleri ilgilendirdiği sanılan işlere "burnunu sokması" Yosif Stalin'in...

Kiev örneğine değindikten sonra Stalin'in yönetme tarzına biraz daha yakından bakmak gerekli. Sovyet komutanlarının önemli bir bölümü açık ya da örtük bir biçimde savaşın ilk yıllarında Stalin'in oldukça fazla miktarda yanlış karar verdiğini söylüyorlar. Bu yanlışların bir bölümünün durumun karmaşıklığı ve umutsuzluğundan, bir bölümünün Stalin'in henüz yanındaki komutanları ve Kızıl Ordu'nun örgütsel yapısını tanımamasından, bir diğer bölümünün de Stalin'in bir komutan olarak tecrübesizliğinden kaynaklandığı anlaşılıyor.

Ancak yazılanlar, Stalin'in bu yanlışlarda inat etmemeyi, komutanların düşüncelerini değerlendirmeyi ve en önemlisi başkomutanlık konumunun gerektirdiği davranış kalıplarını hızla öğrenmeyi becerdiğini gösteriyor. Kısa süre içinde ordunun her hücresine yansıyan bir otorite ve güven tesis ediliyor. İlk dönem hatalarından çokça şikayet eden komutanlardan Vasilyevskiy, "mükemmel bir örgütçüydü" diyor Stalin için.[153]

En önemlisi, Stalin dinliyordu. Komutanların görüşünü almadan karar vermemeye özen gösteriyordu. Daha önce de vurguladığım gibi, bu görüşlerde bulanıklık varsa, kararsızlık varsa, bunlar Stalin'in zihninden

[153] a.g.e., s. 126.

hemen boşaltılıyor, yerine açık fikirler yerleştiriliyordu. Kararlar tereddütsüz, kolay anlaşılır ve yoruma olanak tanımayan bir biçimde kaleme alınıyordu. Emri alan komutan ancak uygulama sırasında inisiyatif almalıydı, kararları delik deşik etme hakları yoktu.

Stalin'i eleştirenler, savaşın Kızıl Ordu birliklerinin Stalin'in kötü yönetimini telafi eden cesaret ve yaratıcılığı ile kazanıldığını ileri sürüyorlar. Daha önce de söylediğim gibi, bu yaklaşımın mantıksal temelleri son derece zayıf. İkinci olarak söylenecek ise çok pratik: İkinci Savaş'a ilişkin bütün kaynaklarda "olanaksız gözüken merkezi kararları" uygulamak için hayallerini, ufuklarını, bilgilerini ve nihayetinde insan bedenini zorlayan Kızıl Ordu militanlarına tanık olursunuz. Geri çekilmek "insanca" ve kimi zaman "akıl"lıca bir davranıştır. "Stalin'e rağmen" denilen şey, bir tabur askerden bir tümen faşistin saldırısına karşı bir tepeyi tutmalarını isteyen başkomutanlık emrini belki de küfrederek hayata geçiren genç yüzbaşının ve asker yoldaşlarının yaratıcılık ve cesaretidir. Daha az değerli olmamakla birlikte, bu yaratıcılık asıl gücünü Stalin'in otorite ve kararlılığından almaktadır.

İhtilalci hukuğun içinde kalınarak, tartışarak, dinleyerek, ince eliyip sık dokuyarak:

> "Ölümünden sonra, Stalin'in askeri-siyasi kararları tek başına aldığı yolunda bir takım söylentiler yayıldı. Gerçek öyle değildi. Bundan önce de belirttiğim gibi, işlerini bilen, anlayan kimseler tarafından ortaya konulan sorunları Stalin göze alıyordu. Bazen onun, kendi görüş ve kararlarından vazgeçtiği durumları görmüşümdür."[154]

Jukov, anılarında Stalin'in askeri bilgi ve becerisinin de ciddiye alınması gerektiğini özellikle vurguluyor. Bu bağlamda en çok dikkati çeken özelliklerinden biri, siyasal saikler ile askeri zorunluluklar arasındaki gerilimi ustalıkla çözmesidir.

Ancak bu uyum her zaman kolay sağlanamamıştır. Çoğu kaynak, Stalin'in en fazla Hitlercilerin ilk saldırdığı gün sarsıldığını yazmaktadır. Doğal ama öyle anlaşılıyor ki, bu sarsıntının bir benzeri ve belki de daha

---

[154] JUKOV; a.g.y., s.125.

şiddetlisi, 1941 yılının Ekim ayında düşman Moskova'yı kuşattığında ortaya çıkmış.

Başkent, bu kuşatma sırasında büyük ölçüde boşaltılmıştır. Birçok komutan genel karargahın da Moskova'dan uzaklaştırılmasını salık vermektedir. Stalin, binlerce kilometrelik vatan toprağının kaybedilmesinin yıldıramadığı Sovyet insanının Moskova'nın terk edilmesi ile birlikte mücadeleyi sürdüremeyeceğini bilmektedir. Kirovskaya Metro İstasyonu'ndaki karargahı taşımayı hiç aklına getirmiyor, burada hazırlanan sığınağa da hiç girmiyor. Sovyet halkının ve karargah subaylarının gözünün üstünde olduğunu unutmuyor.

İşte bu gerilimli günlerde Stalin'i çok öfkelendiren bir gelişme oluyor. Moskova bu dönemde ortalıkta dolaşan bildirileri kanıksamıştır. Bunlar "direnmek boşuna" başlığıyla Alman uçaklarınca atılan propaganda malzemeleridir. Hiçbir etkisi olmuyor. Zaten Stalin'in sinirlerini bu türden Goebels taktiklerinin laçkalaştırması mümkün değil. Ama başka bildiriler de ortalığa çıkıyor 1941 Ekimi'nde. "Stalin Moskova'dan kaçtı" haberini müjdeleyen, "Kahrolsun Hitler, Kahrolsun Stalin" sloganları ile bezenmiş bozguncu metinlerdir bunlar. Hitlercilerle savaş halinde olan ülkenin bolşevik partisi yeniden iç düşmanı hatırlıyor. Olağanüstü önlemler alınıyor, hainlerin görüldükleri yerde kurşuna dizilmesi emri veriliyor.

Bu türden faaliyetlerin troçkizmin ülke içindeki artıklarının işi olduğu düşünülüyor. Trotskiy'nin kişisel sonu da bu olaylarla hızlanıyor. Trotskiy'nin kişisel sonu uzaktan yazdığı uğursuz makalelerle bizzat Trotskiy tarafından da hızlandırılıyor. Trotskiy, Hitlercilerle ölüm kavgası veren Sovyet topraklarında işçi ayaklanmaları bekliyor. Savaşın iç savaşa dönüştürülmesi eksenindeki leninist politikanın anısıyla çirkinleşen rüyalar görüp bu rüyaları yazıp duruyor. Ona göre Sovyetler yenilecektir:

> "Savaş yalnızca bir savaş olarak kalırsa Sovyetler Birliği'nin yenilgisi kaçınılmaz olur. Teknik ekonomik ve askeri anlamda emperyalizm karşılaştırılmayacak denli daha kuvvetlidir. Eğer Batı'da devrimle felce uğratılmazsa emperyalizm, Ekim Devrimi'nden doğan rejimi silip süpürecektir." [155]

[155] Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan Devrim", s. 135.

Trotskiy, kehanetinin doğrulanmadığını göremeden öldürülüyor. Stalin'in bozulan sinirleri, artan öfkesi bir büyük kadersiz ve kontrolsüz siyasetçinin daha fazla yaşamasına olanak tanımıyor. Savaştan uzak bir ülkede, Meksika'da yakalıyor ölüm bu inatçı devrimciyi. En kötüsü hiç de devrimci olmayan bir siyasal konumda, Sovyet halkları kutsal bir mücadele içindeyken, bu mücadeleye yabancılaşıp, felaketten Stalin'i devirecek bir komplo çıkarmak için kafa patlatırken...

Savaş sırasında çok insan öldü, Trotskiy bunlardan yalnızca biri. Sovyet kaynaklarına göre, ilk dört ayda Kızıl Ordu 350 bin kişi kaybediyor. Savaş dışı kalan askerlerin sayısı ise iki milyona yakın. Nazi ordusunun aynı sürede Sovyet cephesinde 4.5 milyon kaybı var.[156] Bu rakamlar tartışılabilir ancak başka kaynaklarda da Almanların Sovyet topraklarında hızla ilerlemek için büyük bir bedel ödediğinde birleşiyorlar.

Ancak 1941 yılında sonbahardan kışa doğru girilirken Stalin ve diğer komutanların nazi ölüleriyle avunacak hali yoktur. Düşmanın ilerleyişi "bitmiş olan iç muhalefeti" bile yeniden umutlandıracak hız ve kapsamdadır. Daha ne olsun, düşman Moskova kapılarındadır! "Yönetim her şeyi bırakıp kaçtı" dedikodusu yayıladursun, Stalin'in aklına içeriye güven, dışarıya gözdağı verecek bir "kutlama" düşer. Birkaç komutan dışında kimseye haber verilmeden 7 Kasım günü Kızıl Meydan'da büyük bir Ekim Devrimi geçit töreni düzenlenecektir. Moskova'nın 30-40 kilometre çeperinde mevzi alan birliklere Moskova'ya hareket etme emri verilir. Kızıl Meydan'la cephe arasında adeta bir ring oluşmuştur. Siperlerinden çıkan askerler Kızıl Meydan'da kendilerini karşılayan Stalin'i "hurra" diye bağırarak selamlayıp cepheye nazileri tepelemeye dönerler.

Stalin bu törende savaşın en kritik konuşmasıyla seslenmiştir askerlere. Alman saldırısı başladıktan birkaç gün sonra radyodan yaptığı konuşmadan daha farklıdır bu. Objektif olarak Sovyetler Birliği aradan geçen sürede çok daha kötü bir duruma sürüklenmiş, ülkenin en önemli merkezlerinin düşmesi an meselesi haline gelmiştir. Buna rağmen Stalin, umut dolu, kararlılık dolu bir konuşma yapmıştır Kızıl Ordu askerlerine:

> "Alman ilhakçıları, SSCB halklarına karşı imha savaşı istiyorlar. Eh, madem Almanlar bir imha savaşı istiyorlar, alsınlar imha sa-

[156] SSCB Enformasyon Bürosu, a.g.y., s. 133.

vaşını. Bundan böyle görevimiz, SSCB halklarının görevi, ordu ve donanmamızın erlerinin, komutanlarının ve siyasi fonksiyonerlerinin görevi, ülkemizin toprağına istilacı olarak dalmış bulunan bütün Almanları son adamına kadar kırmaktan ibaret olacaktır. Bütün dünyanın gözü, sizin, haydut güruhu Nazileri yok edecek olan gücünüzdedir. Avrupa'nın köle yapılmak istenen halkları size kurtarıcı gözü ile bakıyor. Onları kurtarmakta en büyük görev sizin payınıza düştü. Bu göreve layık olun. Bu savaşta ulu atalarımız Aleksandr Nevskiy, Dimitriy Donskoy, Kuzman Minin, Dimitriy Poşarskiy, Aleksandr Suvarov, Mihayil Kutuzov'un yiğitlik örnekleri varsın sizi şahlandırsın!
Yüce Lenin'in muzaffer bayrağı size güç versin!" [157]

Bu konuşmada Stalin Sovyet halkının sosyalizme inancından çok ulusal gururuna seslenerek daha sonra "milliyetçilik" suçlaması ile karşı karşıya kaldığı önemli bir adım atmıştır. Sovyet tarihinin bazı kesitlerinde ulusal gurur ve ulusal kültür mirasına sığınılarak gündeme getirilen uygulamaların milliyetçi bir eksen kaymasına yol açtığı gerçek olmakla birlikte, savaş boyunca Stalin'in halkın ulusal gururunu okşayan ve harekete geçiren politikalarının meşru ve birçok açıdan gerekli olduğu unutulmamalıdır. Fransız partizanlarının aynı savaşta kırmızı beyaz mavi bayraklarla dövüşmelerine gösterilen anlayış Stalin'den eksik edilmemelidir.

Konunun ilkesel boyutu bir yana, Stalin pragmatik açıdan da isabetli bir tutum almıştır. Sovyet halkının bütün sektörlerini içine alacak bir anayurt savaşının yalnızca komünizm bayrağı altında sürdürülmesinin yaratacağı daralmayı göze almanın anlamı yoktur. Tam tersine, komünistlerin anayurt savaşında en önde dövüşmesi ve Rusları, Ukraynalıları, Kafkas halklarını birlikte savaşa çağırması milliyetçi eğilimlerin komünist partinin otoritesine on yıllar boyu boyun eğmesinin, hatta saygı göstermesinin temel nedenlerinden biridir.

Özet olarak, 7 Kasım 1941'de Kızıl Meydan'daki sesleniş, hem bütün toplumu harekete geçirmek, hem de bombardıman altındaki bir kentte faşistlere açıkça meydan okuyan bir komutanın Kızıl Ordu askerlerine inanç aşılaması açısından önem taşır.

Bir başka inanç aşısı ise Stalin'in adını alan bir kentte, Stalingrad'da

[157] A.g.y., s. 141.

yapıldı.

Sovyet-Alman cephesinin nice önemli muharebe ve direnişine burada yer vermeyeceğim.

Kursk savaşları var, Tula var, Sivastopol var, Leningrad savunması var... Ama bunlar içinde Stalingrad, savaşın dengelerinin değiştiğinin açık göstergesi olduğu için çok özel bir önem taşıyor.

Stalingrad, Almanlara göre Sovyet direnişinin kilit halkasıydı. Bu nedenle bu kenti ele geçirmek için muazzam bir yığınak yaptılar. Volga nehri üzerinde kuzeye ve Kafkasya'ya giden yolu tutan Stalingrad savunmasının yıkılışının İngiliz-Sovyet ittifakını da parçalayacağına inandılar.

Sovyetler'in yaklaşımını ise şu ünlü slogan açıklıyordu:

Volga'dan öte toprak yok!

Volga'dan öte toprak olmayınca, Almanlar da Stalingrad'a stratejik bir önem biçince bugün askeri uzmanları bile şaşırtacak ölçeklerde bir karşı karşıya geliş yaşandı. Aylarca süren çatışmalar sonrasında 400 bine yakın Alman askeri esir alındı. Bu kadar değil elbette... Toplam kayıp söz konusu olduğunda, Alman savaş makinesinin belinin ortasına fena bir tekme vurulmuş oluyordu: 1.5 milyon asker, 3500 tank, 3000 kadar uçak...

1942 yazından 1943 başına kadar savaşın merkez sorunu haline gelen Stalingrad zaferi sonrasında ortaya çıkan siyasi gelişmeler Stalin'in bu kent için bu kadar büyük bir kaynak ayırmasının nedenini de açıklıyor. Stalingrad zaferi ile birlikte, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu sözümona tarafsız ülkeler Almanya'nın kaybetmeye başladığını hissederek daha özenli yaklaşıyorlar savaşan ülkelere. ABD, Sovyetler'in yıkılışı üzerinden plan yapmaktan vazgeçiyor, dünya halkları ise 1933'ten sonra ilk kez iyimserlikle tanışıyor.

Stalingrad'la birlikte Sovyetler birçok cephede karşı saldırıya geçiyor. Leningrad kuşatması dağılıyor.[158]

Savaş kolay kazanılmadı. Savaş Sovyet insanının sosyalizme, anayurtlarına bağlılıklarıyla, bolşevik partiye, önderleri Stalin'e güvenleriyle kazanıldı.

Savaş kolay kazanılmadı. Savaş, Sovyet halkının iradesinin hareke-

[158] Milyonlarca Alman askerinin Volga nehrine doğru sürdüğü ve sadece 700 metrelik bir alanda seçkin Kızıl Ordu birlikleri Nazilerin etrafını sarıncaya kadar aylarca direnen bir avuç Sovyet askerini saygıyla anmadan geçemeyeceğim.

te geçirilmesiyle, mücadele etmenin coşkusuyla kazanıldı. Savaş, 1 Mayıslarda Alman askerlerine inat, siperlere pankartlar asılarak, kızıl sancaklar dikilerek kazanıldı. Savaş, savaşı 1 Mayıs'ta bitirmek için and içen (bu birkaç günlük gecikmeyle hayata geçti) Sovyet komutanlarının inancı sayesinde kazanıldı. Savaş, cephede Kızıl Ordu askerlerine gazete yetiştiren Sovyet aydınının adanmışlığı ile kazanıldı. Savaş, Hitler'in doğumgününde Alman askerlerine devasa domuz resimleriyle "kutlama" mesajı gönderen Sovyet erlerinin yaratıcılığı ile kazanıldı. Savaş, pek az komutanın bildiği ve Budyonniy tarafından hazırlanarak savaşın en kritik döneminde cepheye sürülen ihtiyat birlikleri tarafından kazanıldı. Savaş, devrimci gerilla faaliyetinin en çarpıcı örneğini oluşturan milyona yakın partizanın kayın ormanlarını Almanlara cehennem edişi sayesinde kazanıldı. Savaş Almanya'nın 34.6 milyon ton olan yıllık çelik üretimine karşılık 10 milyon tonda kalan Sovyet sosyalizminin çok daha fazla uçak, tank ve top üretmesi ile kazanıldı. [159] Savaş, fabrikalarını Almanlara teslim etmemek için üretimi hiç durdurmadan binlerce kilometre uzağa taşıyan ve traktör fabrikasında tank üreterek Almanları karşılayan Sovyet işçisince kazanıldı. Savaş, aylarca faşist kuşatmaya direnen 3 milyon Leningradlı, burada kaybedilen 750 bin civarı Sovyet vatandaşı tarafından kazanıldı. Savaş, bu kente bir itfaiye eri olarak gelerek Alman bombalarını yedinci senfoniyle karşılayan besteci Şostakoviç'le kazanıldı. Savaş, "komünistlerin savaştaki ayrıcalığı en önde ölmektir" şiarıyla halka önderlik ederken canını veren 3 milyon parti üyesince kazanıldı. Savaş, Stalingrad'da Rus, Tatar, Kazak, Gürcü yoldaşlarıyla omuz omuza dövüşürken düşen İspanyol komünistlerinin yiğit lideri Dolores İbarurri'nin oğlunda somutlanan enternasyonalizm ile kazanıldı...

Savaş, böyle kazanıldı. Savaş, "general kış" tarafından kazanılmadı. Napolyon ordularının saplandığı Rus çamur ve karı, Hitlerci ordulara yüzünü çok geç gösterdi. Moskova yakınlarına geldiklerinde Naziler, Rus steplerine kar henüz düşmemişti. Tam tersi oldu, dondurucu soğuk, 1941 sonunda Sovyet karşı saldırısında Kızıl Ordu askerlerinin başına bela oldu. Aynı kış, Sovyet saldırısı Alman işgalindeki 150 bin kilometre

[159] SSCB Genelkurmayı, "Askerlik Bilimi" 2. Kitap, Güncel yayınları, 1978, çev: Çiğdem Mahmutoğlu, sayfa 146.

kareyi özgürlüğüne kavuşturdu. [160]

Savaş, çok acımasızdı...

Savaş, acımasızlığı konusunda pek çok şey söylenen Stalin için de çok acımasızdı.

İlk karısı Yekaterina'yla birlikte büyüttükleri ve hep "eleştirdiği" oğlu Yakov savaşın ilk aylarında en önemli cephlerden birisi olan Belarusya'ya gidiyor. Frunze Harp Akademisi'nden mezun olan bu genç Gürcü subay kısa bir süre sonra cephede kayboluyor. Teslim olmanın ihanet sayıldığı bir sırada Stalin'in yüreğine hançer saplanıyor. Oğlunun Almanların elinde esir olduğunu öğrendiğinde derinden sarsıldığını anlatıyor yakınları. 1943 yılında Yakov'un teslim olmadığı, yaralı olarak yakalandığı anlaşılıyor. Almanlar Moskova'ya Yakov'un esir kamplarındaki fotoğraflarını yağdırıyorlar gökyüzünden. Dahası Stalin'e oğlunun Alman subaylarıyla takası konusunda sayısız teklif yapıyorlar. Stalin, sorumlu bir ihtilalci ve devlet adamıdır; bu teklifler yanıtsız kalıyor. Bütün bu süre boyunca Hitler Yakov'a canı karşılığında ülkesine ihanet etmesi için baskı yapıyor. Savaş gerçekten acımasız:

> "Yakov tutsaklıktan kurtulamaz. Canavarlar onu kurşuna dizecekler. Öğrenebildiğimize göre, onu diğer tutsaklardan ayrı bir yerde tutuyorlar ve yurduna ihanet etmesi için kandırmaya çalışıyorlarmış... Ama Yakov ölümü seçecek, yurduna ihanet etmeyecektir!"[161]

Yakov, faşistlerce kurşuna diziliyor. Sovyet liderinin oğlu olmak ayrıcalığıyla!

Sonra...

Sonra savaş bitiyor, 200 Alman sancağı Kızıl Meydan'a getiriliyor ve yüz binlerce Kızıl Ordu askerinin ve Sovyet vatandaşının tanıklığında Lenin'in mozolesinin önüne bırakılıyor. Bir gün sonra, 25 Haziran 1945'te Kremlin'de "zafer yemeği" veriliyor...

Son kadehler Stalin için kalkıyor...

---

160 Ernie TRORY; a.g.y., s. 50.

161 Stalin'den aktaran JUKOV, a.g.y., s. 266.

XII
Bir büyük trajedi: Kuruluş şiddeti

Değişik versiyonları basıldı, isteyen Moskova Mahkemeleri tutanaklarını okuyabilir. Sevimli olmasa gerek. Zinovyev ve Kamenev'i bilmiyorum ama, Buharin tarihe bu mahkemelerdeki sanık olarak geçmemeli. Bütün yalpalamalarına, Sovyet devriminin güzergahına dair kimi zaman çok tutucu hale gelen görüşlerine rağmen, onu "partinin sevgilisi" yapan üretkenliği, kıvraklığı ve parlayan gözleriyle hatırlamalı. Ve nihayetinde, tek tek yargılanıp cezaya çarptırılanlardan bağımsız olarak, Ekim Devrimi'nin öncü kadrolarından olup da Ekim Devrimi'nin mahkemelerinde suçlanan ve mahkum edilenlere tarihin biraz iltimas geçmesini ve onların ihtilal yapan seçkin bolşeviklerin içindeki yerlerini korumalarını sağlamak gerekli.

İtibarlarının iadesi mi?..

Eğer bu, mahkemelerin bütün sonuçlarının ortadan kalkmasıysa, görüşüm kesin bir "hayır"dır. Moskova mahkemelerinde "somut" suçlar üzerinde durulması, yargılamanın baştan aşağıya siyasal olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sürecin parti içinde farklı eğilimler arasındaki bir mücadeleyle doğrudan bağlantılı olduğu gerçeğini kesinlikle unutamayız. Parti merkezine muhalefet eden eğilimlerin çeşitli suçlarla itham edilmeleri ve büyük çoğunlukla suçlu bulunarak cezalandırılmaları da tek başına "hukuk" çerçevesinde ele alınamaz.

Parti içi mücadelenin ulaştığı boyutlar nedeniyle çift taraflı ve kaçınılmaz olarak ortaya çıkan "suç", komünistler açısından "siyasal" bir mese-

ledir. Buna karşılık, muhalefetin üst düzey yöneticilerinden giderek tabana ve siyasal ağırlığı olmayan insanlara yönelen çılgınlığın muhasebesi elbette yapılmalı(ydı).

Yapılmalıydı diyorum, çünkü belki de bir kez denenebilecek titiz bir "düzeltme" girişimi, Garbaçovcu antikomünistler eliyle tam bir soytarılığa dönüştürüldü. Dönem birçok açıdan yalama hale getirildi, bundan sonra söyleneceklerin tarihsel değeri azaltıldı.

Genellikle her şeyin 1934 Aralık ayında başladığı ileri sürülür. Yani, partinin Stalin'den sonraki en önemli yöneticilerinde olan Sergey Kirov'un öldürülmesinden sonra... Daha sonra anlatacağım gibi, bu iddia pek doğru değildir.

Ancak, 1934'ten sonra parti içindeki siyasi mücadelenin polisiye bir boyut kazandığı ve 1938 yılına kadar çok sayıda parti üyesinin tutuklandığı, ölüm cezasına çarptırıldığı açık. Bu partililer arasında herkesin bildiği tanıdığı önemli ve etkili isimler var. Sadece bunları saymak bile sayfalar tutar. Yaşamlarını işçi sınıfının kurtuluş mücadelesine adayan insanların böylesi bir sona ulaşmalarına neden olan tarihsel gelişmelere geçmeden önce mahkemelere bir göz atmamız gerekiyor.

1934-38 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde ülke çapında sürdürülen soruşturma ve yargılamaların en önemli halkası 1936-38 arasında gerçekleşen Moskova Mahkemeleri duruşmalarıydı. Mahkemelere çok sayıda yabancı gazeteci çağrıldı, Moskova'da bulunan yabancı ülke diplomatları da tek sosyalist ülkenin siyasal yapısını anlayabilmek için duruşmaları soluklarını tutarak izlediler, kendi devlet başkanlarına günü gününe rapor ettiler.

Bu mahkemelerde ilk olarak Zinovyev, Kamenev, Yevdokimov, İ.Smirnov, Bakayev, Ter-Vaganyan, Mraçkovskiy, Dreitzer, Golzman, Reingold, Pikel, Olberg, Berman-Yurin, Fritz David, Lurie'ler yargılandı. İsimlerden kolayca anlaşılacağı gibi, partinin en üst kademelerinde görev alan ilk altı isim, Alman vatandaşlarıyla birlikte Sovyet yönetimine karşı uluslararası bir komplo hazırlamakla suçlandı.

Yukarıdaki isimlerin ifadeleri ve "ortaya çıkartılan" yeni bulgular ışığında önemli birçok kadro daha kendini Moskova Mahkemeleri'nde sanık olarak buldu. Herhalde Buharin, Tomskiy, Rıkov, Radek,Uglanov, Serebriyakov, Sokolnikov ve Pyatakov'un bolşevik parti için ne anlama

geldiklerini yazmak gerekmiyor. Yurt dışında olduğu için duruşmalarda hazır bulunmayan, ama hem suçlayanlar hem de sanıklar tarafından neredeyse "lanetli" olarak ilan edilen Trotskiy'nin de bir bakıma gıyabında yargılandığını hesaba katarsak, zamanında partinin kurmay heyetini oluşturan kadroların bazı istisnalarla "Antisovyetik bir suç örgütü"nün mensupları olarak sahneye çıkarıldıklarını söyleyebiliriz.

Yargılananların suçsuz olup olmamalarından bağımsız olarak, korkunç bir trajedidir bu. "Devrimin evlatlarını yemesi"ni bir kural olarak nasıl kabullenebilir ki komünistler? Oysa muzaffer Rus devriminin 20. yılında o evlatların en iyileri birbirlerini ihanetle suçladıkları, birbirlerini boğazlamak için fırsat kolladıkları on yıllık bir mücadele döneminden sonra nihai kanlı perde için sahnedeki yerlerini almış durumdadırlar.

Yol ayrımları olacak, bu yol ayrımlarında mücadele sertleşecek belki ama... O kadar! Komünistlerin birbirlerini yiyen hırslı siyasetçiler olarak hafızalara kazınmasına, tarihe birbirlerinin celladı olarak geçmelerine kesinlikle izin vermeyecek bir titizlik ve siyaset tarzı gerekiyor.

Trajik olan yalnızca böylesine önemli kadroların vahim bir suçla itham edilmeleri ve mahkemeye çıkarılmaları değil. Yukarıda sayılan üst düzey parti yöneticilerinin duruşmalar sırasındaki davranışları ve ifadeleri de tam anlamıyla bir trajedi olarak değerlendirilmeli. Bu kişilerin birkaç istisna dışında, ölçüsüz bir histeriyle itirafta bulunmalarından, kendilerini ve diğer sanıkları, bu arada Trotskiy'i en zalim sözcüklerle aşağılamalarından söz ediyorum. "Suçluyuz" demenin bir dizi yolu olmalıdır; sanıkların seçtikleri yöntem kendilerini batırdığı kadar mahkemenin kendisini, hatta Sovyet yönetimini de yaralamıştır. Birazdan bir "seçme" halinde vereceğim örneklerin bu mahkemlerde savcılık yapan Vişinskiy'i ve sürecin siyasi sorumluluğunu taşıyan Stalin'i yücelttiğini kesinlikle düşünemeyiz. Birçok kişi "olur mu" diyecek ama, parti içi mücadele bu kadar keskin biçimler aldıysa, bu biçimlerden geriye dönülemiyorsa ve bazı muhaliflerin fiziki varlıklarının sosyalist kuruluş için engel olduğu düşüncesi egemen olduysa, keşke daha sessizce çözülseydi bu gerilim. Hukuksuzluk önermiyorum; Moskova mahkemelerinde "hukuk" zaten aramıyorum, sadece komünist etik ve sosyalist meşruiyetin "duruşma"larda daha ciddi bir zarar gördüğünü anlatmaya çalışıyorum.

Ne demek istediğimi sanıyorum şu örnekler daha iyi gösteriyor:

Zinovyev: "Eksik Bolşevizmim, Antibolşevizme dönüştü. Ve Trotskiy'in üzerinden faşizme vardım. Troçkizm faşizmin bir varyantıdır. Zinovyevizm ise Troçkizmin bir varyantıdır."

Smirnov: "Terör direktifleri veren ve devletimizi faşist devlet olarak gören Trotskiy, bir düşmandır."

Kamenev: "Hayatım iki kez bağışlandı. Ama her şeyin bir sınırı vardır. Proletaryanın hoşgörüsünün de bir sınırı vardır. Biz bu sınıra ulaştık."

Pikel: "Biz uluslararası faşizmin bir bölüğünden başka hiçbir şey olmayan adi canilerin en hayvanlaşmış bir çetesini oluşturuyoruz."

Bakayev: "Zinovyev ve Kamenev'in elinde uysal bir alet olmam, karşıdevrimin bir ajanı olmuş olmak, Stalin'e karşı elimi kaldırmış olmak beni fazlasıyla kederlendiriyor."

Reingold: "Çember kapandı! Siyasi soytarılık, platformlar, tartışmalar ve muhalefet maskaralığı artık bitti! Muhalefetin yerine devlete karşı komplo, tartışma ve platformun yerine mermi ve bomba geçti."

Yevdokimov: "Geçen yıl yapılan Leningrad Mahkemesi'nde hüküm giyen bizlerden acaba sadece birinin kalbi, dışardaki suç ortaklarımızın her an her saat lanetli bir silahı patlatabileceğini bilmesine rağmen, sarsıldı mı? Suçumuz, proleter devlet ve enternasyonalist devrimci hareket önünde aman dileyemeyecek kadar büyük."

Mraçkovskiy: "Ben bir karşıdevrimciyim."

Fritz David: "Trotskiy'e beddua ettiğime Proleter Mahkeme'nin inanmasını istiyorum. Hayatımı mahveden ve beni bu ağır suçları işlemeye yönelten Trotskiy'e beddua ediyorum."

Kamenev: "Suikast, üyesi olduğum merkezin kararı üzerine planlandı ve hazırlandı. Bunu üstlendiğimiz görevin yerine getirilmesi olarak görüyordum."

Zinovyev: "1932 Sonbaharında İlyinskoye kır evinde Kamenev, Bakayev, Yevdokimov ve Karev'le beraberken, Bakayev'e Stalin'e karşı terör eylemi ve Karev'e de Kirov'a karşı terör eylemi örgütleme görevini verdim."[162]

Burada bitmiyor... Sanıklar mahkemede bazı iddiaları kabul etmeyen arkadaşlarına sinirleniyorlar:

[162] "Moskova Yargılamaları", Birinci Cilt, Varyos yayınları, 1991.

"Ne... İvan Nikitiç Smirnov, siz kirli ve kanlı bir sorundan tertemiz çıkmak mı istiyorsunuz?"

Sanıyorum bu kadarı yeterli olmalı. İçlerinde ciğeri beş para etmeyen kişiler de var, yukarıdaki lafları edenler arasında. Ancak önemli bir bölümüne en azından Ekim'i borçluyuz. Ekim'i borçlu olduğumuz bir başkası, Buharin'den ise daha uzun bir pasaj aktarmakta fayda var. Çünkü, buradan örneklerini verdiğimiz histeri, alçalma ve tükenişin kaynağına ulaşmaya çalışacağız.

> "Şimdi de kendimden, pişmanlığımın nedenlerinden söz edeceğim. Kuşkusuz suç delillerinin çok önemli bir rol oynadığını kabul etmek gerekir. Üç ay boyunca bir şey söylemeyi reddettim. Sonra ifade vermeye başladım. Niçin? Çünkü cezaevindeyken bütün geçmişimi yeniden değerlendirdim. Çünkü kendi kendinize: 'Ölmen gerekiyorsa, ne uğruna öleceksin?' sorusunu sorduğunuz zaman önünüzde aniden bütün o şaşırtıcı canlılığıyla kapkara bir boşluk beliriveriyor. Pişman olmadan ölmek istediğinizde, uğruna ölebilecek hiçbir şey yok... Ve kendinize 'pekala farzet ki ölmedin, farzet ki bir mucize oldu ve sağ kaldın, yine ne için? Herkesten tecrit edilmiş, bir halk düşmanı olarak, insanlıktan uzak bir durumda, yaşamın özünü oluşturan her şeyden tecrit edilmiş bir halde...' diye sorduğunuz zaman, aniden aynı yanıt geliverir. Ve bu gibi anlarda Yargıç Yurttaşlar, kişisel olan her şey, bütün kişisel cilalar, bütün hırs, gurur ve öteki pek çok şey zayıflar, kaybolur gider...
> ... Belki de yaşamımın son konuşmasını yapıyorum... Trotskiy ve öteki suç ortaklarımın yanısıra İkinci Enternasyonal'in de... bizi ve özellikle de beni savunmaya çalışacakları sonucuna önceden varabiliyorum. Bu savunmayı reddediyorum... Kararı bekliyorum." [163]

Buharin bunları 1938 yılında duruşmada söylüyor. İçten olduğunu düşünüyorum. Ama elde Buharin'in karısına verdiği (ezberlettiği) bir başka metin daha var. Bunun tarihi 1937 başı ve mektup şöyle bitiyor: "Bilmelisiniz ki yoldaşlar, komünizme doğru muzaffer ilerleyişinizde taşıyacağınız san-

[163] M. SAYERS- A.KAHN, "Sovyetlere Karşı Büyük Komplo", Yurt yayınları, 1990, çev: İsmail Aydın, s. 292.

cakta benim de kanım vardır."[164] Burada Buharin özet itibariyle "partiye ve Sovyet halkına karşı bir suç işlemedim" demektedir.

Garip gelecek ama, bu mektubun da içten olduğunu düşünüyorum.

Devrimciler arasındaki gerilim ve mücadelenin zaman zaman insan doğasının kimi zayıflıklarını fazlasıyla zorladığı açık. Buharin için de böyle olduğu anlaşılıyor. 1927 sonrasında çok fazla özeleştiri veren, çok fazla af dileyen ve partiye dönüp dönüp ihraç edilen Buharin'in kişiliğinin ciddi ölçülerde deforme olduğu gözüküyor. Ancak 1937'de karısına verdiği (bu mektubun uydurulduğu iddialarını bir kenara koyuyorum) metnin bütünüyle "kendini temize çıkarmak" amacıyla yazıldığına inanmıyorum. Hele hele aktardığım cümle, Buharin'in çelişkili yapısını iyi özetlemesi ve katıksız gerçeği ifade etmesi anlamında özellikle "içten"dir.

Bütün bu karmaşaya birazdan değineceğim. Ancak öncelikle bir konu üzerinde durmak gerekiyor. Küçük bölümler halinde aktardığım duruşma tutanakları neyi göstermektedir? Sanıkların önemli bölümü, kişisel tarihlerinde parlak devrimcilerdir. Akıl almaz ölçülere varan alçalmayı içlerine nasıl sindirmişlerdir? Bu ölçüsüzlük, mahkemelerin tam anlamıyla düzmece iddialar üzerine bina edildiğini kanıtlamıyor mu?

Duruşmaların çok sayıda batılı gazeteci ve diplomatın, başka ülkelerden komünistlerin önünde yapıldığını daha önce belirtmiştim. Ancak, canlı tanıkların çokluğu mahkemelerin üzerine gölge düşmesini engellemedi, ortaya birçok iddia atıldı. Eski bolşeviklerin mantık sınırlarını zorlayan "ikrarları", kendilerini ve arkadaşlarını suçlama yarışına girmeleri, bütün bunlara doğal olarak bir açıklama gerekiyordu.

Bu açıklamalardan bir tanesi, hemen herkesin aklına gelecek türdendir: Sanıklara korkunç işkenceler yapılmıştır. Bu işkenceler o denli sistemli ve acımasızdır ki, sanıkların siyasi mücadeleyi sürdürerek kendi suçsuzluklarını kanıtlamak için dirençleri kalmamış, kişiliklerini bir arada tutan her tür değer yok olup gitmiştir.

Sanıklara sorgulamalar sırasında hiç baskı uygulanmadığını söyleyecek durumda değilim. Sorgulamaların sanıklar açısından "kolay" geçmediği mahkemedeki oturumlardan bile belli. Vişinskiy başta olmak üzere, bü-

---

[164] Buharin'den aktaran Lev VOSKRESENSKİY, Moskovskiye Novosti, "Names That Have Returned", s. 13.

tün askeri savcı ve hakimler sanıkların kişiliğine sürekli saldırmış, onlara en küçük bir hareket alanı bırakmadan ısrarla "halk düşmanı" olduklarını yinelemişlerdir. Bununla birlikte, sanıklara sorgu sırasında insanlıkla ve komünist etikle bağdaşmayacak yöntemler uygulanmış olduğuna dair elde somut bir kanıt bulunmuyor. Tersine, mahkemeyi izleyen ve Stalin yanlısı olarak değerlendirilemeyecek çok sayıda gözlemci "işkence izi" görmediklerini söylemektedirler. Ama diyelim ki, profesyonel yöntemler kullanıldı ve hiç iz bırakılmadı, bu kez, neredeyse her biri birkaç ülkenin polisi ile tanışmış, uzun sorgu ve tutukluluk dönemleri geçirmiş çok sayıdaki komünistin, tam kadro, "bize işkence yapıldı" diyemeyecek, önceki sorgularını yalanlayamayacak kadar sınırsız bir çöküş yaşadığını kabul etmemiz gerekecek. Bu makul bir açıklama değil.

Bir başka iddia, sanıklara ilaç verildiğidir. Yine hiçbir gözlemci sanıklarda "ilaç etkisi"ni çağrıştıracak bir davranışa rastlamıyor. Bu iddianın da, hiçbir çıkış yolu bırakmayan ve insan zihnini bütünüyle kontrol eden bir ilacın o dönemde geliştirilmiş olduğu varsayımına dayandığı için bir kenara konmasında yarar var.

Yargılamaların tamamen düzmece suçlamalar üzerine kurulu olduğunu, sanıkların büyük çoğunluğunun masum olduğunu ileri sürenlerin dile getirdiği bir başka olasılık ise, başta Kamenev ve Zinovyev olmak üzere, duruşmalarda "garip" itiraflarda bulunanlar ile Stalin arasında gizli bir pazarlık yapılmış olmasıdır. Rivayete göre, itirafların karşılığında sanıkların hayatının bağışlanması konusunda anlaşma sağlanmıştı. Mahkemenin hemen başından itibaren Vişinskiy ve hakimlerin tavizsiz ve saldırgan yaklaşımları bu iddiayı da temelsiz kılıyor. Stalin döneminin aşırı gergin koşullarında, herkesin önünde "ben uluslararası bir komploya karıştım, parti yöneticilerine karşı kanlı eylemler planladım" diye itirafta bulunan birisinin asla bağışlanmayacağını, Zinovyev gibi bir politikacı mutlaka bilir. Kaldı ki, partinin eski üst düzey yöneticilerinin bu kadar aşağılandıktan ve kişilikleri yerlerde süründükten sonra, elde edecekleri "yaşama hakkı"nı nasıl değerlendirecekleri de bir soru olarak yanıtsız kalıyor. Dolayısıyla, pazarlık yapıp anlaştılar iddiası hiç inandırıcı değil.

Sanıkların suçsuz olduğunu savunmak için diğerlerinden daha makul bir iddia daha dillendiriliyor. Buna göre, zorlu ve uzun süren bir siyasi mücadelede yenik düşen bu kadrolar, yaptıkları iç muhasebe sonrasında,

önünde sonunda kendilerinin de onca emek verdikleri bir iktidarı güçlendirmek için son bir "jest" yaparak, arkalarında herhangi bir destekçi bırakmama yolunu seçiyorlar. Kimileri, Kamenev ve Zinovyev'in Trotskiy'e duydukları öfkenin de kamçılamasıyla "kendilerini yakmaya" karar verdiğini ileri sürüyorlar. Bir romanda geçen şu sözler, bu "soylu" davranışa açıklık getiriyor:

"Her birimiz birer Buhariniz. Partiye objektif bir zarar vermektense hepimiz ölmeyi tercih ederiz."[165]

Bu tezde belli bir gerçeklik olduğunu, ancak duruşmaları bütünüyle sanıkların şövalye tutumu ile açıklamanın fazlasıyla romantik kaçacağını düşünüyorum. Söz konusu olan, bir-iki kişi değil, onlarca eski bolşeviktir. Ve aralarında bu türden incelikler gösteremeyecek kadar "kaypak" olanlar, yaşamları boyunca tutarlı bir fotoğraf veremeyenler de var. Bu nedenle sanıkların hep beraber "madem ölüyoruz, yapalım Stalin yoldaşa ve sosyalist ideallerimize son bir iyilik" noktasına vardıklarına inanmak güç.

İlginçtir, yukarıda sıraladığım tezlerin hemen hepsi, Trotskiy tarafından değişik zamanlarda ileri sürülüyor. Pazarlık yapıldığını, itirafların işkenceyle alındığını, ilaç verildiğini ilan ediyor sonra bu ona yetmiyor ve Kamenev ve Zinovyev'in kişiliksizliği üzerinde durmaya başlıyor. Yine de, "Stalin yönetimini her ne olursa olsun devirmek gerektiği"ni açıkça söyleyen Trotskiy'nin duruşmaların tamamen uydurma senaryolar üzerine kurulu olduğunu iddia etmek için fazla gururlu olduğu, kendisini asla bir "masum" olarak göstermek istemediği unutulmamalı.

O halde nedir bu duruşmalar? Önce mahkemeye tanıklık edenlerin gözlemlerini tekrar hatırlatalım. Stalin hakkında kaleme alınan anlamlı kitaplardan birinin yazarı olan (ve kendi de daha sonra Sovyetler'deyken tutuklanan) Anna Strong, sanık itiraflarının herhangi bir baskıdan kaynaklanmadığını defalarca belirtiyor. Yine kitabında İngiliz parlamenter Pritt ve Pasifik İlişkileri Genel Sekreteri Edward Carter'ın da davaların düzmece olmadığına ilişkin kesin inanca sahip olduklarını yazıyor. [166]

Okuduğum birçok kaynakta benzer bir değerlendirme ile karşılaştım. Mahkemelerde bulunan ve her şeye kuşku ile baktığını açıkça söyleyen

[165] Manuel Vasquez MONTALBAN, "Merkez Komitesinde Cinayet", Afa yayınları, 1992, çev: Doğan Yurdakul, s. 213.

[166] Anna STRONG, a.g.y., s.94.

Amerikan büyükelçisi Joseph E. Davies bile, ortada bir suç örgütünün olduğundan kuşku duyulamayacağını belirttikten sonra mahkemelerde tam anlamıyla bir "insanlık dramı"na tanıklık ettiğini kaydediyor. [167]

Zaten olup bitenlerin bütünüyle bir tiyatro olduğunu ileri sürmek bir noktadan sonra saçma hale geliyor. Stalin, bu kadar fazla sayıda oyuncuyla ve "seçkin" sayılabilecek bir izleyici topluluğuna, her an fiyaskoya dönüşebilecek bir oyun sahnelemeyecek kadar "sağlamcı" bir siyasetçidir. Bu nedenle dikkatler konunun bir başka yönüne çevrilmelidir.

Önce, daha önce sıraladığım ve inandırıcı olmadıklarını belirttiğim iddialara dair bazı kayıtlar düşmek istiyorum. Sanıklara baskı yapılmış olabileceğini düşünüyorum. Bunun fazla bir şey açıklamadığını da... Ama en fazla sanıkların umutsuz bir davada direnmek yerine Sovyet iktidarına son bir yardımda bulunma çabası içine girdikleri tezi üzerinde durmaktan yanayım.

Bu tezin de her şeyi açıklamadığını yukarıda söylemiştim. Ancak, Moskova mahkemelerine ilişkin bir açıklama getireceksek, bu teze mutlaka belli bir yer vermek durumundayız.

Bunların yanı sıra, Moskova Mahkemeleri'nin meşruiyetine işaret etmek ve verilen hükmü haklı çıkarmak için zamanında Sovyetler'de, ama özellikle batıda (komünist hareket içerisindeki "Stalin yandaşları"nca) yazılanların çok büyük bir bölümünün, biraz önce "açıklayıcılıktan uzak" bulduğum iddialar kadar "zorlama" olduğunu kabul etmek gerekir. Mahkemelerde tam anlamıyla hukuk terörü uygulanmış, iddia makamı, hukukun bittiği yerde siyaset, siyasetin bittiği yerde hukuk konuşarak eklektik ve çoğu kez inandırıcı olmayan komplolar üretmiştir. Mahkemeye kalacak olursak, Trotskiy'den başlayarak bolşevik partinin geçmişteki seçkin yöneticilerinin önemli bir bölümü Alman-İngiliz ajanıdır! Bazı sanıklar yabancı devletlerin bulaştığı bir fesadın parçası haline geldiklerini itiraf etseler de, tutanaklar dikkatli bir gözle incelendiğinde "ajanlık" suçlamasının mahkemelere "süs" olarak eklendiği kolaylıkla görülür.

İddianamede yer alan çok sayıda suikast girişiminden bazılarının da benzer bir "renk katma" gereksiniminin ürünü olduğu bellidir. Kirov'un öldürülmesi dışında, bu girişimlerin suya düşmesi nedense çok sıradan

[167] Joseph DAVIES, "Mission to Moscow", Simon and Shuster, New York, 1941, s.35-49 arası.

(ya da sudan!) nedenlere bağlanmaktadır. Molotov'a, Stalin'e ve başka Sovyet yöneticilerine dönük olarak planlanan terör eylemlerinin, bir bölümü ciddi devrimci geçmişe sahip olan bu insanlar tarafından pekala daha iyi organize edileceği düşünülebilir.

Oturup polisiye tahliller yapmayacağım. Ancak bunları yazmamın bir nedeni var. Trotskiy, Kamenev, Zinovyev, Buharin ve diğerlerinin "masum" olduğuna kesinlikle inanmıyorum. Stalin'e ve Sovyet istihbaratına şaşırtıcı miktarda kanıt ve koz verdiklerini, sözünü ettiğim abartılı iddialar dahil olmak üzere, suçlamaların önemli bölümü için gerekli zemini sağladıklarını düşünüyorum. Moskova Mahkemeleri'nde sanıkların direncini kıran, bütün bu açıklardan bayağı bütünlüklü bir komplonun "üretilmiş" olmasıdır.

Özetle, ateş olmayan yerden duman çıkartılmamıştır.

Parti içi mücadelenin 1924-27 arasındaki barışçıl evresinden çıkılıp "düşman kuvvetler arası kapışma" dönemine geçildiği andan itibaren hem parti merkezi hem de muhalefet "meşruiyet" çizgisinden ciddi ölçülerde sapmışlardır. Polis teşkilatı, parti denetim kurulları, askeri yargı irili ufaklı çok sayıda "güç odağı"nın eline geçmiştir. Polis teşkilatında yaşanan tasfiyeler, hatta cezalandırmalar, birçok olayda ortalığı kaplayan sis perdesi Stalin'e değil, bu atmosfere bağlanmalıdır. Bütün bunlara işaret ederek muhalefeti aklamak sanıldığı kadar kolay değildir.

Açıkça görülmektedir ki, oyunun kirlenmesinde öncelik, az sonra somut örneklerini göstereceğim biçimde, muhalefettedir.

Parti muhalefetinin geride kalan bölümü ve bu muhalefetin takipçisi olduğunu ileri süren gruplar 1936-38 duruşmalarını, bu duruşmalardaki şaşırtıcı itirafları açıklamakta hep güçlük çekmiştir. Bizzat Trotskiy'nin konuyla ilgili kaleme aldığı tutarsız yazılar, troçkist hareketin birçok batılı militanının hareketten kopmasına neden olmuştur. Sanıkların masum olduklarına ve iddianamenin temelde düzmece olduğuna ilişkin asıl tantananın sahibi Hruşçov 1956'daki ünlü ve talihsiz konuşmayı yapıncaya kadar, Moskova Mahkemeleri daha çok siyasal içerik ve sonuçları üzerinden tartışılmaktaydı. Ancak destalinizasyonun açtığı yol sayesinde konunun "polisiye" yönü bir kez daha popüler oldu.

Destalinizasyon kampanyasının "kapanışı"na damga vuran Garbaçov ve yandaşlarının tanıklıkları ise sosyalizm adına hiçbir geçerlilik taşımıyor.

Şimdi, yukarıda sözünü ettiğim "açık"lara, yani parti içi muhalefetin Stalin'in eline verdiği kozlara değinebiliriz.

Bolşevik Parti tarihinde 1927 yılının özel bir yeri var. Lenin'in ölümünden önce başlayan parti içi mücadelede, tarafların siyasal perspektiflerinin ve örgütsel yetilerinin açıktan karşı karşıya geldiği bir kongre yaşanıyor. Aralık ayında toplanan 15. Kongre'de, Trotskiy'nin "olağan" koşul ve yöntemlerle parti yönetimine gelemeyeceği açık bir biçimde ortaya çıkıyor.

Aslında bu sonuç hiç şaşırtıcı değil. 1924-27 arası, Trotskiy'nin zaman zaman diğer muhalif unsurları da yanına çekerek giriştiği Stalin karşıtı mücadelede parti tabanını hızla kaybettiği dönemdir. Bu başarısızlığın siyasal ve teorik temellerine kitabın ilk bölümlerinde değinmiştim.

Dolayısıyla, Trotskiy'nin parti içi hukuğun tanımladığından daha farklı mücadele biçimlerini gündemine alması için 15. Kongre'deki fiyaskoyu beklemesi gerekmiyor.

Beklemiyor da... Trotskiy, daha sonraki kontrolsüz çıkışları için görkemli bir başlangıç yapıyor. Kongre'den bir ay kadar önce, Ekim Devrimi'nin onuncu yılı kutlamalarına denk düşecek bir "ihtilalci çıkış" hazırlıyor. Kimi Sovyet kaynakları bu çıkışın en önemli parçasının bir darbe olduğunu iddia ediyorlar. İddiaya göre, Trotskiy'nin hazırlığı şöyle: 7 Kasım'da devrimin yıldönümünde, ülkenin önemli merkezlerinde stratejik kurumlar troçkist militanlar tarafından ele geçirilecek, aynı zamanda Kızıl Meydan'daki kutlamalar sırasında alana girecek olan göstericiler Stalin ve bazı yöneticileri tutuklayacak...

Bu planın Çeka tarafından önceden haber alındığı ve kent merkezlerinde "idareye el koyacak" çok sayıda troçkist militanın tutuklandığı belirtiliyor. Trotskiy'nin böylesine detaylı bir "komplo" hazırlayıp hazırlamadığı açık değil. Ancak, Kızıl Meydan'daki maskaralık inkar edilemeyecek kadar somut olduğundan, Trotskiy'i 1927'de bir darbe planlamakla itham edenlerin elinde çok büyük bir koz duruyor. Stalin'den hiç haz etmeyen Roy Medvedev bile, Ekim Devrimi kutlamalarında aniden ortaya çıkan bir grubun "Lenin'in Vasiyeti Yerine Getirilsin", "Sağa Karşı Mücadele Başlatalım", "Kahrolsun Stalin, Kahrolsun Termidor, Yaşasın Trotskiy", "Yaşasın Dünya Devrimin Liderleri Trotskiy ve Zinovyev" pankart ve slo-

ganlarıyla yürüyüşe geçtiğini yazıyor.[168] Boris Ponamaryov başkanlığında kaleme alınan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi'nde benzer bir gösterinin Leningrad'da da yapıldığı not düşülmüş. [169]

Eh, bu gerçekten de bir maskaralık değil mi? Tabloyu gözünüzde şöyle bir canlandırıverin.

Kızıl Meydan'da Lenin'in mozolesinin yanında bir tribün... Stalin, yanında diğer Merkez Komite üyeleri, Komünist Enternasyonal'e bağlı partilerin temsilcileri ve yüz binlerce insan... Ekim'in onuncu yılının coşkusuyla, kutlamaları, geçit törenini izliyorlar... Aniden birileri, "Yaşasın Trotskiy" diye ayrı bir yürüyüş kolu halinde harekete geçiyor...

Trotskiy'nin fotoğraflarını da taşıyan bu grup, alandaki partililer ve güvenlik görevlileri tarafından dağıtılıyor, bir bölümü gözaltına alınıyor...

Stalin'in neler hissettiğini tahmin etmek pek güç değil. Yabancı konukların önünde "olacak rezalet değil"...

Daha sonra Stalin'in kendini yüceltmeyi pek sevdiği, putlaştırdığı, tanrı yerine koyduğu yazıldı, çizildi. Acaba Kızıl Meydan'daki devrim kutlamasına müdahale ederek "despota alternatif olduğu"nu kanıtlamak isteyen Trotskiy'nin yandaşlarına "Yaşasın Trotskiy" sloganını layık görmesi nasıl değerlendiriliyor? Yalnız bu olayda değil, başka birçok örnekte net bir fotoğraf vermektedir Trotskiy: Kendini gemleyemeyen egosantrik bir adam. Bütün yetilerine karşın, huysuz ve acımasızdır, bu özelliklerini kontrol edememektedir.

1927 maskaralığı sadece bir başlangıçtır...

Bu başlangıç, Moskova mahkemelerinde son noktası konan senaryolarda gerçek hayatla bağ kurulmasına yardımcı olmuştur.

Trotskiy'nin hemen akabinde Alma Ata'ya sürgüne yollanması, bu olaydaki düşüncesizliğin boyutları hesaba katıldığında aslında bayağı "hafif" bir yaptırım oluyor. Suç ve cezadaki asimetriği elbette Stalin'in iyi niyetine bağlayacak değilim. Kongre'de ortaya çıkan tablonun artık muhalefetin pek bir şansı kalmadığını açıkça göstermesi parti yönetimini rahatlatmış, Trotskiy'den kayda değer bir tehdit gelmeyeceği varsayılmış olabilir. Yine de Stalin'in eski yol arkadaşından yeni "çıkış"lar beklediğini

[168] Roy MEDVEDEV, a.g.y., s. 207.

[169] Boris PONAMARYOV ve diğerleri, "A Short History of CPSU", Progress Publishers, 1974, s. 230.

düşünmek için pek çok neden var.

Ne olursa olsun, 1927 sonundan itibaren parti içi mücadele, gerçekte iki parti arasındaki mücadeleye dönüşüyor; buna bağlı olarak, oyunun kuralları da değişiyor.

Aslında ortada pek kural filan kalmıyor!

Trotskiy, 1927'den sonra pes etmemeye kararlıdır. Onun inadı, parti merkezinin giderek daha kapsamlı önlemler almasına ve siyasi tasfiye sürecini fiziki tasfiyeye taşıma arayışına girmesine yol açmaktadır. Artık gündemde olan, amansız bir mücadeledir. Rus siyaset kültüründe her daim özel bir yer kaplayan aşırılıklar hesaplaşan devrimcilerin çapına eklenmiş, söz konusu mücadelede ölçüsüzlük egemen olmaya başlamıştır.

Yeri gelmişken unutulmamalı ki, parti içi mücadelenin biri iktidarda iki "parti" arasında mücadeleye dönüşmesinin ve giderek şiddetlenmesinin en önemli nedenlerinden biri, Sovyet iktidarının 1927 sonundaki 15. Kongre'den hemen sonra kendi temellerini sağlamlaştırmaya dönük oldukça hızlı adımlar atmasıdır. Kongre'yi kaybeden Trotskiy'nin, NEP'in tıkanıklıklarıyla karşılaşan bir ekonomi, sayıca az ve kırlarca kuşatılmış bir işçi sınıfı, geri ve verimsiz bir endüstri ile malul bir ülkede yakın gelecekte siyasi bir başarı beklentisi içerisine girmesi mümkündü; nitekim o da hesaplarını siyasal iktidarın bu zayıflıklarına odaklanarak yapmaktaydı.

Lakin NEP'ten kurtulan, hızla kolektivizasyon politikalarına geçen, planlı ekonomiye adım atan bir Sovyet iktidarında Trotskiy'nin hesapları altüst olmuş, parti içinde otoritesi zaten tartışılmaz hale gelen Stalin'i alt etmek neredeyse olanaksızlaşmıştır.

Bu nedenle ülke içi sürgünden kısa süre sonra Sovyetler dışına çıkarılan ve İstanbul'daki ada konaklamasının ardından Avrupa'ya geçen Trotskiy'nin daha hırçın, daha saldırgan bir strateji geliştirmekten başka seçeneği kalmamıştır.

Moskova duruşmalarına Trotskiy'nin kaleme aldığı iddia edilen 1932 tarihli bir mektup kanıt olarak sunuluyor. "Stalin yok edilmelidir" diyor Trotskiy. Gerçek miydi bu belge bilinmez ama bilinen, Trotskiy'nin Stalin'in ortadan kaldırılmasını gerçekten istediğidir. Bu doğrultuda bazı girişimlerde bulunduğundan kuşku duymamak gerekiyor.

Stalin'e vurulacak "darbe"nin hazırlıklarına ihtilalci bir retoriğin eşlik etmesi de Trotskiy'i az çok kavrayanlar için şaşırtıcı değil. Örnek olsun,

Trotskiy birden fazla kez Stalin'e karşı girişilecek bir eylemi Almanlar Fransa'yı işgale kalkışıp Paris'in 80 kilometre yakınına geldiklerinde hükümete karşı ayaklanan Clemenceau'nun hareketine benzetmiş, zor durumda kalan bir iktidarı devirmeye soyunmanın ihtilalci hukuğa uygun olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Trotskiy devrimci fırsatçılık konusunda oldukça iddialıdır.

Şiirsellikte de...

Trotskiy'nin "Stalin'in uluslararası komünist hareket açısından önemli bir günde öldürülmesi" düşüncesini taşıdığı yine mahkeme salonunda dillendirilmiştir. Bu da gerçek olabilir; gerçek değilse, savcı Trotskiy'e fazlasıyla uygun düşen bir suçlama icat etmiş demektir. Stalin'in Komünist Enternasyonal'in bir toplantısına girerken, üç ya da beş "öfkeli" işçi tarafından vurulması...

Ardından "Yaşasın Trotskiy" sloganları eşliğinde "görev yerini" terk etmeleri...

Komünist Enternasyonal delegelerinin bir anlık şaşkınlıktan sonra "hurrraa" diye haykırarak "zorba diktatörden kurtuluşu" selamlamaları...

Tam Trotskiy'ye göre!

Haksızlık ettiğimi hiç düşünmeyin. 1933 yılının Ekim ayında, "Stalin bürokrasisinin, bir Parti ya da Sovyet kongresiyle değiştirilebileceğini düşünmek çocukluk olacaktır. Hakim kliğin görevden alınabilmesi için normal, anayasal yollar artık yoktur... İktidarı proleter öncüye devretmeye ancak zor yoluyla zorlanabilirler"[170] yazan birisi, artık hiçbir kural tanımayacağını, oyunu herkesin bildiği gibi oynayabileceğini ilan etmiş durumdadır.

O sıralar parti yönetimini devirmek için "zor" kullanmak gerektiğini söyleyen bir başka kişi daha var. Eski parti üyesi Martemyan Ryutin, 1932 yılında, gizli bir platform kurarak muhalif bir örgütlenme yaratmaya çalışıyor. Aslında bunda, kendi ölçeğinde bir hayli başarılı da oluyor. Parti muhalefetinin değişik eğilimlerinin bir sentezi durumundaki platformun yayınlarında meşru zeminde mücadele etmenin yolunun tıkandığı ileri sürülüyor:

---

[170] Lev TROTSKİY, aktaran sayers-Kahn, a.g.y., (Muhalefet Bülteni-Ekim 1933), s. 239.

> "Parti ve işçi yığınlarının bolşevizmi ve davayı kurtarmaları, kendi kaderlerini kendi ellerine almaları gerekmektedir. Stalin ve kliği, şu an elde tuttukları konumlardan kendiliğinden uzaklaşmayacaklardır; zaten uzaklaşamazlar da. Bu nedenle zorla, güce dayanarak alaşağı edilmelidir." [171]

Ryutin Platformu, Moskova Mahkemeleri'nde gündeme geliyor. Yargılananların bir bölümü bu platforma üye olduklarını itiraf ediyorlar. Yıllar sonra, Garbaçov döneminde, Stalin'e düşman kaynaklar, Ryutin Platformu'na övgüler yağdıracak, Tomskiy, Rıkov gibi parti yöneticilerinin de platform için çalıştıklarını şişine şişine yazacaklardı.

Özetle, 1936 Mahkemeleri'ne durup dururken gelinmemişti. Parti içi mücadelede "yeni" ve "etkili" yöntemler arayışına giren muhalefet, belli bir süre sonra "yeni" ve "etkili" önlemlerle karşı karşıya kalmıştı, işin özü buydu.

Muhalefetin "biz artık başka yöntemler kullanacağız" söylemi, hukuksal açıdan sınırlı bir anlam taşıyabilir. Ne var ki, siyasal açıdan, devrimci bir örgütün merkezi, kendine karşı "zor" kullanacağını ilan edenlere "hain" muamelesi pekala yapabilir ve genellikle yapar.

Bilmiyorum, Trotskiy ve diğerleri, 1930'ların başlarında Sovyet yönetimini zorla değiştirmeyi telafuz ettiklerinde, bunun ne büyük trajediler doğurabileceğini hiç düşünmüşler miydi? Bunu gerçekten kestiremiyorum ama hata yapmaya pek meraklı oldukları anlaşılıyor.

Gözü kara oldukları da...

Muhalefetin 1932'de ipuçlarını gördüğümüz ölçüsüzlüğü, 1933 başında Almanya'nın siyasal durumundaki köklü değişiklik ile birlikte ateşe körükle gider bir hal aldı. Hatırlayalım, Hitler faşizmi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist ülkeler içinde Sovyet iktidarı ile en fazla ilişkisi olan Almanya'yı bir anda antikomünist mücadelenin öncü gücü haline getirmişti. Bu gücün Sovyetler için ne denli büyük bir tehdit olduğunu anlatmaya gerek yok. Ancak, konumuz açısından Almanya'daki faşist darbe bir başka anlam daha taşıyor. 1920'ler boyunca, Sovyetler'de birçok sanayi işletmesinde Alman uzman çalıştırılmıştı. Bunlar arasında inanmış, dürüst komünistle-

[171] RYUTİN, aktaran Tarık Demirkan, a.g.y., s. 115.

rin olduğu biliniyor. Tersi de... Bu kalabalık topluluğun içinde Alman devlet görevlileri de doğal olarak var. Dolayısıyla, Hitler 1933 yılında iktidara geldiğinde, baş düşman Sovyetler Birliği'nin dört bir yanına dağılmış ve "yıkıcı" faaliyetler için emir bekleyen bir şebekeyi hazır bulmuştu.

Muhalefetin başını çekenler, bu sorunu da küçümsüyor, bir anda "olağan" seyrinden çıkarak düşmanlığa dönüşen Sovyet-Alman ilişkilerinin bir uzantısı haline gelebileceklerini hesaba bile katmıyorlar. Tam da bu yıllarda, Stalin'i zorla alt etmeyi kafaya takan muhalefetin Alman vatandaşı bazı kişilerle temasa geçtiği, Nazi yönetiminin de Sovyetler'i istikrarsızlaştırabilecek bir unsur olarak gördüğü eski bolşevikleri dikkatle izlediği anlaşılıyor.

Kurulan ilişkilerin ne dereceye kadar "masum" olduğunu kesin olarak saptamak mümkün değil. Ancak, mahkemelerde iddia edildiği gibi muhalefetin Almanya tarafından yönlendirildiğini kanıtlayacak pek bir delil yok. Ne ki, Trotskiy'nin oğlu başta olmak üzere, muhalefet üyeleri Alman vatandaşları ile kurdukları ilişkilerde son derece sorumsuz davranıyorlar. Savcılık makamı Sovyetler'e giriş çıkışta kullanılan sahte evrakların Almanlar tarafından hazırlandığını gösteren belgeleri mahkemeye sunuyor. Sanıklardan bazıları, hatta içlerinde Alman olanlar bu suçlamaları açık bir biçimde kabul ediyor, bir kısmı ise, Alman bağlantısını rasyonalize etme çabası içine giriyor.

Görüldüğü gibi, ölçüyü kaçıran tek başına Stalin değil. Önce açıkça "şiddet kullanacağım, yönetimi devireceğim" diyeceksin, sonra faşist devletin temin ettiği pasaportlarla Sovyetler'e girip illegal "devrimci hücreler" kuracaksın...

Bu türden işlere bir kez girişildi mi, durmak zor olur.

Muhalefetin, iddia edilen ölçekte olmasa bile, pis ilişkilere bulaştığı açıktır. Kardeşlerini Amerikan yönetimine ihbar edecek kadar alçalan eski Komünist Parti üyesi Ruth Fischer (Fischer, yani Elfriede Eisler, ünlü Alman bestecisi Hanns Eisler'in ablasıdır) gibi aşağılık tiplerin bu pis ilişkilerde sınır tanımadıkları hesaba katılırsa, muhalefetin hukuk açısından hangi karşı delile sahip olursa olsun, siyaseten "masumluğu"nu kanıtlaması olanaksızdır.

Parti yönetimi ile muhalefet arasındaki mücadeleyi tırmandıran bir

başka faktör, daha önce dağınık olarak durmakta olan unsurların 1932 yılından itibaren ortak bir "muhalefet" örgütü gibi davranmaya başlamalarıdır. Troçkistlerle Zinovyevciler'in ortak bir merkez kurdukları ve bu merkezde Zinovyev, Kamenev, Yevdokimov, Bakayev, Smirnov, Ter-Vaganyan, Mraçkovskiy'nin yer aldığı Moskova Mahkemeleri'nde ileri sürülüyor. Bu merkezin daha önce teorik olarak dile getirilen "zor kullanımı"nı hayata geçirecek adımlar attığı da iddialar arasında.

Söylenenin doğru olduğunu düşünmemiz için çok fazla yanlış yapıyor muhalefet. Siyasi bakabilen herkes, muhalefetin böyle bir merkez oluşturduğunu ve bu merkezin temel gündeminin Stalin ve yakın çalışma arkadaşlarının ortadan kaldırılması olarak belirlendiğini kavrayabilir. Bundan sonrası gerçekten de ayrıntı haline gelmektedir.

Ancak pek ayrıntı sayılamayacak bir konu var. Stalin'in ideal ihtilalci önder kişiliği resmetmediğini bir dizi nedenle söyleyebilirsiniz; ne ki muhalefetin başını çekenlerin 1930'larda daha iyi görüntü verdiğini ileri sürmekte de zorlanırsınız. Devrimci bir partide birbirine taban tabana zıt şeyler söyleyip tek bir kişiden kurtulmakta anlaşan farklı muhalefet odaklarının daha baştan sakatlanacağı açıktır. "Stalin'i devirmek" perspektifinde buluşanların derhal çürümeye başlaması biraz da bununla ilgilidir. Her zaman programlı, ilkeli siyaset peşinde koşması gereken komünistlerin her şeyi bir kenara koyup önceliği kişisel hesaplaşmaya vermeleri devrimci değerlerden uzaklaşmak dışında bir sonuç vermemiştir.

Bu bağlamda Zinovyev'in, Kamenev'in devrim öncesinde kanıtlanan kimi yeteneklerini yok sayamasak da, sırf Lenin yazdı diye değil, gerçekten de güvenilmez olduklarını yalnızca "muhalefet yılları"na bakarak rahatlıkla söyleyebiliriz. Garbaçov döneminde Stalin'in tasfiye ettiği kişileri tarih önünde aklamak gibi, neye hizmet edeceği belli olan bir işin başına geçirilen Yakovlev bile, "ben, itibarı iade komisyonunun başkanı olarak kendimde Zinovyev'in itibarını iade edecek gücü bulamadım" derken Zinovyev'in bozuk kişiliğine işaret ediyordu, başka bir şeye değil. Yoksa siyaseten elbette Zinovyev Yakovlev'e Stalin'den daha yakın durmaktaydı.

Ya Trotskiy'e?

Zinovyev ve Kamenev, 1933 yılında Pravda'da Trotskiy'e karşı son derece ağır yazılar kaleme aldılar. Daha önce yakınlaşmışlardı, birkaç kez

hemde. Sonra yine buluştular. Bu kadar oynak bir zemin üzerine kurulan "birleşik muhalefet"in ilkeli, temiz siyaset yapması mümkün müdür? Daha açık olalım, suçtan kaçınması?

Yine aynı kişilerin Moskova Mahkemeleri'nde soğukkanlılıkla deşifre ettikleri muhalefet stratejisinde siz devrimci değerlerin kırıntısını görebiliyor musunuz?

> "Bize daha gerçekçi gelen birinci olasılık şuydu; Stalin'e karşı terör eyleminin gerçekleştirilmesinden sonra hükümet ve parti önderliği şaşkınlığa düşecektir ve bizimle, blokun yöneticileriyle, öncelikle de Zinovyev, Kamenev ve Troçki ile görüşmelere gireceklerdir. (...) Bizim (ben ve Zinovyev'in) bu görüşmelerde, Parti'de ve ülkede hakim bir konum alacağımızdan hareket ediyorduk. Çünkü biz, Stalin önderliği altında da ikiyüzlülüğümüz sayesinde partinin hatalarımızı bağışlamasını, bizi bağrına basmasını her zaman sağladık ve bizim (benim, Zinovyev'in ve Troçki'nin) terör eylemlerine katılımımız, parti ve ülke için bir sır olarak kalacaktı." [172]

Bu Kamenev. Trotskiy'e gelince...

Zinovyev ve Kamenev'le kıyaslandığında çok daha tutarlı bir kişisel tarihi var Trotskiy'nin. Ancak bu tarihin, siyasal saplantılar dışında, benmerkezcilik ve kimi zaman megalomaniye dönüşen yanlarını nasıl görmezden gelebiliriz ki? Bir karşılaştırma yapacaksak, Stalin'in kişiliğinin yüceltilmesi, Sovyet toplumunun Stalin'den bir yeryüzü tanrısı yaratması, tek başına Stalin'in kişiliği ile açıklanamazken, Trotskiy'nin kendine dönük güzellemelerinde bu tür bir toplumsal kaynaktan çok "kişisel" zaaflar ön plana çıkmaktadır. Kendi kaleme aldığı "Hayatım"da, dikkatli bir okur dizginlenemeyen bir çiğlikle karşılaşacaktır. Stalin'i bir kuruluş yüceltmiştir; Trotskiy'de ise durum farklıdır. Ortada tam anlamıyla öznel bir "sapma" duruyor. Bu sapma, birlikte memleketi Stalin'den kurtarmaya soyunduğu kişiler hakkındaki düşüncelerde de etrafa saçılmaktadır. Trotskiy'nin Buharin, Kamenev ve Zinovyev hakkında yazıp çizdikleri yoldaşlık hukuğuyla da "muhalefet" hukuğuyla da bağdaşmıyor.

Birbirinden hiç haz etmeyen insanların koalisyonunun kirli siyasetten

[172] Moskova Yargılamaları, Cilt 1, s. 38

başka bir şey üretmemesine şaşırmamak gerekiyor.

Ancak Trotskiy'nin bir fazlası daha var... Siyaset de üretiyor.

Sovyetler Birliği'nin geleceği konusunda şu ya da bu şekilde tahminlerde bulunuyor, girdiği mücadelenin teorik temellerini örmeye çabalıyor. Bu son derece doğal, ancak çıktılara bakınca Trotskiy'nin entelektüel potansiyelinin onu ihanetin sınırlarında gezinmekten kurtarmadığını, hatta çoğu kez onu hataya zorladığını görüyoruz.

Savaşın hemen başlarında, kendisini Sovyetler'le empati kurmakla eleştiren fanatik troçkistlere karşı şunları yazan birinden söz etmekteyiz:

> "'Clemenceau üzerine tez'i unutmuş görünüyorsunuz. Burada, SSCB'nin gerçek anlamda savunulması için proleter öncünün, Stalin hükümetini tasfiye etmek ve onun yerine kendi hükümetini geçirmek zorunda kalabileceği belirtiliyordu. Bu 1927'de ilan edildi! Beş yıl sonra işçilere bu hükümet değişikliğinin üstesinden ancak politik devrimle gelinebileceğini açıkladık." [173]

"Bildiğiniz gibi değil, ben de o kadar sovyetik değilim" anlamına gelen bu laflar yenilir yutulur mu? Emperyalistlerce Sovyetler'in üzerine saldırtılan Finlandiya'ya "kahramanlık"[174] yakıştırmak, Berlin'de "Kahrolsun Stalin! Yaşasın Trotskiy" afişlerinin asılmasını marifet gibi yazmak[175], "Doğu Polonya'nın Kızıl Ordu tarafından işgal edilmesi, kuşkusuz, aynı bölgelerin Nazi birlikleri tarafından işgaline kıyasla 'daha az kötü'dür"[176] diye sözüm ona hak teslim etmek, Trotskiy budur.

Ve bu bir gelenek haline gelmiştir. Trotskiy'i takip edenler de, benzer bir ölçüsüzlükten hiç vazgeçmemişlerdir. Önce Tony Cliff:

> "26 Aralık 1941 tarihi ise, işçilerin özgürlüğünü vahşice kısıtlayan bir yasaya daha tanık oldu. Bu yeni yasa, askeri sanayilerden izinsiz ayrılan işçilerin (askeri mahkemede yargılanmak suretiyle)

[173] Lev TROTSKİY, "Marksizmi Savunurken", Kardelen yayınları, 1992, çev: Yavuz Alogan, s. 74.

[174] Lev TROTSKİY, "Emperyalist Savaş ve...", s. 27.

[175] a.g.y., s. 57.

[176] Lev TROTSKİY, "Marksizmi Savunurken", s. 61.

beş ile sekiz yıl arasında hapis cezasına çarptırılmasını getirdi." [177]

Ülke yıkımın eşiğine gelmiş, işgalci Nazilerin ilerleyişi hız kazanmış, bir ölüm kalım savaşı içerisine girilmiş, topyekûn seferberlik ilan edilmiş ve bu koşullarda iş disiplinini artırmak için yeni yasal düzenlemeler yapılmış! Cliff'e göre "işçi sınıfının üzerinde baskı kuruluyor"muş. Elinden gelse Alman birliklerinden yardım isteyecek Sovyet işçilerini "diktatör"den kurtarmak için.

Bir başka troçkist Mandel'in farkı var mıydı ki? İhanete Uğrayan Devrim için yazdığı bir önsözde Garbaçov döneminin orta yerinde "Stalin artık Sovyet halkının büyük çoğunluğu tarafından nefretle karşılanıyor"[178] diye yazıyordu. Yazdığı gerçek değildi, gerçek olsaydı dahi, Sovyetlerin tam da çöktüğü bir sırada Sovyet halkının büyük çoğunluğunun elinde "Yaşasın Trotskiy" dövizleri bulunma olasılığı yoktu.

Stalin düşmanlığı, en derin troçkistlerden Isaac Deutscher'i dahi sık sık yoldan çıkarmışsa, bütün troçkşistlerin oturup düşünmesi gerekir: "Üretim araçları üzerinde sağlamca kurulan kamu mülkiyeti ile, sağlamlaştırılmış ve yaygınlaştırılmış planlı ekonomi ile ve nihayet bir sosyalist devrimin halkın bilincinde canlı kalan gelenekleri ile Sovyetler Birliği eşitlik ve sosyalist demokrasi yönünde ilerleyişini sürdürmek üzere Stalinizm'den kopuyor."[179]

Kopan da, Hruşçov! Hakkaten, tarihin ironileri!

"Kruşçev, Komünistlerin yarım yüzyıldan fazla bir süre karşısında yerlere serildikleri, görkemli, gaddar, kaprisli, hastalıklı, insan kılığındaki canavarı partinin önünde teşhir etmiş oldu."[180] Bu kadar... Eşitlik ve demokrasi yolunda hayırlı yolculuklar!

Stalin ve diğer parti yöneticilerine savaş açanların yarattığı siyasal kültürün ürünü bunlar. "Devrimci terör" bu kişilerce ne ölçüde kullanılmıştır, ben bilemem. "Kullanılmamıştır" diye garanti verebilecek var mı, hiç sanmıyorum.

---

[177] Tony CLIFF, "Rusya'da Devlet Kapitalizmi" s. 32.

[178] Ernest MANDEL, "İhanete Uğrayan Devrim"e Önsöz, Yazın yayınları, a.g.y.

[179] Isaac DEUTSCHER, "Tarihin İronileri" s. 31

[180] A.g.y., s. 12.

Hedef belirliyorlar. Stalin, Varoşilov, Kaganoviç, Kirov, Ordjonikidze, Jdanov, Kosiyor, Postişev... Ve Kirov, 1 Aralık 1934'de öldürülüyor.

Zemberek boşalıyor. Ölçüsüz muhalefete karşı, ölçü nedir bilmeyen Stalin...

Sovyet tarihinde çok önemli ve kanlı bir dönemi açan Kirov cinayetinden iki yıl kadar önce, muhalefet "biz artık şiddet kullanacağız" diye ilan ettiğine göre, "kuru iftira" derken durup düşünmek gerekiyor. Ancak, aradan yıllar geçtikten sonra, Hruşçov döneminden itibaren Kirov'un, muhalefeti sindirmek için bahane olarak kullanılmak üzere, Stalin tarafından öldürüldüğüne ilişkin çok sayıda iddia ortaya atıldı. İddialar doğal olarak Garbaçov döneminde pek sevildi, yeni araştırma komisyonları kuruldu. Hızlarını alamadılar, cinayetin romanını bile yazdılar.

Stalin'in muhalefete karşı "temiz politika" yaptığını iddia etmeyeceğim. Ancak, ölçüsüzlüklere büyük bir ivme kazandıran Kirov'un katledilmesi konusunda Stalin karşıtlarının ileri sürdüklerinin "öykü" olmanın ötesinde pek bir değer taşımadığını da söylemek gerekiyor. Bu öyküleri inandırıcı hale getirmek için, Stalin'in Kirov'u ortadan kaldırmak istemesinin bir değil iki gerekçesi olduğu anlatılmaktadır.

Bunlardan bir tanesi, Stalin'in, Kirov'u kendine bir rakip olarak görmesi, onun popülerliğini kıskanmasıdır. Diğer gerekçe ise malum, muhalefete karşı kanlı tasfiyelere girişebilmek için, çok sevilen bir parti yöneticisini feda ederek gerekli siyasal koşulları sağlamak.[181]

Kirov'un Stalin'le rekabet ettiğini gösteren herhangi bir kanıt yok. Zaten Sovyetler'de 1930'lu yıllara gelindiğinde partinin ve toplumun Stalin'in yerine lider arayışı içine girmesi için bir neden de bulunmuyor. Ama öykü yazıcıları boş durmuyor. 20. Kongre'den sonra büyük gerçek ortaya çıkarılıyor!

[181] Sovyet tarihinin en tartışmalı isimlerinden Lavrentiy Beriya'nın oğlu Sergo'nun 1999'da önce Fransa ve sonra İngiltere'de yayınlanan anılarında bir üçüncü iddiaya yer veriliyor. Sergo, babasının Kirov'un "kadın meselesi"nden öldürüldüğünü, Stalin'in bu olaydan siyaseten yararlandığını ileri sürüyor. Beriya'nın tarafsızlığına hiçbir biçimde güvenilmeyeceğini biliyorum. "Babam Beriya" başlıklı kitabın tamamını okuduktan sonra oğlunun da tam bir hokkabaz olduğunu öğrenmiş oldum. Beriya'nın aslında bir "erken Garbaçov" olduğunu kanıtlamak ve batılılar nezdinde soyadını temize çıkarmak için her şeyi yapan Sergo tarafından başkalarına yazdırılan hacimli sayılabilecek kitaptan, çok sağlam bir filtreden geçirilerek okunduğunda, yararlanmak elbette mümkün. (3. Baskı için not)

17. Kongre'de, yani Kirov'un öldürülmesinden az önce, Merkez Komite üyelerinin belirlenmesi için yapılan oylamada Stalin'e atılan oyların Sergey Kirov'unkilerden geride kaldığı keşfediliyor!

Konuya ilişkin yazılan hemen her kitap veya makalede bu olay anlatılıyor. Olayın tanığı ise, Anastas Mikoyan... Yani, Stalin dönemi ve sonrasında Merkez Komitesi'nin en az güvenilir ve en az sevilen üyelerinden biri. Üstelik olaya kendisi şahit olmamış. Sibirya'ya yollandığını ileri sürdüğü iki kişinin "Kirov Stalin'den çok oy aldı" demesine kefil oluyor. Kırka yakın komisyon üyesinin ve kongre delegelerinin önünde gerçekleşen bu olayı aktaracak "canlı" tanık yok!

Ancak nedense, Moskova Mahkemeleri'nde ortaya dökülen kanıtları düzmece bulanlar bu öyküyü çok benimsiyor ve Stalin'in Kirov'u kıskandığında karar kılıyorlar.

Diğer iddiaya gelince...

Kirov'un çok sevildiği doğru. Stalin işte bu çok sevilen yöneticiyi vurup suçu muhalefetin üstüne atarak tarihsel bir manevra yapıyor. İddia böyle...

Bu iddianın bir mantığı olduğunu kabul edebiliriz... Öyle ya, Stalin için tek bir insanın yaşamının ne önemi vardır, büyük siyasi hedefler için bir "kurban" gerekiyorsa verilir! Nitekim , muhalefete karşı acımasız yöntemler tam da Kirov cinayetinden sonra uygulamaya konmuştur. Yani bir bakıma Stalin'in şeytani planı işlemiştir!

Partide sınırlı sayıda birinci sınıf kadro ile çalışan, karısının intiharından sonra insan olarak iyice yalnızlaşan Stalin'in partideki sağ kolunu neden yok etmek isteyeceği sorusunu hiç sormasak bile, şöyle bir sorunla karşılaşıyoruz: Tek bir kanıt dahi yok!

Yani, birileri öyle istiyor, öyle olmasını diliyor diye Kirov'u Stalin'in öldürdüğüne ikna olmamız isteniyor. Bunu isteyenler sürekli araştırıyorlar, bir ipucu ele geçirebilmek için.

Dikkate değer tek bulgu, Kirov cinayeti sanıklarının kısa sürede kurşuna dizilmeleri, soruşturmayı yürüten polis şeflerinin de aynı sonla karşılaşmaları... "Stalin tanıkları ortadan kaldırdı" diyorlar ama bütün bu olayların Moskova Mahkemeleri'nde iddia makamı tarafından "polis teşkilatına sızan muhalefetin işi" olarak açıklandığını görmezden geliyorlar.

Zaten Hruşçov'un açıklamalarıyla güncel hale gelen "Kirov'u Stalin öl-

dürdü" iddiasına fanatik Stalin karşıtları bile kuşkuyla yaklaşıyor:

> "... mevcut belgelere göre, elimde Stalin'in cinayete ortak olduğunu gösteren hiç kanıt yok." (...)
> "Kruşçev, suikastin Stalin'in emriyle Yagoda tarafından düzenlendiğini iddia etti. O zaman elinde yeni veriler olduğunu sanmıştık. Ne var ki Kruşçev'in atadığı komisyonun hazırladığı raporda, NKVD'nin suikaste katıldığı kabul edilmiyor. Nikolayev'in arkasında kimin olduğunu ortaya çıkarmak için hiçbir şey yapılmadı."[182]

Yakovlev'le bu söyleşiyi gerçekleştiren Lilly Marcou da, Kirov cinayetine ilişkin olarak şu ana kadar Moskova mahkemelerinde gösterilen kanıtlardan daha inandırıcı bir şey bulunamadığını vurguluyor. Yakovlev, bütün bunlara rağmen, "Stalin Kirov cinayetine bir şekilde bulaşmış olmalı" diye düşünüyor. Buna inanmak istiyorlar, inanmak zorunda hissediyorlar.

İnanmayan, böyle bir olasılığı kesinlikle reddedenlerin başında ise, Stalin'in kızı Svetlana var. Yeri geldiğinde babasını oldukça ciddi bir biçimde suçlayan Svetlana, "böyle bir iddiaya hiç inanmayacağım" diyor:

> "Kirov evimizde yaşardı. O bizden biriydi, eski dost ve arkadaş. Babam onu severdi ve ona bağlıydı. (...) Bu ölümle babamın bir ilgisi olduğuna hiç inanmayacağım. Kirov babama Svanidzelerden, Redenslerden, bütün akrabalarından ve dostlarından daha yakındı. Kirov babamın yakınıydı ve babamın ona gereksinimi vardı. Kirov'un ölüm haberini alışımızı ve herkesin nasıl sarsıldığını anımsıyorum." [183]

Kirov'un öldürülmesine ilişkin olarak muhalefetin boşu boşuna suçlandığını düşünenlerin unuttuğu bir başka nokta daha var. Cinayetten önce, 1933 ortalarında Zinovyev, parti Merkez Komitesi'ne "eski hatalarını anladığını ve partiye bütünüyle bağlı olduğu"nu belirten bir mektup yollamıştı. Aynı Zinovyev, bu kez Kirov öldürüldükten sonra MK'ya bir mektup daha iletiyor: "Parti'nin en sadık üyesi olacağıma, parti ve onun

[182] Aleksandr YAKOVLEV, a.g.y., s.35-36.

[183] Svetlana ALLILUYEVA, a.g.y., s. 148.

MK'sı önünde, suçumun en azından bir kısmının silinmesi için yapılması gereken her şeyi yapacağıma dair size devrimci sözü veriyorum." [184]

Kirov'un öldürülmesinden bir ay kadar sonra ise Zinovyev Kamenev'le birlikte cinayetin siyasi sorumluluğunu üstleniyorlar. Bu şu anlama geliyor: Cinayette fiili rolleri olduğunu reddediyor ama bununla birlikte, oluşturdukları muhalefet örgütünün bu türden terörist eylemler için zemin hazırladığını kabulleniyorlar. İlk mahkemelerde her ikisi de mahkum oluyor. 36-38 arasında ise, Kamenev ve Zinovyev Kirov'un katli için "emir verdikleri"ni itiraf ediyorlar.

Cinayetten hemen sonra, panik halde "siyasi hatalarımı düzelteceğim, beni affedin" diye mektup yazacaksın, sonra bir ay kadar bir süre içinde mahkemede "haklısınız, Kirov'un öldürülmesinde rolümüz yok ama bu işe çanak tuttuk" diyeceksin, sonra "bu işin merkezi bizdik" diye itiraf edeceksin!

Sonra tarih seni aklamaya çalışacak!

1934 Eylülü'nde Molotov'u öldürmek için girişimde bulunup başarısızlığa uğrayan muhalefetin Kirov'un öldürülmesinde birinci dereceden sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğu Trotskiy bile Stalin'in üzerine atamamaktadır:

> "Durumun doğru bir değerlendirmesi yapıldığında, iktidar temsilcilerine karşı sık sık girişilen terörist eylemlerin çok yüksek bir önemi vardır. Bunların en ünlüsü, kurnaz ve vicdansız bir Leningrad diktatörü, şirketinin tipik bir temsilcisi olan Kirov'un katledilmesidir. Kendi başlarına terörist eylemler Bonapartist bir oligarşiyi devirmek için en az yeterli olanlardır. Her ne kadar birey olarak bürokrat, tabancadan dehşete düşse de, bir bütün olarak bürokrasi, kendi şiddetini haklı göstermek için ve bu arada sırası gelmişken, kendi siyasal düşmanlarını cinayete karıştırmak için bir terör eylemini sömürme olanağına sahiptir. Bireysel terör sabırsız ve umutsuz bireylerin silahıdır, en sık olarak da bürokrasinin kendi genç kuşağına aittir. Ama çarlık zamanında da olduğu gibi siyasal cinayetler, fırtınalı bir atmosferin kesin belirtileridir ve açık bir siyasal krizin başlangıcını haber verirler." [185]

184 "Moskova Yargılamaları", 1. Cilt, s. 148.

185 Lev TROTSKİY, "İhanete Uğrayan Devrim", s. 192.

Görüldüğü gibi ölçü kaçmıştır. Eski yoldaşlar arasında şiddete dayalı mücadele yöntemleri üzerine teoriler geliştirilmiş, şiddetin yaratacağı "siyasi kriz"e bel bağlanmıştı.

Muhalefet ölçüyü kaçırdı. Ancak, Stalin önderliğindeki parti yönetiminin ölçüyü kaçırması, sonuçları itibariyle çok daha trajik oldu.

Parti Merkez Komitesi'ne karşı muhalefet örgütleyen ve bu mücadelede "her yol"u deneyeceğini ilan eden eski bolşeviklerin yargılanması, vatan haini suçlamasıyla öldürülmeleri... Bunlar önemsiz değil. Ancak sayfalardır yazdığım gibi, durup dururken ortaya çıkmadı bu kanlı tasfiyeler. Dolayısıyla, eski liderlerin başına gelenlerin bir mantığı var. Bu liderlerin kendi altlarında kurdukları fesat yuvalarının dağıtılması, burada istihdam edilen yasadışı örgüt üyelerinin cezalandırılması... Bunları da anlamak zor olmasa gerek.

Ancak "troçkist-zinovyevist düşmanları yok etmeye" kurgulanmış ve Stalin'in kuşkucu kişiliğinin desteğini almış olan mekanizma bir kez harekete geçtikten sonra temas ettiği her şeyi yok etmeye başladı. 1934 yılında arkasına planlı ekonomiye geçiş, NEP'in tasfiyesi, tarımda kolektivizasyon gibi başarıları alan, muhalefeti siyasi ve örgütsel bir yenilgiye uğratmış olarak kongre toplayan ekip büyük ölçüde bu mekanizmanın kurbanı oldu. Zaferler Kongresi adı verilen coşkulu toplantıdaki delegelerin en az yarısı ve dönemin Merkez Komitesi'nin çoğunluğu "Sovyet düzenine karşı yıkıcı faaliyette bulunmak"la itham edildi. Bir bölümü öldürüldü...

Artık ortada ne yargılama, ne doğru dürüst kanıt arama vardır. Kuşku yetmektedir, dürüst komünistlerin siyasi ve hatta fiziki yaşamlarını bitirmek için. Stalin'in en yakınındaki Molotov'un karısı Polina Jemçujina, Devlet Başkanı Mihayil Kalinin'in karısı bile çalışma kamplarına yollanıyor. Devrimin parlak askeri önderi, İspanya'da troçkizme karşı mücadeleyi bizzat örgütleyen Antanov Ovseyenko, 1938'de görevli olarak bulunduğu İspanya'dan Moskova'ya çağrılıyor ve öldürülüyor.

Ama daha binlercesi...

Nedir bu çılgınlığın altında yatan? Muhalefeti her açıdan teslim almış, sosyalizme dönük önemli hamleler gerçekleştirmiş bir partinin yönetimi, neden böyle bir deliliği uygun gördü Sovyet topraklarına?

Bu soru, oldukça kapsamlı bir yanıt gerektiriyor. Yanıt, rasyonalitesini

yitiren bir tasfiye operasyonuna mazeret aramak için değil, tam tersine siyasal açıdan bütünüyle rasyonel hale gelen Sovyet iktidarının nasıl bu duruma düştüğünü algılamak için gerekli. Böyle bakıldığında ortaya çıkacak olan yanıtın, işin kolayına kaçarak "canım bütün burjuva artıklar ortadan kaldırıldı" diyenleri ve kanlı tasfiyelerde "Ekim Devrimi'nin son kazanımlarını da ortadan kaldıran cani ruhlu bir diktatör"ün gölgesinden başka bir şey görmeyenleri tatmin etmeyeceği açık.

Yaygın tutuklama ve cezalandırmanın bir nedenini bu bölümde anlatmaya çalıştığım genel "ölçüsüzlük"te aramak hiç de yanlış değil. Bolşevik partinin en üst organlarında görev yapanların davranışlarında ortaya çıkan sorumsuzluğun düzeyi, yalnızca Stalin'i değil, Sovyet toplumunun bütününü gerginleştirmişti. Kendine kötü bakan kapı komşusunu "troçkist" diye ihbar eden sokaktaki vatandaşın ruhunu kirleten atmosferin nasıl yaratıldığını biliyoruz. Bu paranoya ortamında "vatan haini" suçlamasından kurtulmanın yolu, erken davranarak "suçlayan" durumuna gelmek olmuştu. Orduda, sanayide, bürokraside, sanat dünyasında, kısacası yaşamın her alanında insanların potansiyel sanık ve savcı rolüne soyunduklarını görüyoruz. Ortalık bu kadar sanık ve savcıyla dolunca, devletin adalet sistemindeki rolü "infaz memurluğu"na indirgenmiş oluyordu.

Bu toplumsal çılgınlığı besleyen faktörlerden bir diğeri, 1920'lerin başından otuzlara kadar süren karmaşık parti içi mücadelenin Sovyet düzeninin tabanında olmasa bile, kritik kurumlarında kemikleşmiş hizipler yaratmasıdır. Adalet mekanizması ve polis teşkilatındaki gruplaşmalar konumuz açısından büyük önemdedir. Geçmişten gelen bütün hesapların bir bir ortaya konduğu bir dönemdir 34-36 arası.

Sovyet topraklarının genişliği hesaba katıldığında, yerel sürtüşmelerin ne tür sonuçlar doğurabileceğini kolaylıkla kavrayabiliriz.

Çılgınlığın dünya konjonktürü ile ilgili yanı ise elbette Alman faşizmidir. Kendisini antikomünizmle anlamlandıran Hitler yönetiminin uluslararası alanda ağırlık kazanması ile birlikte, Sovyet yönetiminin hızla gergin bir bekleyiş içine girdiği unutulmamalı. Kuşatılmış olmak ve her an saldırıya uğrama olasılığı ile karşı karşıya bulunmak, Sovyetler Birliği'nin iç siyasetini de kuşkuculuk ve tepkisellikle sakatlamıştı. Stalin'in Alman faşizmiyle hesaplaşmadan önce ülkedeki bütün işbirlikçileri temizleme kaygısı içerisine girdiği açık. Maksadın aşılıp aşılmamasından bağımsız

olarak, İkinci Savaş'tan önce cephe gerisi ve iç siyaseti en rahat ülkenin Sovyetler Birliği olduğunu söylemek bilmiyorum insanı ne kadar rahatlatır.

Alman faşizmi, yalnızca varlığı ile değil, karşıistihbarat çalışmasıyla da Sovyetler Birliği'ndeki çılgınlığa katkı koymuştu. Bolşevik parti yönetiminin ve özellikle Stalin'in kuşkuculuğundan yararlanmak isteyen Hitler, çok sayıda Sovyet vatandaşının "hain" damgası yemesi için karşıistihbarat çalışması yapmış, gerektiğinde sahte belge düzenlemişti.

En vahim örnek, savaş öncesinde Sovyet savaş makinesinin en önemli ismi Mareşal Tuhaçevskiy'nin başına gelenlerdir. Tuhaçevskiy'nin sicilindeki zayıf noktaları iyi kavrayan Alman istihbaratının Stalin'in hassas olduğu noktaları özellikle gözterek belge hazırladığı iddiası kesin olarak doğrulanmamakla birlikte, akla yakın gözükmektedir. İddiaya göre Şaposnikov, Budyenniy ve Varoşilov gibi üst düzey komutanlar tarafından yargılanan Tuhaçevskiy'nin Alman ajanı olduğuna ilişkin belgeler, Almanlar tarafından üretilmişti. [186]

Kuşku ve güvensizlik Stalin'i ve Sovyet yönetimini tam anlamıyla esir almış durumdadır:

> "Eğer biz bu ilk davaları doğru diye kabul edersek -ki, deneyimli yabancı gözlemciler bunların doğru olduğunu kabul ediyorlardı- ortaya öyle bir durum çıkar ki, bu bir ulusu kolayca makul düşünme temelinden uzaklaştırabilir. Yalnız çevrelerini düşman kapitalist devletler çevirmekle kalmamış, kendi devrimci liderlik kadrolarına da ajanlar sızmışlar ve bunlar adam öldürme ve hükümet devirme tertiplerine kalkışmışlardı. Zinovyev ile Kamenev'in hüküm giymesinden sonra tutuklamalar ve davalar daha da yaygınlaştı. Sendikalar Merkez Konseyi eski başkanı Tomskiy'nin adı mahkemede sanıklardan biri tarafından açıklanmış, suçunu itiraf ederek, tutuklanmamak için intihar etmişti. Kafkasya'da, Orta Asya'da ve Uzak Doğu'da bölge mahkemeleri başlamıştı. Uzak Doğu'da GPU Şefi Japonya'ya kaçmış ve yardımcılarından çoğu Japon ajanı olarak tutuklanmıştı."[187]

[186] Adını saydığım komutanların Tuhaçevskiy ile yaşadıkları gerilim nedeniyle bu belgelerin gerçek olduğuna özellikle inanmak istediklerini söylemek mümkün (3. Baskı için not)

[187] Anna STRONG, a.g.y., s. 95.

Peki bu çılgınlıkta, Stalin'in rolü neydi?

Sürekli olarak vurguluyorum, genel ve nesnel olarak Sovyet yönetimindeki kuşku, güvensizlik ve ihtiyatlılık Stalin'in kişiliğinde uç noktalara taşınmıştı. Psikolojik değerlendirmelerden uzak durmakta yarar bulunmakla birlikte, kızı Svetlana'nın "annemin intiharı ve Kirov'un öldürülmesinden sonra kimseye güvenmez oldu"[188] saptamasının önemsiz olduğu düşünülmemelidir. Ortaya çıktığı andan itibaren kuşatılmış olan, 1917'den beri belalısı İngiliz emperyalizmiyle, 1933'ten itibaren faşist Almanya ile karşı karşıya kalan bir devrimci iktidarın liderinin özel kuşatılmışlığıdır burada söz konusu olan. Zaman zaman "beni karım bile anlamadıktan sonra..." diyen Stalin'in, her yerde hain görmeye başlayan bir topluma soğukkanlılık aşılaması çok güçtü.

Bunu istemiyordu da... Kendi de her yerde "hain" görmeye başlamıştı. Kişiliği, insanların bir kez hata yaptıktan sonra iflah olmayacaklarını düşünecek denli katı bir determinizmle örülmüştü. Stalin'in, bulunduğu mevki itibariyle, tutuklanan veya öldürülen her "masum" (bu sözcüğü bütün riskleri ve tartışma yaratıcı içeriğini göze alarak kullanıyorum) Sovyet yurttaşına karşı doğrudan suçlu olduğu açıktır. Çılgınlığın tarihsel açıklaması bu suçun ağırlığını ortadan kaldırmaz. Doğru olduğuna inandığım aşağıdaki anekdot, çılgınlık döneminin boyutlarını ve Stalin'in yaklaşımını göstermesi açısından oldukça anlamlıdır:

> "Babamın bu işlerle uğraşacak zamanı yoktu. Bu işlerle uğraşan insanların işlerini iyi yapmalarını ve ancak 'konu dosyasını' sonuçlandırdıktan sonra kendisine getirmelerini isterdi. Dadımın yok edilmesi için bir tuzak kurulduğunu anlayınca gürültüyü kopardım. Babam göz yaşlarına karşı duramazdı. Ayrıca belki de kendisi de bütün bu deliliğe karşı içten bir tepki duyuyordu. Her neyse, aniden kızdı ve dadımı rahat bırakmalarını emretti." [189]

Evet insana, yoldaşlara karşı yapılmış tek bir yanlış itham veya suçlama bile, suç. Ancak bütün bunlar Stalin'i tarihe bir suçlu olarak geçirmeye yetmiyor.

---

[188] Svetlana ALLILUYEVNA, s. 86.

[189] a.g.y., s. 134.

Sürekli vurguluyorum, işlerin bu noktaya gelmesinin son derece karmaşık nedenleri bulunmaktadır ve bu karmaşada Stalin'in rolü gerçekten sınırlıdır.

Sovyet düzeninin geleceğini tehdit edecek hiçbir riski almamayı, işbirlikçileri ve küçük burjuva unsurları sürekli olarak budamayı ilke edinen Stalin'in devrimin önünü "kuru-yaş" muhasebesi yapmadan temizlemeye çalışmasının getirdiklerini ve götürdüklerini hesaplamak sanıldığı kadar kolay değildir. Sosyalist kuruluş için gerçekleştirilen büyük atılımların insan kaynakları üzerinde öznel ve nesnel bir dizi yıpratıcı etkisi olmuştur, ancak bu sürecin aynı zamanda kuruluşun sınıf tabanı üzerinde rahatlatıcı bir etki yaptığı da açıktır. Stalin dönemindeki şiddet, bütünüyle buna bağlanamasa bile, devrimin ülke toprağına dönük müdahalelerinin bir uzantısı olarak görülmelidir.

Üzerinde durulması gereken asıl sorun, şiddeti dizginleyebilecek önlemlerin geliştirilememiş olması. Yoksa, Sovyetler Birliği'nde her durumda etkisizleştirilmesi gereken bir antisosyalist direncin sürekli olarak kendini beslediği açık ve direncin oluşturduğu tehdidin kesinlikle küçümsenmemesi gerektiği trajik çözülüş sürecinde fazlasıyla kanıtlandı.

Ancak tehdidin üzerinde sadece polisiye tedbirlerle baskı kurmanın her zaman etkili olmayacağı açık. Devrimci bir önderliğin ideolojik mücadele alanını boşaltarak fizik yöntemlerle sınırlı bir didişmeye girmesi, hantallaştırıcı olmak bir yana, düşmana daha kritik bir başka alanda hareket serbestliği tanınması anlamında devrimi silahsızlandırıcıdır da.

Bu nedenle bugün Rus komünistleri tarafından sık sık dile getirilen "Stalin az bile yaptı" serzenişini, ardındaki iyi niyeti ve Garbaçov hainlerine dönük dizginlenemeyen kini anlamakla birlikte, onaylamak mümkün değil. Bunu onaylamak, çaresizliği kabullenmek olur.

Sovyet karşı devrimi, Garbaçov'un babasının veya Yeltsin'in ninesinin NKVD'nin elinden kurtulmalarından değil, Sovyet toplumunun 1936 sonrasında ideolojik mücadeleyi unutmaya başlamasından güç aldı.

Burada Garbaçov'a da bir çift söz söylemeden olmaz!

Stalin'in birinci dereceden sorumluluk aldığı bir dönemde, muhalefete karşı haklı bir mücadele sürdürürken şiddetin kontrolden çıkmasına neden olduğu ve dürüst komünistlerin, ülkesine bağlı Sovyet yurttaşlarının

bu kontrolsüzlükten zarar görmesine göz yumduğu için suçlanmasını kimsenin engelleyemeyeceğini söylüyorum.

Ancak, Stalin bir büyük ihtilalcidir, Sovyet düzeninin en can alıcı hamlelerine önderlik etmiş, ülkesinin bir dizi badireyi atlatmasına büyük katkı yapmıştır. Kontrolsüzlükle bu hamle ve katkıların yakından ilişkisi vardır.

Garbaçov bir büyük haindir, Sovyet düzenine öldürücü darbeyi indiren ekibe önderlik etmiştir. Bu darbenin sonuçları arasında açlık, etnik çatışmalar ve emperyalist işgal nedeniyle ölen on binlerce insan vardır. Stalin'in tarihe bir suçlu olarak geçmesine izin verilemez; Garbaçov ve benzerleri ise yalnız hain değil, katildirler de...

XIII
Stalin diplomasisi: İhtilalci gerçekçilik

Savaş'ta Stalin'in rolü üzerinde dururken, ikinci cephe tartışmalarına bilerek girmedim. Bilindiği gibi Sovyet yönetimi Alman saldırısının hemen ardından Avrupa'nın batı kıyılarında yeni bir cephe açılması için ısrarlı bir diplomasi yürüttü. Bu diplomasi, zaman zaman Sovyet savaş stratejisi üzerinde dahi egemenlik kurdu. Kızıl Ordu kimi durumlarda saldırılarını batı kamuoyunu harekete geçirmek için başlattı veya yoğunlaştırdı.

Dolayısıyla, savaşı ikinci cephenin açılması için yapılan görüşmelerden, diplomatik manevralardan arındırmak mümkün değil.

Bu görüşme ve manevralarda Stalin'in özel bir rolü var. Ancak, 1941 yazından başlayıp, 1944 Mayısı'na kadar süren bu ısrarlı mücadeleyi bazı açılardan İkinci Savaş'ın genel seyrinden ayırmak gerekiyor. İkinci cephe tartışmaları, Sovyet iktidarının kendini uluslararası platformda nereye yerleştirdiğini, Stalin'in dünya devrimi-Sovyetler Birliği ilişkilerine nasıl yaklaştığını kavramak için oldukça ilginç bir laboratuvar işlevi görüyor.

Önce kısa bir özet...

Hitler Almanyası Sovyetler Birliği'ne 1941 Haziranı'nda saldırdığında, İngiltere Naziler'le savaş halindeydi. Bu nedenle Stalin'in anında İngiliz hükümetine Alman ordusunun ikiye bölünmesi için Avrupa'da yeni bir kara cephesi açılması için talepte bulunması hiç şaşırtmıyor. Ancak şaşırtıcı olmayan yalnızca Sovyetler'in talebi değil. Bu konuda İngilizlerin işi yavaştan almaları da olağan sayılmalı. Stalin de öyle yapmış ve henüz 1941 yılının Eylül ayında Churchill'e yolladığı mektupta şunları yazmıştı:

> "Almanlar batıdaki tehdide bir blöf olarak baktıkları için, bu yönde ikinci bir cephenin olmadığı ve gelecekte de olmayacağını bilerek, bütün güçlerini batıdan doğuya rahatlıkla kaydırmaktadırlar." [190]

Stalin, kuşkucu bir siyasetçidir. Ancak insanın Churchill'den kuşkulanması için Stalin olması hiç gerekmemektedir. Aklı başında her komünistin Churchill'in Almanya Sovyetler'i yeterince hırpalayıncaya, hatta teslim alıncaya kadar bekleyeceğini düşünebilir.

Bu gerçek bir kenara yazılmalı. Stalin'in ikinci cephenin Sovyetler ihtiyaç duyacağı anda değil de, İngiltere bunu gerekli gördüğünde açılacağı konusunda hiçbir kuşkusu olmadığı bilinmeli.

Sovyetler Birliği'nin 1941'de ve 42 sonlarına kadar Almanya karşısında güç durumda olduğu, İngiltere ve ABD'nin Avrupa'nın batısında açacakları bir cephenin Kızıl Ordu üzerinde baskıyı ciddi ölçüde azaltacağı açıktı. Peki, yeni bir cephenin Sovyetler'in göreli rahatlık döneminde hayata geçeceği konusunda berrak bir kanaate sahip olan Stalin, Kızıl Ordu'nun zaferi kaçınılmaz hale geldiğinde, 1943'te ve 44'te, hâlâ yeni bir cephenin açılması için İngiltere ve ABD'ye neden baskı yapmaya devam etti?

Bu kitabın son düzeltmelerini yaptığım sırada Yalçın Küçük'ün "İdeolojilerin Dünya Savaşı" adlı çalışması yayınlandı. Sörf yapmak deyimini, internet ortamında oradan oraya gezinmeyi tarif etmek için de kullanıyorlar. Ancak, bir spor olarak sörfün türlerinden bir tanesinde, dalgaya tutunarak yol almak ve dalganın itici gücünden yararlanarak çeşitli figürler yapmak amaçlanıyor.

Yalçın Küçük'ün bu son derece önemli incelemesi bana sörfü çağrıştırdı. Değişik dalgalara tutunma şansınız olmayan bu sporda, özgürlüğünüz seçtiğiniz dalganın sınırları kadar. Sovyetler Birliği üzerine çok sayıda kitabı ve makalesi olan Yalçın Küçük'ün Sovyet tarihinin önemli dönemeçlerini ve çözülüşü "geleneksel Rus güvensizliği" ile açıklarken[191], uygun dalgalardan birine tutunduğunu ama nihayetinde dalganın sınırlarına tabi olduğunu düşünüyorum. Bu türden yaklaşımların, çözülüşü ve

[190] STALİN'den aktaran P. SEVOSTYANOV, "Soviet Diplomacy During the Great Patriotic War", International Affairs, 1984, no: 11, s. 84.

[191] Yalçın KÜÇÜK, "İdeolojilerin Dünya Savaşı", Hep İleri, Kasım 1997.

genel olarak Sovyet tarihini sadeleşmiş bir "games theory"ye indirgeyeceğinden kaygı duyuyorum. Bu nedenle sörf yapacak cesareti kendimde görmüyorum.

Ama bu, Küçük'ün "güvensizliğin Sovyet politikasında önemli bir faktör olduğu" saptamasının değerini kesinlikle azaltmıyor. Moskova Mahkemelerine ilişkin bölümde Stalin ve Sovyet toplumunun nasıl bir güven krizine girdiğini göstermeye çalıştım. Şimdi ise ikinci cephe meselesi ile "güvensizlik" arasındaki bağlantıya geliyorum.

Stalin'in ikinci cephedeki ısrarını "güvensizlik"le olmasa bile "temkinlilik" ile açıklama yanlısıyım. 1941'den itibaren Almanya ile tek başına savaşan Sovyetler Birliği'nin ancak 1944 Mayısı'na yetişen Normandiya çıkartmasından, savaşın gidişatı ile fazla bağlantılı olmayan şeyler beklediği inancındayım.

Savaşın bir an önce ve daha az Sovyet vatandaşının hayatı karşılığında kazanılması, Stalin için büyük önem taşıdı. Almanların işini tek başına bitirebilecek noktaya gelen Kızıl Ordu'nun ve onun arkasındaki Sovyet toplumunun daha fazla hırpalanmasından çekiniyordu. Neden? Savaşın onca kahrını çeken Sovyetler Birliği, kendi toprakları dışında süren bir askeri kampanyanın da üstesinden gelemez miydi? İngiliz ve Amerikalıları beklemeden Faşist Almanya'nın tamamını teslim alamaz mıydı? Bu uluslararası devrimci hareket açısından daha iyi bir sonuç olmaz mıydı?

Her şeyden önce, Stalin savaşın Sovyet insan kaynakları ve ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisini kavrayamayacak kadar duyarsız değildi. Yıkım korkunçtu. 20 milyon insan[192], son derece karmaşık bir ortamda üç milyondan fazla komünist eksilmiş, yüzlerce kent haritadan silinmiş...

Bir hesaba göre, Sovyetler açısından dört yıldan az süren savaşın ekonomiye maliyeti tam 20 yıldı. Savaşın uzayan her günü savaş sonrasının enerjisinden, olanaklarından çalacaktı. Bu yıkımın sonuçları savaş henüz bitmeden görülebilirdi. Bu nedenle Stalin'in İngiltere ve ABD tarafından açılacak ikinci cephe konusunda sonuna kadar ısrarcı olmasında anlaşılmayacak bir yan yok.

Üstelik, savaşın Sovyet toprakları dışındaki kısmı, sanıldığı kadar kolay

---

[192] Bu sayının gerçek kaybın altında olduğu son yıllarda ortaya çıkan belgelerle neredeyse kesinlik kazandı. (3. Baskı için not)

geçmedi. Hele hele, bitti denen Almanya'nın Berlin direnişi basbayağı bir meydan savaşına dönüştü. Dünyanın sayılı hayvanat bahçelerinden birinde kilitlenen bu çılgınca hesaplaşmanın Sovyetler Birliği'ne 300 bin cana malolduğunu düşünmek insana büyük bir acı veriyor. Faşist Almanya'nın giderayak Kızıl Ordu'ya bu zararı vermek için ayırdığı kuvvet ise 1 milyon asker, 1500 tank, 3300 savaş uçağı... Evet, Hitler Berlin'i böyle bir güçle savundu. Savunmanın belkemiğini Sovyet cephesinde kurdu. Başkente yaklaşan İngiliz ve Amerikan askerlerini önemsemedi. Komutanlarına "ne yapıp edin, Ruslar'a teslim olmayın" diyen Führer, Sovyet askerlerinin eline düşmemek için intiharı seçti.

Ama kapitalistler arası dayanışma bütün kirliliği ile sürdü. Berlin savaşlarında 300 bin Kızıl Ordu askerine karşılık Jukov'un verdiği rakamla 8341 Amerikan askeri kaybedildi.

Burada yine düşünmek gerekiyor. Kuşkucu Stalin'in, ikinci cephe açıldıktan sonra da Almanya'nın batıya fazla asker kaydırmayacağını hesapladığından emin olunmalı. Bu durumda, yeni cephe ısrarının siyasal nedenlerine bakılmalı.

İşte temkinlilik burada devreye giriyor. İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren İngiliz ve Amerikalılarda Almanya ve Sovyetler'in birbirini hırpalamasına yönelik büyük bir beklenti ortaya çıkıyor. Öyle ki, 1939-41 arasında Almanya ile savaş halinde olan İngiltere, kendi derdini neredeyse unutarak, o sıralar henüz savaş halinde olmayan Sovyetler'in Almanya ile başının belaya girmesini dört gözle bekler hale geldi.

1941 yazından itibaren beklenen oldu ve Sovyet-Alman savaşı patlak verdi. Artık tekrarlamaya gerek bile yok, bu savaşın daha başında İngiliz egemenlerinin, ABD yöneticilerinin ne dediklerini... Bizde olanları hatırlamak yeterli; İsmet Paşa, olanca kini ile sosyalizme, histerik bir kahkaha atmış mutluluktan...

Kapitalist kuşatma altındaki Sovyetler Birliği için nasıl büyük bir tehdidin ortaya çıktığı açık olsa gerek. Bu tehdit, Faşist Almanya ile sınırlı değildi. Bu tehdit, aynı zamanda İngiliz ve Amerikan emperyalizminin bir dizi manevrayla savaşı Sovyet toprakları üzerine yıkmak, hatta bir vesileyle Sovyetler'e saldırmak için fırsat kolladıkları için de çok büyüktü.

Bu açıdan Stalin, savaşın gidişatında ve savaş sonrası düzende ABD ve İngiltere'yi Sovyetler'den uzak tutmak, bu ülkelerin saldırganlığını gem-

leyebilmek için çok fazla çaba sarf etti. İkinci cephenin açılmasının, belli bir süre her iki ülkenin egemen sınıflarının Sovyetler'e karşı bir sıcak savaşa girmelerini engelleyeceğini hesapladı.

Bu hesap kısmen tuttu, Soğuk Savaş, bu hesabın sınırlarını gösterdi.

Ancak, Sovyet diplomasisinin savaş boyunca ana faaliyet konusu olan "ikinci cephe" için batıda oluşturulan kamuoyu baskısının ve bu cephenin Balkanlar veya İtalya'da değil de Fransa'da açılmasının dünya devrimci hareketi ve Sovyetler'in güvenliği açısından büyük bir önemi olduğu unutulmamalı.

İngilizlerin Sovyetler'e yakın bir yerden Avrupa'da kara savaşlarına başlamak istemesinin birbiriyle doğrudan bağlantılı dört nedeni var. Churchill, her şeyden önce, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Sovyetler tarafından özgürleştirilmesinin bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında "arzu edilmeyecek" gelişmelere neden olacağının bilincinde. Bu nedenle "Ruslarla mümkün olduğunca doğuda el sıkışmak"tan yana.

İkinci olarak, İngiliz burjuvazisi, emperyalist dünya içinde girdiği hegemonya mücadelesinde Balkanlar üzerinde kuracağı bir hakimiyet ile öne geçme hevesinde. Bölgede gerçekleşecek olan büyük çaplı bir askeri operasyonun bu hakimiyet için bulunmaz bir fırsat olacağını biliyor.

Üçüncüsü, Churchill'in Sovyetler'i sıkıştırmak ve tehdit etmek gibi bir amacı daha var. Sosyalizmin topraklarına yakın bir bölgede Balkanlar, hatta Anadolu'da üslenecek emperyalist orduların tırmandırılacak yeni bir siyasi gerginlik sonrasında Kızıl Ordu'ya karşı kullanılabileceğini düşünüyor.

Ve nihayet, Balkanlar'da yapılacak bir yarma harekatı ile, Sovyetler'in dünya halkları nezdinde elde ettiği büyük prestijin bir bölümünü çalmak gibi bir niyetten söz etmek mümkün.

Bütün bunlara bakıldığında, Sovyet diplomasisinin ve Stalin'in özellikle liderler düzeyinde yürüttüğü mesainin savaş sonrası coğrafyanın şekillenmesi açısından çok büyük bir rol oynadığı görülür.

Şu veya bu ülkede komünistler onca güçlüyken Stalin neden devrimci atılımlara destek olmadı sorusuna, bu soru kapsamında özellikle öne çıkan Yunanistan ve İtalya örneklerine girmek istemiyorum. Ancak şu kadarı bilinmeli: Sovyet diplomasisi ve savaş gücü, aynı anda iki amaca hizmet eden "emperyalistsizleştirme" harekatını Bulgaristan, Arnavutluk,

Yugoslavya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Baltık Cumhuriyetleri ve Almanya'nın yarısında başarıyla gerçekleştirdi. Özellikle "emperyalistsizleştirme" gibi yapay bir sözcük kullanıyorum, çünkü bu sözcük harekatın anlamını fazlasıyla açıklamakta.

Amaçlardan birisi esastır ve diğerini doğurmuştur: Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak veya Sovyetler'in güvensizlik hattını dağıtmak. Diğer amaç ise "emperyalistsizleştirilen" alanda sosyalist kuruluş için gereken zemini yaratmak...

Sovyet yönetiminin savaşın çok öncesinde özellikle Polonya, Baltık ülkeleri ve Romanya'dan tedirginlik duyduğu biliniyor. Antisovyetizmin ileri karakolları durumundaki bu ülkelere sürekli olarak dostluk eli uzatan, bu ülkeleri tarafsızlaştırmaya çabalayan Sovyet dışişleri, Hitler faşizminin 1933 başarısından sonra, bölgede ortaya çıkabilecek her tür "yeniden düzenleme"de söz haklarını savunacaklarını ve komşu ülkelerdeki altüst oluşlara seyirci kalmayacaklarını açıkça ilan etmişti.

Almanya'nın Sovyetler'e saldırısının hemen ertesinde de, Stalin bu bölgedeki halkları emperyalistlerin oyuncağı olmaktan kurtaracaklarını, ama buradaki ülkelere kendi yollarını dayatmayacaklarını söyleyerek, güvenliğe ne kadar önem verdiğini göstermişti.

Bu anlamda, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Sovyetler Birliği'nin askeri ve diplomatik hamleleri "güvenlikli" bir dünya yaratma çabalarının bir uzantısı olarak görülmeli.

Ardından gelen yeni sosyalist ülkelerin üzerine bu temel hedefin gölgesinin düştüğü doğru ancak bunun dünya devrimine bir ihanet olarak gösterilmesine şiddetle itiraz edilmeli. Avrupa devrimi, 1944-47 yılları arasında, sınıf mücadelelerindeki denge hesaba katıldığında, hak ettiğinden çok daha fazlasını almıştır...

Burada ikinci cephenin açılması için batı kamuoyu nezdinde yürütülen mücadeleye değinmek gerekiyor. Sovyet yönetiminin batı kamuoyunu "kazanma" çabasının altında yine kendini güvence altına alma kaygısı yatıyor. Savaş boyunca bu çabanın ne kadar anlamlı olduğu görülüyor. Ama savaş sonrasında, emperyalist ülkelerde emekçi sınıfların beynini esaretten kurtarmanın pek kolay olmadığı ortaya çıkıyor ve biraz baskı, biraz da korku propagandası sonucu İngiliz ve Amerikan kamuoyundaki Sovyetler ve Stalin sempatizanlığı hızla düşüşe geçiyor.

İnsan aklını özgürleştirmek, zorlu bir mücadele gerektiriyor. İkinci Savaş'ın başından itibaren Sovyet yönetiminin dünya halklarının antifaşist cepheye omuz vermelerini sağlayabilmek için gösterdiği çaba, yalnızca faşizme karşı mücadele için değil, genel olarak sosyalist düşüncenin yaygınlaşması ve örgütlenmesi için büyük olanaklar yarattı.

Bu olanakların bazı ülkelerde kalıcı ürün vermemesini yalnızca antifaşist koalisyonun sınıflar mücadelesini geriye çekmesine bağlamak doğru değil. Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ilerici hareketin 1942-43 yılından sonra kazandığı ivmenin daha sonra tepetaklak gitmesi, ancak birden fazla nedenle açıklanabilir. Bütün faturanın Sovyetler Birliği'ne çıkarılması gerçek bir haksızlıktır.

Peki, gerçekten de kayda değer olanaklar açtı mı Sovyetler Birliği'nin faşizme karşı savaşta uluslararası alanda üstlendiği öncü rol? Üzerinde çok konuşuldu, çok yazıldı. Bu nedenle fazla ayrıntıya girmek istemiyorum. Tek bir örnek yeterli...

İngiliz Komünist Partisi, biliniyor ki, diğer batılı komünist partilerle karşılaştırıldığında hiçbir zaman kitlesel olamıyor. Komintern kurulduğunda bile, Lenin onlara "girin İşçi Partisi'nde çalışın daha iyi" öğüdünü veriyor. İşte bu parti, Sovyetler Birliği'nin sağladığı psikolojik ve maddi destek ile savaş yıllarında büyük bir canlanma yaşıyor. İkinci cephenin açılması için Stalin'in Churchill üzerinde kurduğu baskı, İngiliz komünistlerini de harekete geçiriyor. 1942 24 Mayısı'nda Tralfalgar Meydanı'nda 50 bin kişi "Sovyetler'e yardım" diye haykırıyor. İngiliz halkı, komünist partisi üyelerini direnen ve giderek Nazilerin hakkından gelmekte olan Sovyet halklarının temsilcisi olarak görmeye ve yıllardır dudak büktükleri kızılları dinlemeye, onlarla ilgilenmeye başlıyor. Partinin gazetesinin 1944 yılına geldiğinde yarım milyon İngiliz'e hitap ettiğini söylemek herhalde yeterince aydınlatıcı.[193]

İngiltere ve ABD'de ikinci cephenin açılması ve Sovyet-ABD-İngiltere savaş koalisyonunun gerçek bir antifaşist mücadeleye girişmesi için yürütülen çalışmalar bu ülkelerin egemen sınıflarını gerçekten fena sıkıştırıyor. Büyük Chaplin yığınsal mitinglerde boy göstererek, Almanlara karşı savaşta isteksiz davranan İngiltere ve ABD yönetimlerine meydan

[193] Ernie TRORY, a.g.y., s. 105.

okuyor. Ünlü sinemacıyı bir ara Sovyetler'e iltica etmenin eşiğine getiren cadı kazanı da bu esnada, henüz 1942 yılında kaynamaya başlıyor.

Amansız bir mücadeledir bu. ABD ve İngiltere'nin zaten Sovyetler'e yardım edeceğini söyleyen ve Stalin diplomasisini fuzuli gören bir kısım yeni solcu, gerçekleri tahrif etmekte. Yine kamuoyu baskısı nedeniyle Kızıl Ordu'ya cephane yardımı göndermek zorunda kalan bu iki ülke 1942 Haziranı'nda 35 yük gemisiyle İzlanda'dan hareket eden kendi konvoylarının Almanlar tarafından batırılmasını "sağlayacak" kadar antikomünizmle şartlanmıştı. Bu büyük konvoyu korumakla görevli 19 savaş gemisi, İngiliz genelkurmayının ani bir kararıyla başka bir bölgeye yollanmış ve Sovyetler'e gitmekte olan yük gemileri Alman denizaltıları tarafından avlanmıştı. 24 gemi, 3350 askeri araç, 430 tank, 210 top ve 100 bin ton cephanenin Kızıl Ordu'ya ulaşması yerine denizin dibine gitmesi tercih edilmişti.[194]

Tekrar vurgulamak ihtiyacı hissediyorum, Stalin'in kağıt üzerindeki Sovyet-ABD-İngiltere ittifakını işler hale getirmek için gösterdiği sabır ve inat tek başına savaşta ortaya çıkan ihtiyaçlarla ilgili değil. Bu sabır ve inadın doruğa çıktığı Tahran Konferansı da, Sovyet yönetiminin müttefiklere muhtaçlığının değil, tek sosyalist ülkenin kendi güvenliğine ilişkin kalıcı mevziler kazanma arayışının kanıtıdır.

Stalin 1930'larda büyük başarılara imza atan Sovyet toplumunun her şeyi yitirme noktasına geldiği faşizm ve savaş yıllarından sonra bir kez daha "tek ülkede sosyalizm" modeline sarılma ihtiyacı hissetmiştir. Savaşın hemen sonrasında başka devrimci iktidarların ortaya çıkışını bu modeli büsbütün geçersizleştirici bir olgu olarak değerlendirmemişti.

Hata burada mıdır?

Gerçekçilikle devrimci irade arasındaki dengenin neresinde durulacağı sorusu komünistlerin tepesinde her an demoklesin kılıcı gibi asılıdır.

Şurası muhakkak ki, Stalin Sovyet toplumunu, savaş sonrasında gereken ihtilalci yenilenmeye sokmak için gereken araçları ne bulabilmiş, ne de yaratabilmiştir.

Bu kitabın bir "çözülüş teorisi" arayışında olmadığını başta söylemiştim. Ama şimdi sona gelirken, 1945 sonrasının Sovyetler Birliği açısından

[194] Grigory DEBORIN, "Thirty Years of Victory", Progress Publishers, s. 148.

kayıp yıllar olarak adlandırılması gerektiğini, Hruşçov'un büyük olumsuzluklar yaratan denemesi ve sonraki Garbaçov imzalı karşıdevrimci tırmanışın tohumlarının bu yıllarda atıldığını söylemeliyim.

Sosyalist mücadelede başarısızlık yalnızca "yanlış yola girmek"le olmuyor. Durmak veya sınıfsız topluma doğru yolculukta uygun mücadele konusu bulamamak da, başarısızlığa davetiye çıkarmak anlamına geliyor. Stalin'in İkinci Savaş'ta ortaya çıkan uluslararası duruma gereğinden fazla güvendiğinin altını çizmek gerekiyor. Belli bir süreyi Sovyet topraklarında savaşın yaralarını sarmakla geçirmek için yeterince uygun bir ortamın yaratıldığını düşünen Stalin, 1920 ve 30'lu yıllarda muazzam ölçülerde politize olan Sovyet toplumunun hedefsizleştirilmesinin nasıl büyük bir felaket yaratacağını hesap edemedi.

Edebilir miydi? Her aileden ortalama bir kişinin öldüğü, en önemli kentleri yakılıp yıkılmış bir ülkede yaraları sarmak bir perspektif olarak yeterince devrimci değil mi? Olmadığı ortaya çıktı. Daha sonra "ileri kapitalist ülkeleri geçmek", "sosyalizm gerçek oldu, komünizme gidiyoruz" gibi zorlama hedeflerin telafuz edilmesine neden olan da bu "durma"ydı.

Çözülüşün ekonomik nedenlere dayandığı iddialarını artık tamamen bir kenara atmak gerekiyor. Sovyetler'de karşı devrim ideolojik mücadelede geriye çekilme ve siyasetsizlik sayesinde boy atmış ve sonuca ulaşmıştır. Ekonomideki tıkanmanın da kaynağında bu vardır.

Stalin'in sorumluluğu ise daha çok tartışılacaktır.

Kendi payıma, her şeye rağmen, bu büyük ihtilalciyi Sovyet toplumunu 1920'lerden 53'e kadar bütün önemli dönemeçlerden başarıyla çıkaran bir partinin lideri olarak görüyorum. 1953'te öldüğünde, Sovyetler Birliği 36 yıllık muzaffer mirası arkasına alan, uluslararası devrimci hareketin en önemli kazanımı olarak yeni görevlere açılmayı bekleyen büyük bir ülkeydi. Ve Stalin'li Sovyetler Birliği, kaderi yıkılmak olan bir ülke değildi!

Bu nedenle Yosif Visaryanoviç, hâlâ "son kadehlerin şerefine kalktığı bir lider" olmayı beceriyor...

Çözülüsün ekonomik nedenlere dayandığı iddialarını artık tamamen bir kenara atmak gerekiyor. Sovyetler'de karşıdevrim, ideolojik mücadelede geriye çekilme ve siyasetsizlik sayesinde boy atmış ve sonuca ulaşmıştır. Ekonomideki tıkanmanın da kaynağında bu vardır.

Stalin'in sorumluluğu ise daha çok tartışılacaktır.

Kendi payıma, her şeye rağmen, bu büyük ihtilalciyi Sovyet toplumunu 1920'lerden 53'e kadar bütün önemli dönemeçlerden başarıyla çıkaran bir partinin lideri olarak görüyorum. 1953'te öldüğünde, Sovyetler Birliği 36 yıllık muzaffer mirası arkasına alan, uluslararası devrimci hareketin en önemli kazanımı olarak yeni görevlere açılmayı bekleyen büyük bir ülkeydi. Ve Stalin'li Sovyetler Birliği, kaderi yıkılmak olan bir ülke değildi!

Bu nedenle Yosif Visaryanoviç, hâlâ "son kadehlerin şerefine kalktığı bir lider" olmayı beceriyor...